

FERIT V. HALLUNI

BIBLIOTEKA
SHTETIT

BJH-32
H22

*Gëzuar,
shok!*

TREGIME

891.983-32

S

H 2 2

FERIT V. HALLUNI

Gëzuar, shok!

T R E G I M E

~~57278~~

1046

SHTËPIA BOTUESE «NAIM FRASHËRI»

DY SHOKËT

— Martin! O Martin!

Ecnin të heshtur njëri pas tjetrit përmes mjegullës së ftohtë të mëngjezit. Hapat i hidhnin ngadalë, të shkurtër dhe kohë pas kohe shikonin qiellin e rimët si xham i turbullt. Ai dukej sikur kishte zbritur aq poshtë, sa Azbiut i shkoi ndër mend që Martini mund ta çikte, po të zgjaste duart e tij lart. Pastaj shkundnin supet dhe hukasnin duart e mardhura, duke picërruar shpesh sytë. Martini ishte i bëshëm në trup dhe bjond nga flokët, kurse Azbiu pak i shkurtër dhe me ca prenka të kuqërremta në fytyrë. Ai çaponte pas tij, duke tundur kokën e zbardhur nga dëbora.

— Shiko, Martin! — ngriti zërin ushtari me prenka në fytyrë, duke treguar me dorë ca lëmshe të mëdha dëbore, të cilat, pasi u endën një grimë herë nëpër hapësirën e mjegullt, u dyndën njëra pas tjetrës mbi një kolik të zhveshur mali. Një fill ere si një fiskajë e padukshme dhe brisk e ftohtë rrëshqiti me shpejtësi mbi shtrojën e butë të dëborës, ngriti një re të zbardhlytur dhe ua përplasi fytyrave të tyre të skuqura. «Tani prit kur të shkre-

fëtijë era dhe të na zërë frymën», mendoi i shqetësuar Azbiu. Vështroi një çast shtatin e lartë e të lidhur mirë të Martinit dhe heshti.

Disa çaste ecën pa bërë zë, pastaj papritur qëndruan aty ku rruga linte prapa shtëpitë e lokalitetit dhe merrte të përpjetën, një të përpjetë thikë e të lodhshme. Shkëmbyen vështrimet. Pastaj Martini i hodhi një herë sytë rrotull dhe, si nuk pa gjurmë njeriu a kafshe mbi shtrojën e bardhë, e mërgoi vështrimin tutje, atje ku mezi dallohej rrafshnalta për ku qenë nisur. «Hëm... pëshpëriti ai nëpër buzë, siç ka marrë moti për keq, as shtatë orë të mira në këmbë nuk mjaftojnë që të sosim atje». Heshti pak, pështyu fletëzat e dëborës, që ju futën me rrëmbim në gojë dhe e shikoi tjetrin me bisht të syrit.

— Dëgjo, Azbi! Kthehu më mirë. Qëndro në lokalitet. Unë...

Tjetri, që siç duket i kishte dëgjuar edhe herë të tjera këto fjalë, u mërzi, po megjithatë nuk foli. Vrenjti vetullat dhe në cep të syve ju formuan në çast ca vijëza të holla, që ju drodhën. Ngriti gjer lart mbi veshë jakën e ngrirë të kapotës dhe ashtu i ngrysur siç ishte, zuri të shikonte atë vërtitjen e çrregullt dhe si të plogët të tymit mbi çatitë e zbardhura të shtëpive të lokalitetit. Pastaj stalaktiket që varehin poshtë strehëve, duke u holluar gjithnjë nga fundi, si ca pipëza të mëdha qelqi gjysmë të tejdukshme.

— A dëgjove, Azbi? Është e kotë. Më mirë kthehu.

— Pse të kthehem? — u habit ai.

— Sepse kështu do të jetë më mirë. Dëgjove? Unë jam mësuar me këtë rrugë, kurse ti... Njëherë

deshte t'i thoshte: «Shiko, Azbi! Nuk e kapërcen këtë dëborë e të përpjetë me këtë sy që më ke. Ta shoh unë. Është e kotë».

Po nuk ja tha, sepse e njihte mirë shokun dhe mendonte se, po t'ja thoshte, do ta prekte në sedër.

— Nuk kthehem jo — tha pas pak ai dhe mendoi: «Po ky ç'ka që ngul këmbë të kthehem në lokalitet? Mos ka vënë re gjë?...» Murmuriti diçka tjetër nëpër dhëmbë, pastaj foli me zë të lartë, duke shtrembëruar buzën e poshtme nga një dhembje shpuese në këmbë.

— Ptu, ta marrë djalli, ta marrë. Mua si këtë s'më kanë zënë sytë ndonjëherë. Apo jo, Martin?

Martini buzëqeshi lehtë.

— Kështu të duket, po ke harruar. Këtyre anëve dimri bën gjithnjë i egër. Nisemi, Azbi?

Azbiu pohoi me kokë. Sytë gjysmë të mbyllur, thujse kështu mënjanonte bezdinë që i sillnin fjo-llat e lagëta të dëborës, ja kishte qepur atij lugu të madh, që tani, i veshur me gunën e bardhë, i ngjante si një vaskë gjigante me fund rrugën. «Si zor është të çajmë sot nëpër këtë qamet,» mendoi e picërroi sytë ai. Ky mendim atij i kishte lindur sapo kishin zënë t'i ngjiteshin së përpjetës dhe, sido që qe përpjekur t'i mbushte mendjen vetes se ky ishte një mendim i kotë, tani po e ndjente se troku i tij i shqetësuar s'i ndahej për asnjë çast. Kjo zuri ta mërziste më shumë se dhembjet që ndjente. Nxori duart nga xhepat dhe i hukati disa herë. Murrua, një qen i madh me dy kreshta të kafejta mbi kurriz, ngriti kokën e tij të bëshme dhe ju fërkua pas këmbëve Azbiut. Kafsha, si ta kuptonte gjendjen e tij, qëndronte përherë pranë dhe kur-kur e vështron-

te me ata sytë e turbullt bojë hiri, të rrethuar me një suazë ngjyrë kafeje të mbyllur dhe vetëm nga njëherë kuiste, duke çarë me një zë të trishtë zbrazësirën e akullit.

Ca erëra fraq, si të harruara gjer atëhere në guvat e errëta e të qullëta të grykave, zunë e frynë me vërshëllima, e potere, duke ngritur e hallakatur shtëllunga të hirëta dëbore.

— Shakullinë — tha Azbiu me njëren dorë ngritur para syve. — Edhe kjo na duhej.

— Çfarë? — ktheu kokën Martini.

— Shakullinë thashë, Nuk e sheh?

— Aha, vorbull. Dëborë le të bjerë sa të dojë, veç kjo erë të mos harbohet. S'të lë të ecësh.

— Ecnin pothuaj ngjitur me njëri-tjetrin.

Azbiu shikoi si i hutuar shpatullat e gjera dhe pak të përkulura të Martinin. «Ky as që do t'ja dijë, kurse kjo e përpjeta të merr shpirtin. Duhet t'i them të mos nxitojë. Ah, këto këmbët...», tha me vete ai. Papritur ndjeu një të therur të athët në këmbë, që erdhi e i mori shpejt lart, gjer mbi gjunjët e qullur e të rënduar. Fytyra ju zhubros dhe mezi dëgjoi goditjen e shkurtër e të mbytur të një nervi në tëmthat. Një copë herë mbeti në vend me tiparet e çoroditura nga dhembjet. Bile gati sa s'thirri me zë të lartë, po e përmbajti veten. Sëmbimi, që ju përhap nëpër tërë trupin e tij, sikur e liroi pas pak. I hodhi sytë përpara. Vështrimi në të djathtë i rroku me zor një shtëpi, që tymoste parreshtur llullën e madhe mbi pullazin e bardhë. U mat t'i thoshte Martinin të shkonin atje, të pushonin sado pak e të merrnin një dorë flakë. Po as vetë s'e kuptoi pse heshti e nuk ja tha. «Ç'të keqe ka të ngrohemi pak në atë shtëpi? pyeti veten, duke ndje-

rë përsëri atë cukthjen e bezdisur te këmbët, marrim ca veten, pastaj nisemi.» Teksa mendoj këto, një zë sikur i erdhi nga brenda e i tha: «Nuk të dërguan të ngrohesh udhëve. More vesh? Shokët presin shtypin, fjalën e udhëheqësit... Për këtë të dërguan. Ec pra». Ndjeu të dridhura në trup. Martini qe larguar disa hapa, duke kujtuar se Azbiu e ndiqte si më parë prapa. Era me atë frushullimën e saj rrëqethëse grindej gjithnjë me shpatet e kaçubet, vërtitej herë-herë e vrullshme, duke bërë mish-mash fletëzat kristalike të dëborës. Një shtjellje e bardhë, e acartë dhe e trishtë. Këmbët i hidhnin me mundim përpara. Shtroja e butë dhe e ndritur kërciste lehtë e jepej shpejt nën këmbët e tyre.

Qëndruan një minutë dhe morën frymë thellë.

— Vë bast që sot nuk arrijmë në repart —
— pëshpëriti thellë Azbiu. — Nuk ma ha mendja të ketë këmbë njeriu, që të çajë nëpër këtë mot të çoroditur.

— Por ky mendim, që ju kumbis atë çast në kokë, ju lëkund menjëherë, kur pa se si ecte nëpër dëborën e trashë Martini. «Ky, po çan si buldozer, kurse unë...» Trupit i dha me forcë përpara dhe tundi kokën i shqetësuar. Në atë tundje koke kishte diçka të heshtur, që rrëfente më tepër një mëdyshje, që sa vinte ja mpinte edhe më keq trurin e lodhur. Në të vërtetë pak më parë Azbiut as që i shkonte në mend një gjë e tillë, sido që veten s'e ndjente aspak mirë. Po rruga, një rryp i ngushtë udhë mbi kurrizin e gurtë të së cilës kishte zbritur mirë e bukur atij mëngjezi, tani nuk i dukej nam e nishan, sikur qe fshirë nga një dorë e bardhë dhe e pamatë. Mbi kolikët që derdheshin të bilurtë gjer poshtë honeve të thella, duke puthur zajet e ty-

re, nuk shihej asnjë damar i zi shkëmbi, ndërsa nëpër tërë qenjen e tij të kapitur i endej diçka e papërcaktuar, e ftohtë dhe e mërzitëshme. Nuk ju durua e pyeti:

— Si thua, Martin, do të arrijmë apo jo?

Martinin ky zë ju bë i mekur. E shikoi në sy Azbiun dhe u përpoq të buzëqeshte.

— Pse pyet kot. Në mesditë ne duhet të kemi arritur, se s'bën. Dëgjove? Qameti të bëhet...

Sytë i drejtoi andej nga mezi ku shihej rrafshnalt, kurse Azbiu uli kokën e mendoi. Një çast ju duk sikur Martini ja tha ato fjalë vetëm sa për t'i dhënë zemër, prandaj dhe i erdhi inat që ju drejtua atij me këtë pyetje. Pas një minute tha me vete: «Në dreg këto mendime. Martini e ka mirë që thotë ashtu. Martini... Ah, sikur të isha edhe unë si Martini.» Papritur kaloi pëllëmbën e dorës së djathtë në gjoks. Nën kapotën e hirtë dëgjoi fëshfëritjen e butë të gazetave.

— Kështu si ecim. veç, ka rrezik të na ngrijnë këmbët, ë? Më mirë të nxitojmë, Azbi.

Heshti një grimë, pastaj përsëri foli:

— Më jep dorën, Azbi!

Azbiu e vështroi si i hutuar fytyrën e skuqur të Martinin si dhe frymën e ngrirë si lëmshe të vogla në prak të buzëve të tij dhe ndenji i heshtur.

— Më jep dorën të thashë.

— Pse?

— Nuk e shikon a?

Ecnin nëpër një vend të pjerrët dhe kishte rrezik t'u shkisnin këmbët.

— Jo, jo, s'ka nevojë. Ecim.

Deshte të ecte më tej, po takoi vështrimin ngulmues të Martinit dhe, pa bërë zë, shtriu dorën e djathtë përpara. Ndjeu menjëherë pëllëmbën e madhe të shokut që ja shtrëngoi të tijën dhe ashtu nisën të çaponin tok të krrusur. Murrua kërceu njëherë përpara, pastaj, si të qe penduar për atë që bëri, u kthye, duke mbajtur gjithnjë kokën e madhe lart e veshët curruar. Azbiu e shikoi me dashuri qenin dhe i hodhi dorën e majtë mbi kurrizin e zbardhur, si t'i thoshte: «Mos u largo, Murro, shok.» Dëborë sa vinte trashej dhe ata mezi çanin përpara.

«Ka vënë re gjë Martini, apo më mëshiron», mendoi i shqetësuar Azbiu, kur ndjeu shtrëngimin e dorës së tij nga ajo e shokut. Qe hequr shumë në fytyrë nga ai sëmbim i paduruëshëm, që ja përshkonte tërë trupin, si një teh i hollë thike. «Siç duket s'do të arrijë dot... Në djall këmbët dhe dhëmbjet, por do t'i bëhem barrë Martinit,» pëshpëriti i inatosur. «Shiko, vëlla, u mat t'i fliste Martinit, nuk është punë kjo. Ti ec, unë s'të ndjek dot. Kot të të gënjej. Merr shtypin dhe nisu. Unë po rri këtu, mbase çlodhem ca». Heshti. Ktheu kokën prapa dhe u përpoq të kapte me vështrim shtëpitë e lokalitetit. Në atë sfond të bardhë në të përhimtë, shtëpitë dukeshin si një tog i vrenjtur muresh, të mbështjella nga një tis i turbullt mjegulle. «Kjo do të thotë se jemi akoma larg, mendoi i mërzitur, as gjysmën e rrugës nuk kemi bërë». Pështyu fletëzat e dëborës, që ju futën në gojë dhe, si të qe kujtuar për diçka të harruar, tha: «Jo, bardhësia e shkurton gjithnjë distancën,» i erdhi mirë që mendoi kështu dhe e pa veten disi të ngushëlluar.

Ecnin dhe gjithnjë pothuaj ecnin të heshtur. Azbiut prapa buzëve të mavijosura i qenë nxirë mishrat nga të ftohtit, kurse dhëmbët i kërcisnin. Këmbët i dukej se i qenë rënduar jashtë mase, aq sa s'mund t'i ngrinte. Provoi një herë t'i lëvizte me nxitim gjymtyrët. Gjunjët ju përthyen shpejt, ndërsa të krojturat po i bëheshin nga çasti në çast të tmerrshme. Ai nuk mbante mend të krojtura të tilla dhe tha me vete që, sa të arrinte te shokët, s'do linte njeri pa pyetur në i kishin provuar a dëgjuar të tilla, siç i kishte ai. Gjymtyrët dhe trupin ndjente sikur ja shponin parreshtur mijëra gjilpëra të nxehta, si pickime të bezdisura.

Zuri të kujtonte papritur shokët.

— Ti nuk duhet të shkosh. Azbi — i pat folur njëri nga shokët para se të nisej atë mëngjez për në lokalitet.

— Pse të mos nisem, Hysni?

— Ti nuk je mirë. T'i shoh sytë.

— Aha! Gjë pa rëndësi. Vaj halli të ankojem për këtë.

— Mos ngul këmbë kot, Azbi. Shkoj unë në vendin tënd. Dëgjove?

— Të faleminderit. Urdhëri m'u dha mua e jo ty.

— Rruga është shumë e vështirë, e gjatë.

— Aq më mirë. Nuk kemi bërë ndonjëherë rrugë të shkurtër ne, apo jo?

Dhe ishin nisur. Atëhere fijonte pak borë.

...Këto solli ndër mend atë çast Azbiu. Pastaj kujtoi komandantin. Fuqitë po e linin... mori me mend se edhe pak dhe nuk do të kishte më mundësi të ecte. Murrua dukej sikur notonte mbi ujëra të bardha e të trasha.

«Po sikur t'ja kujtoj Martinin porosinë e komandantit?», kishte dashur ta bënte këtë edhe atje në zyrën e vogël të postës së lokalitetit, tek ngroheshin ndanë sobës, por i qe dukur si dobësi, si tërheqje para një prove të vështirë siç ishte kjo. Veç kësaj, ai solli në mend që komandanti porosinë e kishte dhënë jo si urdhër, por si diçka të diskutueshme, duke lënë të nënkuptohej se e mira do të qe që ata të dy të ktheheshin po atë ditë në repart.

Ndenji ca kohë duke vërtitur këto mendime nëpër kokë, pastaj tundi kokën dhe lëvizti dorën në hapësirë, si për të thënë se tani ishte e kotë, pa kuptim, që i mendonte këto gjëra. Bëri disa hapa përpara dhe risolli ndër mend fjalët e Martinin. «Qameti të bëhet, ne duhet të kemi arritur në mesditë në repart. Dëgjove, Azbi?» Po, po, kështu tha Martinin. Ne duhet të arrijmë sot dhe pikë. Edhe sikur të zvarritemi, të kapemi pas shkurreve. Shkurre ka boll... Shokët presin... çuditej me veten e tij. Kishte bërë kushedi sa marshime, disa prej tyre edhe më të thekura se ky, po s'i kishte ngjarë kështu si sot asnjëherë tjetër. Kapakët e syve mund t'i rëndonin plumb, kurse vështrimi i qe turbulluar. Një kapitje, pastaj një marramendje dhe ai ra mbi gunën e bardhë e të ngrirë të dëborës. Martinin e ndjeu këtë në dorën e tij dhe u kthye menjëherë.

— Ç'ke, Azbi?

— !!!

— Azbi! Ç'ke, Azbi? E shkundi nga supet një çast, duke u munduar të fshihte shqetësimin në zërin e tij. U afrua shumë pranë fytyrës së Azbiut dhe mezi dëgjoi frymëmarrjen e shpeshtë të tij...

— E? Martin!... Asgjë, asgjë, Martin. Ashtu

kot — foli pas pak. Këmbët më janë prerë pak. Ja, sa të pushoj një grimë, një minutë, pastaj ecim.

Sytë i mbajti disa çaste të mbyllur, pastaj i hapi ngadalë dhe e shikoi në fytyrë Martinin. U ngrit në këmbë, duke bërë një lëvizje të nxituar të trupit. Kjo lëvizje Martinin ju bë një moment si lëvizja e atij që provon forcat e fundit, që i kanë mbetur dhe u shqetësua shumë.

— Ecim! tha Azbiu, duke marrë frymë me zor. Kurse me vete u përpoq të mendonte se ajo që po i ngjiste do të kalonte, po të lëvizte dhe po të mos e kishte mendjen te dhembjet. Vështroi Martinin. Për një çast ai ju vizatua si i zhytur në një mjegull, i largët, po pastaj sikur ju afrua në trajtën e vet të njëmendtë. Nga sytë ju hoq përsëri dhe çdo gjë përreth mori pamjen e vet të bardhë e memece. Nisi t'i vinte për gjumë. Një gjumë i rëndë, i mërzhitur, që s'e kishte provuar ndonjëherë. «Ç'është kështu?» tha gatë me zë të lartë. Po dhembjet, që i ndjente t'i shtoheshin në çdo hap, zunë t'ja hiqnin nga sytë gjumin. Disa sekonda u lëkund dhe bëri të lëvizte. «Nuk bën të ligështohem, nuk bën, djalli ta marrë. Puna është të mos e kem mendjen te dhembjet. T'i harroj... Jo, dhembjet jo, shtoi pas një çasti, gjumin, gjumin duhet ta harroj.» Ju kujtuan përsëri shokët, komandanti dhe më pastaj nëpunësi i postës tek tundte atë kokën e tij të shogët në shenjë habie, kur ata kishin hyrë në zyrën e postës. «Njeri i çuditshëm ky nëpunësi i postës së lokalitetit» tha me vete. U qe lutur të qëndronin aty derisa të qetohej pak moti. E pse? Nuk e dinte ai se kush ishin ata dhe në fund të fundit, kur të ngarkojnë një detyrë

për të kryer, duhet ta bësh se s'bën. Kështu, të tjerat pak rëndësi kanë.

U kujtua për shtypin mos ishte njomur. Futi dorën që i dridhej nën kapotën e qullur dhe preku me gishtërinjtë e ngrirë tufën e gazetave. Kërcitja e thatë e tyre e qetësoi pak dhe ju duk sikur i tha: «Mbaju, Azbi! Shokët duhet ta lexojnë sot shtypin dhe jo nesër. Kupton? Për këtë ju dërguan.»

Zërit që ju bë se i foli ju bind pa fjalë. Sytë i shkuan mbi supet e zbardhura të Martinit. «Pse hesht Martin?.. Ai e ka më të vështirë se unë, megjithatë ecën. Ç'mendon vallë Martini?»

Ajo botë e bardhë, e përzishme, me shtëllunga të hirta, që hallakaten nëpër hapësirën e acartë, nuk i lë të vështrojnë udhën e mirë dhe u kujton se duhet të çapojnë me kujdes. Në këto çaste Martini mendonte. Ai u kthye nga Azbiu e shikoi në sy. Vuri re i merakosur se fytyra e Azbiut që zbehur shumë, balli i qe vijëzuar kryq e tërthor, kurse shenjat e një malcimi të vazhdueshëm e të thellë i pasqyroheshin qartë në sytë e tij bojë hiri.

— Është e pamundur...— shfryu gjithë inat Azbiu.

Martini nuk foli. Sytë i hoqi nga shoku e i hodhi mbi Murrin, që tundte atë bishtin e tij të shkurter, të prerë gati një pëllëmbë nga fundi. «Nuk duhet t'ja ushqej mendimet Azbiut, tha i lodhur. Ai duhet ta kuptojë vetë se një qëndrim sado i vogël këtu nuk sjell asnjë dobi, veç... Lëshoi frymën jash-të e zuri të ecte. Një degë frashëri kërciti e u theye nën peshën e rëndë të dëborës. Murrua kërceu përpara. Azbiut ju morën sërish mendtë dhe ra. Atë që

s'ja desh mendja, ja diktuan muskujt, të cilët nuk i bindeshin më vullnetit të tij.

Martini tani e mori me mend që Azbiu ishte shumë më keq nga ç'mendonte ai dhe zuri të grindej me veten që nuk kishte ngulur këmbë në fillim që ai të kthehej në lokalitet. Tjetri hapi pak sytë dhe murmuriti: — Këmbët... Këmbët, Martin! — Kaq tha dhe mbylli përsëri sytë. Martini kaloi shpejt kurrizin e dorës mbi vetullat e ngarkuara me cifla dëbore dhe u përkul mbi Azbiun, pa ditur mirë ç'të bënte. Ndenji një sekondë i heshtur, pastaj ja hoqi shpejt e shpejt këpucët e qullura. Mendoj njëherë t'ja fërkonte me dëborë. Por hoqi dorë se e kuptoi që në ato kushte kjo punë nuk do të sillte asnjë dobi. Këmbët e Azbiut qenë enjtur keq. Lëkura që bërë si një cipë e hollë dhe e murme. Në brendësinë e saj ruante një lëng të kaltër dhe kjo e trembi Martinin. Sipër, aty-këtu, ngriheshin flluskat ngjyrë gjaku të murmë. Ndjeu një keqardhje, që ja ngjethi trupin. Pastaj mblodhi supet i zënë ngushtë e befas i shkrepiti një mendim në kokë. Shikoi një çast nga rrafshnalta, si për të matur me sy largësinë që i ndante prej saj. Rrafshnalta ju duk si pika më e largët e paarritshme. Megjithatë kaloi ndër duar automatikun dhe lëshoi drejt saj një breshër predhash. «Shokët duhet të dëgjojnë, tha me sytë nga rrafshnalta. Kërkëllitja e vrazhdë e automatikut sikur e ngrohu pak. Murrua angëlliu një copë herë, si të donte të merrte pjesë në njoftimin e gjendjes. U ul mbi këmbët e pasme dhe e shikoi me sytë e turbullt Azbiun. Martini u mat të lëshonte edhe një breshëri tjetër, po Murrua e kujtoi të bënte diçka tjetër. Hoqi menjëherë lidhësen e këpucëve dhe me të i lidhi në qafë Murros dorezën e

tij të pambuktë. I foli kafshës. Qeni i mësuar në këso punësh curroi veshët e gjatë dhe u nis duke kërcyer.

Frynte erë e fortë që i godiste me flakurima të acarta fytyrës. Mbi kokë i varej një masë e shtëllungët mjegulle, kurse majëmalet shungullo- nin me një zhurmë të mbytur. Martini u përkul prapë mbi Azbiun dhe, pasi ja fërkoji mirë e mirë gjoksin e ja lëvizi duart me nxitim, me shpresë që ai të vinte sado pak në vete, e mori mbi supet e tij. Eci disa çaste ashtu. Sa kohë, ai as që e mori vesh. Ai veç nxitonte, ose kështu i dukej, kurse forcat i ndjente nga çasti në çast t'i mpakeshin. Në vesh i vinte parreshtur frymëmarrja e dobët dhe e shpesh- të e Azbiut. Hapat i hidhte ngadalë. Njëpër tru zuri t'i endej mendimi se mos e lëshonin këmbët, sepse e shihte që po i tulateshin edhe ato pak forca që i kishin mbetur.

Tjetri nisi të fliste:

— Martin! Më lësho! Dëgjove? E ndjej veten më mirë.

— Duro, duro. Ja, sa të kalojmë të përpjetën. Edhe disa hapa, pastaj mund të ecim më lehtë. Ah, kjo e flamosur erë, të zë frymën.

Qëndroi dhe mori frymë thellë.

— Dëgjo, Azbi. Atje në fshatin tim... Po pse shungullojnë malet kështu?... Më duket mua, apo vërtet shungullojnë? Dëgjon gjë ti, Azbi?

Mezi mbushej me frymë nga e përpjeta njëpër të cilën ngjitej. Pas disa minutash e pa se po ecte kuturu. Sytë ju errën, ndërsa djersët ja mbuluan trupin. «Sikur të zvarritem, tha me vete, mbase do ta kem më lehtë». Sytë i hodhi përpara. Tis mje-

gulle, bardhësi dhe asgjë tjetër.» Tani Murrua duhet të ketë arritur,» mendoj e u ul një grimë. Të zvarrisej, e pa që do t'ja dilte. U ngrit në këmbë përsëri. Dhe, tek i hidhte hapat ngadalë, duke u lëkundur me Azbiun mbi supe, të ngjante sikur shihje një ekran filmi ku figurat lëviznin me një ngadalësi të habitshme. Papritur veshët i kapën një rrokullimë, diçka të ngjashme me një vrapim njerëzish tatëpjetë shpatit të bardhë. Rrokullima sa vinte bëhej më e kapshme dhe ai më në fund dëgjoj zëra njerëzish që afroheshin.

PLAGA E TIJ

Ngjarja që do t'ju tregoj, më ka mbetur e freskët në kujtesë, sido që kanë kaluar vite që atëhere. Ajo u bë shpejt një pjesë e qenjes sime dhe tani, sa herë rri e mendohem, më del para sysh thuajse zhvillohet aty para syve të mi. Pastaj më lind pyetja: «Po doktoresha, e bija e Sados është?». Atë çast më vjen në vesh, si një jehonë e largët dhe e afërt njëkohësisht, zëri i tij.

«Ndofta është e bija e Sados, ajo që pat lënë tek e ëma, kur mori malet. Ndofta. Kushedi!» Dhe unë, pa e kuptuar, zë e kaloj sërish ndër mend gjithë ngjarjen ashtu siç e kallëzoi ai.

Aty e ca vite më parë isha shtruar në spital në një nga dhomat e pavionit të kirurgjisë. Dhoma ishte e vogël me dy krevate dhe unë zura atë shtrat që ishte më afër dritares. Krevati tjetër ishte bosh. Mua s'më vinte mirë që ai ish bosh, sepse vetëmia, kur je i sëmurë, të ndjell gjithnjë mendime të zymta. Po nuk vonoi dhe krevati u zu nga një njeri i heshtur dhe përgjithësisht i menduar. Ai fliste rrallë, aq rrallë, sa heshtja që pushtonte dhomën e vogël të pavionit, më dukej sikur më rëndonte mbi kokë me një peshë të pakapshme dhe shqetësuese. Ve-

~~572708~~

1046

ETIT

tëm kur vinte ajo, ai gjallërohej dhe vetullat e trasha zinin e i harkoheshin, me një të dridhur të lehtë. Sytë ja qepte për një kohë të gjatë mjekes së re, por nuk fliste. Pyetjeve të saj ai u përgjegjej vetëm me një «po» ose «jo» dhe atëhere dhoma mbushej me zërin e tij të trashë e pak si të çjerrë nga duhani. Kjo ndodhte pak çaste, sepse mjekja largohej dhe në dhomë binte përsëri heshtja.

Merret me mend se unë isha përpjekur të mësoja domedhënjen e kësaj heshtjeje, po ai nuk fliste dhe mua s'më vinte dhe aq për mbarë ta pyesja shpesh. Më dukej se, po ta bëja këtë, do t'ja lëndoja plagën, sido që mendoja, që ajo heshtje kishte të bënte më tepër me diçka të panjohur ende për mua, se sa me plagën, për të cilën qe shtruar ai në spital.

Kohë pas kohe ai kalonte atë pëllëmbën e gjerrë të dorës së djathtë mbi krahun e majtë dhe, tek bënte këtë, fytyra e menduar me një palë mustaqe të prera shkurt, i rrudhej menjëherë. Kjo më dukej se i vinte më shumë, jo aq nga dhembjet, se sa nga diçka tjetër, që atij duhej t'i kujtohej në ato çaste. Po dhe krahun s'e kishte mirë. Unë ja kisha parë njëherë plagën. Ishte një plagë e vjetër, e mbyllur me një cipë të hollë, të rrudhosur, që i tendosej shpesh dhe atëhere ngjante tamam me një fletë cigareje në bojën e mishit të nekrotizuar. Kjo nximje mbase vinte edhe nga koha, se ishte dimër. Kushedi! Veç plaga e vjetër i qe mahisur keq dhe herë-herë i kërcente diçka sa një kokërr lajthi mbi plagë.

Ishte një burrë, që për nga pamja e jashtme nuk t'i jepte më shumë se pesëdhjetë vite. Kishte një fytyrë të gjerë e të shëndetshme, kurse flokët

e thinjur, më tepër te tëmthat. Ca fije tekanjoze vetullash i kërcenin sipër dhe kjo sikur i jepte fytyrës së tij një shprehje të ashpër, të largët, që nuk kapej kollaj. Kishte qenë oficer dhe para ca kohësh kishte dalë në pension. Të ndenjurit pa punë i qe mërzitur shpejt dhe kishte kërkuar të shkonte në fshatin e tij. Atje merrej me drejtimin e këshillit popullor të fshatit.

E quanin Fejzo. Gjatë atyre tri ditëve të fundit kishte thënë më se një herë se gjëja e parë dhe e rëndësishme kur sëmuresh është të mos humbasësh durimin. Shëtiste shpesh nëpër korridorin e gjatë të pavionit dhe ashtu, i heshtur dhe shtatëlartë siç qe, të bëhej sikur me vete kishte sjellë edhe diçka nga malet, diçka nga e kaluara e tij, që mua më ngjante me diçka të bardhë e të guximshme. Ai ishte nga ata njerëz, që, megjithëse flasin rralle, me heshtjen e tyre thonë shumë. Shkurt ky njeri me flokë të thinjur në tëmthat, aq të thinjur sa për një moment kujtoje se kokën e kishte të mbështjellë anash me fasho, s'të hiqej lehtë nga kujtesa. Mjekja e re, që në fillim pat ardhur me një grup mjekësh të tjerë dhe seç kishin biseduar mes tyre, tani vinte shpesh vetëm dhe nuk çuditej aspak me vështrimet e gjata të Fejzos. Përkundrazi, sikur i pëlqente të tërhiqte mbi vete ato shikime. Ndërsa nëpër dhomat dhe në korridorin e pavionit, të sëmuret zunë të flisnin se nga një pakujdesi e vogël dhe e vjetër, plaga atëhere gat e qelbëzuar kishte prekur edhe kockën dhe tani mendohej t'ja prisnin krahun; Po kjo nuk ndodhi. Mjekët ushtarakë bënë çmos dhe ja shpëtuan krahun. Bile edhe ai mjeku i shogët në kokë, që nevríkosej shpesh dhe që në fillim i pat thënë Fejzos: «Ja ku të

shpie pakujdesia», por që nuk dinte asgjë mbi historinë e kësaj plage, kishte bërë ç'ishte e mundur. I sëmuri zuri ta ndjente veten gjithnjë e më mirë, por vështrimet nuk ja ndante për asnjë çast mjekes.

«Ç'domethënje kishte ky vështrim?» Vrisja mendjen ta gjeja. Për një gjë isha i sigurtë, që midis tyre ata ishin të lidhur me një fill të padukshëm. Për Fejzon ky fill ishte gati-gati i qartë, kurse për mjeken ai fill, më dukej mua, ishte krejt i panjohur.

Një ditë ai më foli:

— E sheh këtë plagë? — dhe më tregoi shenjën e plagës në krah.

— Plagë i thëncin. Kjo nuk ishte kushedi se çfarë; por Lutua, komisari; ngulte që ngulte këmbë të shkoja në spitalin partizan. Ç'është e vërteta më qe enjtur ca krahu, më dhembte dhe kishte zënë të më rridhte një si lëng të verdhë, se plaga nuk qe aq e freskët. Një plumb i mallëkuar më kishte goditur në krah ca kohë më parë dhe Sadua, infermierja e kompanisë sonë, ma mjekonte me një melhem të bardhë. Djalli e merr vesh ç'ishte, se edhe Sadua nga halli e kryente atë punë dhe s'para ja shkrepnte në të tilla gjëra. Po plaga as që donte t'ja dinte. Bëhej më keq çdo ditë, më dhembte shpesh, duke më shtënë ca të therura mu në zemër. Po s'bëja zë.

— Shiko! — më tha njëherë. — Ndodhte shpesh që na vinte rëndë të ankoheshim për plagët tona, kurse ti...

Unë ula kokën, u skuqta pak, se ankohesha dëndur nga dhëmbjet në bark dhe sipas mjekëve (ai e dinte këtë) nuk kisha gjë për t'u shqetësuar.

Pastaj Fejzua, si tha edhe një herë: «Puna e parë dhe e rëndësishme kur sëmuresh është të mos

humbasësh durimin» dhe që unë tashmë e dija përmendësh, vazhdoi:

— Komisari më vështronte shpesh në fytyrë dhe diç murmuriste me vete. Siç dukej fytyra më zverdhur, djalli e marrtë. Fytyra, do s'do ti, merr errëfen ç'ke brenda dhe mua më vinte inat, që ai më vështronte ashtu, se e dija ç'bluante në kokë.

Kështu pra, unë nuk dija të ndahesha nga shokët — tha pasi ndezi cigaren dhe e thithi fort. Më vinte plasje kur mendoja se do të lija për ca kohë Abazin, komisarin, Sadon, e ç'të të them, të gjithë me radhë. Të shkoja në spitalin partizan! Një llaf goje. Hajde t'i kapje pastaj shokët. Po më vështirë e kisha të ndahesha nga Abazi. E kisha shok. E kisha vëlla, nga fshati dhe atëhere kur unë isha i ri në njësit dhe si të thuash, nuk isha përzhitur ende nga flaka e barutit, më thoshte shpesh.

«Ore, Fejzo! Ç'ke që m'i qëllon nemcet në kokë? Qëlloi, ore, poshtë, në kërcinjtë që ta shohin se, të vdesësh mbi këtë tokë, nuk është kollaj...»

Unë e dija ç'donte të thoshte Abazi me këto fjalë. Skuqesha deri te veshët dhe qëlloja mu atje, ku më thoshte Abazi. Në lule të ballit.

Kështu pra. U bë ç'tha komisar. Atë ditë po clodheshim në një pishtajë lisash të gjatë. Komisari më thirri e më tha të mos e zgjasja më. Ai më tha hapur se plaga që kisha unë ishte e rëndë, kurse spitali nuk qe larg. Me mua do të vinte edhe Sadua, infermierja e kompanisë sonë. Do të më shoqëronte, se këmbët kishin zënë të më lëshonin. Këtë nuk ma tha komisar, as Sadua. Komisar tha se ajo do të merrte ca ilaçe në spital, do të mësonte se si mjekoheshin e lidheshin plagët pastaj do të kthehej me të. Kështu, do të kthehej... — përsëriti

ai dhe heshti një copë herë. Balli i madh ju zhubros, vetullat e trasha ju vrenjtën. Shikimin e treti diku jashtë përtej xhameve të dritares, të veshura me avull.

—... Po nuk u kthye Sadua dhe shkaku ishte kjo plagë e mallëkuar.

Spitali partizan nuk qe kushedi sa larg. Do të ecnim ca kohë nëpër pishtajën me lisa të gjatë, pas-taj do t'i ngjiteshim faqes së një kodre, të fshehur mes drurësh dhe do të binim në spitalin partizan, që ishte vendosur rrëzë një fshati, afër një përroi me ujë të bollshëm. Me një fjalë rreth dy-tri orë rrugë në këmbë. Unë dija një tjetër udhë, që kalonte nëpër një fushë të lënë djerr, po komisari tha të mos kalonim andej, se kishte rrezik të binim në sy të forcave balliste, që mendohet se qenë dukur asaj ane nga binte rruga e shkurtër, që dija unë. Sido që kjo nuk ishte e saktë, ai tha ta kishim vath në vesh këtë. Vonë, disa orë më vonë, e mora vesh si qëndronte puna. Komisari nuk ishte i gabuar aspak në thënjen e tij. Ai e dinte se në drejtimin e fushës së lënë djerr me gëmushe e firza lloj-lloj lëviznin forca balliste të përforcuara nga një kompani gjermanësh. Kompania jonë do t'i priste sa të futeshin në fusha dhe aty do t'i sulmonte, duke mbrojtur kështu spitalin partizan. Kurse rruga, nëpër të cilën do të kalonim ne, dilte jashtë zonës së zjarrit. Një rrugë e dy punë, kishte menduar komisari.

Sadua ecte në krye dhe unë ja shihja se si i hidhej mbi supet e ngushta torba e ilaçeve bosh dhe me një kryq të vogël të kuq, që ajo e kishte qëndrisur vetë.

Para se të niseshim, komisari e kishte marrë

mënjatë Sadon, diç i kishte folur për mua, sepse e vija re që ajo më thoshte shpesh: «Ec pas meje, Fejzo» dhe më shikonte në sy, si të kërkonte të lexonte nëse vuaja dhe sa vuaja. Afër mendsh, ata i shqetëson mjaft plaga ime dhe seç vërtisnin në kokën e tyre. Kurse unë s'e kisha dhe aq mendjen te plaga. Po ç'të bëja? Urdhëri ishte urdhër dhe duhej vënë në vend.

Ëcnim mbi gjethet e lisave, që mbanin erë myk, se ishte mesi i vjeshtës së dytë. Pas shirave të imta që ranë shtruar ditë me radhë, erdhën ca ditë të qeta me qiell të qëruar e të kaltër dhe me një sy diell, që e shikonte vakët tokën e njomur dhe ajrin tërë lagështi. Pezhishka e vjeshtës shkëlqente e brishtë, vezulluese, mbi ferrat e kudo.

Sadua mbante në këmbë ca brashnja dhe mezi i dëgjoheshin hapat. Torba bosh e ilaçeve i tundej vazhdimisht mbi supet e ngushta. Ajo kishte një trup të hollë, vinte e hequr në fytyrë dhe unë nganjëherë çuditesha nga i merrte ajo forcat që të përballonte gjithë dertet e malit. Kapela i rrinte e madhe, aq sa flokët e saj të zez e të dendur, të mbledhur shuk, ja mbulonte të gjithë. Sytë gjithashtu i kishte të zez dhe të menduar, kurse hapat i hidhte si një burrë. Me sa dija, burri i qe vrarë para ca kohësh andej nga Shkëmbi i Zi dhe ajo, pasi kishte lënë fëmijën, një vajzë dy vjeç, të vetmen fëmijë që i la i shoqi, tek e ëma, kishte marrë pushkën e malet. Qe një histori më vete ajo puna e çantës së ilaçeve, që mbante Sadoja në krah. Ne nuk kishim njeri që të dinte sadopak mjekimin e plagëve dhe komisari e pa të udhës që Sadoja ta kryente punën e infermieres. Po pse, donte ajo? «Jo që jo» ngulte këmbë Sadoja, sepse kujtonte që

s' do të kishte mundësi të binte direkt në përpjekje me armiqtë. Njëherë bile, në një përlëshje u plagos një shok në këmbë. Sadua mezi u shkëput nga pozicioni dhe, si e mjekoi ashtu siç dinte plagën e partizanit, zuri përsëri pozicionin, që kishte më parë. Kurse urdhëri që ajo të kujdesej për të dhe të tërhiqej ca. Për këtë Sadua desh e pësoi, sepse dihej ç'ndodhte kur urdhëri nuk zbatohet. Po u ngrit ai partizani i plagosur e tha se nuk kishte faj Sadua, ai vetë i kishte thënë ta linte. Sido që Sadua nuk qe dakord me partizanin, prapëseprapë fjala e tij sikur e lehtësoi ca dhe komisari në fund të mbledhjes së kompanisë e qërtoi rëndë, duke i thënë se, të luftosh duke mjekuar plagët e shokëve, ishte po aq e rëndësishme sa dhe me pushkë në dorë.

Po ç'ta zgjatim kot. Nuk kishim bërë asnjë orë udhë, kur përpara na dolën ca gjermanë. Ishte një togë, jo më shumë. Ata vinin në drejtim të kodrës dhe në krye u printe një burrë truppakët me rroba qytetare, nga ata larot, që për pesë grosh kishin shitur lëkurën te të huajt.

Qëndruam në vend. Sadua shikoi rreth e rrotull, si për të parë ndonjë shteg nga mund të tërhiqeshim. Siç dukej komisari i kishte thënë asaj të mos binim në përpjekje, edhe sikur të paraqitej rasti. Ata na kishin parë, se drunjte qenë të rrallë. U hapën në formacion luftimi. Rrugë tjetër s'kishte veç t'i përgjegjeshim zjarrit me zjarr.

— Fejzo! Ki mendjen — më tha Sadua. Pastaj ajo mendoi, tundi kokën e tha:

— Tërhiqu, Fejzo! I mbaj unë këta, po tërhiqu.

— Hiqe atë të shkretë fjalë nga goja-i thashë

unë, tek ndjeva një të therur në krah, si një kafshim gjarpri.

— Tërhiqu të them. Ky është urdhër. Të mbroj unë, dëgjove?

Atë çast një breshëri predhash automatiku, vërshëlleu mbi kokat tona. Gjermanët s'ishin më shumë se dyqind metra larg dhe unë pashë se si disa prej tyre lëvizën sa në një krah në tjetrin. Po pozicioni ynë qe më i volitshëm dhe ca prej tyre i kishim si në pëllëmbë të dorës.

— S'duhet t'i lëmë të afrohen — i fola Sados, duke zënë vend pas një guri të madh, që dreqi e di si ndodhej aty. Sadua qe shtrirë përdhe, mes ca gëmusheve dhe më shikonte në një mënyrë urdhërese.

— Ti bëj atë që të them unë. Kështu më porosi edhe komisari. Dëgjove, Fejzo? — Po unë nuk luaja vendit. Gjermanët heshtën për ca kohë, duke kujtuar se ne nuk do të qëllonim.

Sadua fliste me zë të ulët, por unë vura re se zëri i qe bërë i ashpër dhe sikur më thoshte: «Fejzo! Ç'ke që bën llafe. Ti duhet të tërhiqesh dhe pikë».

— Nisu! — më tha përsëri ajo. — Merr nga e majta. Unë po i mbaj ca sa të tërhiqesh.

Heshta dhe as vetë s'e kuptova se si munda të bëja disa hapa. Mendja më punonte shpejt dhe një mendim i keq më rrëmbeu të tërin. Më dukej se, sikur të largohesha, do të ngjante ajo, për të cilën as të mendoja nuk mundja...

Ai zu të thithte si me inat cigaren dhe më vështroi në një mënyrë të tillë pyetëse, tamam si të kërkonte mendimin tim. «Hë, si thua ti? Duhet të tërhiqesha, apo jo? Ishte urdhër, thua ti. Ajo të jep-

te urdhërin e komisarit. E po mirë. Unë nuk e vu-
ra në vend atë, që më tha ajo».

...Kështu, unë pas gurit dhe ajo mes gëmusheve,
zumë të qëllonim. Njëherë shikova andej nga Sadua
dhe mezi munda të dalloja flokët e zez të saj. Ajo
kishte mbështetur faqen mbi belgjikun e saj dhe
qëllonte në të rrallë, se fishekët i kishim të numë-
ruar. Një gjerman i gjatë dy metra lëshoi një brit-
më të tmerrshme dhe, si u kolovit një sekondë mbi
këmbë si i dehur, ra për tokë tamam si një ka i
therur.

— Të lumtë, Sado!

Siç dukej kisha folur me zë të lartë, se ajo
ktheu kokën menjëherë nga unë dhe më buzëqeshi
lehtë. Gjermanët qëllonin papushim, në të djathtë
e në të majtë. Predhat e tyre fishkëllenin nëpër
drunjte e rrallë me një zhurmë të egër. Qëlloi bel-
gjiku i Sados. Qëllova dhe unë. Po ata ishin disa,
kurse ne vetëm dy. Më saktë, ishte vetëm Sadua, se
plaga po më dhembte aq shumë, sa më dukej herë-
herë, sikur dikush kishte futur gishtërinjtë brenda
asaj e po ma çirrte. Dora e majtë nuk më bindej.
Mbështeta pushkën mbi dheun rrëzë gurit dhe u
bëra njësh me tokën. Vështrova dhe një herë Sadon.

«Në drejt dhembjet», thashë me vete dhe bëra
çmos e i harrova për një çast.

Tani dhe gjermanët qëllonin me kujdes.

— Tërhiq, Fejzo! — më tha Sadua.

Nuk pata kohë t'i jepja përgjegje. Një predhë
e mallëkuar u përplas pas gurit, bëri rikoshetë dhe
humbi diku mes barit të zverdhur. Befas, veshët
më kapën një «Oh» dhe më hipi gjaku në kokë.»
Sado! brita, se m'u duk sikur një «Oh» doli nga

gjoksi i saj atje tej. Po Sadua nuk u përgjegj. I fola dhe një herë. Përsëri asnjë përgjegje. Nemcet siç duket kishin kuptuar më në fund se ne ishim vetëm dy, sepse zunë të qëllonin më dendur, sikur morën zemër. Pas pak që atje ku ishte, Sadua u ngrit në këmbë dhe më foli me një zë të këputur, që mezi e dëgjova: — Fejzjo! Tërhiqu, vëlla, të mbroj unë...

— Ulu, Sado! — fola unë me gishtin në këmbëz.

Por ajo qëndroi përsëri në këmbë dhe u kolovit një çast. E kuptova që qe plagosur, se ndryshe nuk do të ngrihej në këmbë. U xhindosa. Zura të zvarrisesha shpejt në drejtim të Sados, po nuk kisha arritur as ta prekja, kur një breshëri tjetër automatiku ja përshkoi trupin e hequr. Shtati ju lëkund e ra përdhe. Predhat e morën në kraharor dhe një njollë gjaku sa një gjethëz mani ja njomi bluzën e gjelbër.

— Sado! Sado! — Nuk di në më doli zëri jashtë a jo. Po mua m'u duk sikur fola me zë të lartë dhe ja shkunda një herë supet. Atje heshta. Qe shtrirë në shpinë me sytë gjysmë të hapur dhe ash-tu dukej sikur ja kishte qepur sytë e zez qiellit të kaltër e s'ngopej së sodituri.

Siç të thashë, më hipi në kokë gjaku. Ti nuk e kupton ç'do të thotë të të vritet para sysh shoku. Shoqja akoma më shumë. Është një gjë e tmerrshme, e rëndë. Ku di unë si. Kështu. Nuk mbaj mend sa kohë kam qëndruar mbi trupin e saj të heshtur. Plumbat i ndjeja të vërshëllenin mbi kokën time, anash. Zura dhe unë të qëlloja pas pak, si i çmendur. Po pastaj u kujtova që duhej të tregoja kujdes për fishekët. Do të kisha dashur atë çast të kisha dhjetëra arka me fishekë plot dhe të qëlloja mbi ta pa pushim. Kështu pra, qëlloja me kujdes

NATA E UDHËS

— Nisemi?

Zëri i tij prej basi vërshoi nëpër kabinën e vakët së bashku me uturimën e butë, si një zhurhitje e maqinës. Ky ishte një djalë ziosh, rreth të njëzet e pesave, hundëkrrut, me vështrim të çiltër dhe me një xhaketë meshini të zi, që i rrinte pak ngushtë në supet e tij të gjera.

— Po, po, nisemi — tundi kokën tjetri i menduar.

Zëri i fortë dhe si i mërzitur i shoferit i gu-mëzhiti në veshë, kurse pyetja e tij «Nisemi?» ju bë sikur qëndroi një çast pezull në kabinë dhe e habiti. Ju duk pa vend ajo pyetje dhe sikur ja drejtonte më shumë vetes se sa atij. Ktheu nga shoferi fytyrën e tij të bardhë e të përgjumur e, pasi e vështroi një grimë herë me hetim, u struk në pallton e tij prej stofi të trashë, hedhur mbi bluzën e bardhë. «Hëm... Natë me telashe», pësh-përirti mjeku i zyrtë dhe u përpoq të mendonte diç-ka, që të harronte telashtet e asaj nate. Një çast më pastaj e pa që nuk mund të mendonte për asgjë tjetër, po mënyra se si e shikoi shoferi, e bëri të shkundej dhe të hidhte tej atë mekje të bezdisur, që e pushtoi. «Po ky ç'ka?» pyeti veten për sho-

ferin, i heshtur. E vështroi me cep të syrit dhe, tek u përpoq të kapte fillin e këtij shqetësimi, që dukej qartë në sytë e zërin e shoferit, ju kujtua papritur ai djaloshi flokëverdhë, veshur me një pambukore blu, aty në korridorin e zhytur në gjysmerrësirë të poliklinikës.

... Sa kishte rënë në shtrat që të merrte një sy gjumë, sepse e ndjente veten të lodhur, ose se këto netët e shërbimit në poliklinikë, si mjek i urgjencave, kishin zënë ta mërznisnin, kur infermierja e kishte njoftuar se një njeri priste që të vizitohet.

— Urgjencë? — pyeti ai.

— Jo — ngriti supet infermierja, që e dinte mirë ç'kuptim i jepte mjeku kësaj fjale.

Mjeku ndenji një sekondë i heshtur, duke vërtitur diçka nëpër kokë. Infermieres ky qëndrim i tij ju duk si një mëdyshje, sikur ai u mërznit që e njoftuan e i prishën qetësinë kot së koti.

— Doktor Asimi! I sëmuri po ju pret — foli përsëri infermierja, duke dashur t'i tregonte atij se asaj nuk i dukej me vend dhe se nuk i pëlqente ky ngurrim. Pastaj ai që ngritur ngadalë dhe kishte dalë në korridor ku e priste djaloshi me pambukore blu...

Solli ndër mend bisedën me të dhe atë çast një ndjenjë pakënaqësie i lëvoi në tërë qenjen e tij.

— Hëm... Ç'njerëz! — tha pas pak i mërznitur. — More vesh ti, Bari? Vjen tjetri! e si pa të keq të bën moral, si të ishte ndonjë moralist. Ai djaloshi... E dëgjove ç'tha ai djaloshi? — Priti pak t'i përgjegjej shoferi, po ai heshti e nuk foli. Mjeku vazhdoi: «Doktor! Pse kërkon të fitosh privilegje në kurriz të profesionit tënd. Midis bluzës suaj të bardhë dhe

pambukores sime blu nuk ka asnjë dallim tjetër veg ngjyrës» — Ke parë ti kështu — ju kthye shoferit duke shtrembëruar buzët.

Shoferi e dëgjo, po përsëri nuk foli. U përkul dhe më mbi timonin e zi, thuajse do ta fuste në kraharorin e tij të gjerë dhe, pasi i hodhi një vështrim mjekut, zuri të pëshpëriste nëpër dhëmbë. Mjeku u mërzit më shumë. Kjo pëshpëritje atij i ngjau një çast si një ankim i lëshuar në adresë të tij dhe e mori me mend se pas kësaj do të vinte diçka, që atij s'do t'i pëlqente. Do ta mërziste edhe më shumë nga ç'e kishte mërzitur ai djaloshi me pambukore blu. Ndaj u inatos me heshtjen e shoferit. Rrudhi ballin e madh dhe përplasi buzët i pakënaqur. «Hëm... Natë me telashe. Me siguri që nuk i ka pëlqyer qëndrimi im ndaj djaloshit, ndryshe s'ka pse të rrijë kështu i mërzitur. Ose... Ç'më duhet mua të vras kokën kot së koti, murmuriti pastaj me vete dhe ja qepi një sekondë syt e hirtë shoferit, si të donte të mësonte nga shprehja e fytyrës së tij nëse mendoi drejt a jo. Pas pak e ndjeu se atë natë nuk mund ta duronte kurrsesi heshtjen. Prandaj deshte njëherë t'i thoshte shoferit se kjo heshtje e tij nuk i dukej e drejtë, se kjo që bënte ai nuk ishte sjellje për t'u pëlqyer dhe se, kur të pyet njeri, doemos që duhet t'i japësh përgjegje, sepse në fund të fundit; djalli e mori; kjo është si të thuash edhe «abeceja» e edukatës njerëzore. Po atë që mendoi, nuk ja tha dhe i erdhi inat me veten. Heshti dhe, paditur ç'të bënte, nisi të ndiqte me sytë gjysmë të mbyllur luhatjen e dritave të verdhul-ta të maqinës nëpër asfaltin e zi të udhës. Dritat, si dy qirinj të mëdhenj, përplaseshin herë-herë pas kurmit të mpirë të drurëve dhe godinave anës rru-

gës duke lëpirë trungjet dhe fasadat e tyre të mur-
rrëtyera. Pastaj ato treteshin diku në errësirën e
natës. Mjeku u lodh së sodituri atë përfytyrim të
sendeve anës rrugës dhe nëpër tru zunë t'i vërtite-
shin mendime të ndryshme. «Pse bëhem merak kot,
tha me gjysmë zëri, mbase ky shqetësim i shoferit
s'ka të bëjë fare me mua. Kushedi ku e ka hallin
ai që rri kështu.» E vështroi me cep të syrit Bariun
dhe pas një sekonde nuk i erdhi aspak mirë që ky
mendim ju ngul në kokë. Ju duk sikur me ato që
mendoi, shprehu në heshtje fajin e tij dhe sikur i
trembej qëndrimit të ftohtë të shoferit. Motori rën-
konte nga shpejtësia. Dhe heshtja ju duk sikur po
rënkonte në kabinën e vakët të autoambulancës.
«Ç'u bë tek e mbrëmja që të shqetësohem kaq, dja-
lli e mori, shfryu me vete mjeku. Unë me urdhërat
jam në rregull.» Kërciti leva e marshit. Zhurma,
që lindi, ju bë sikur ja përqeshi mendimin. Lëvizti i
heshtur në sedile dhe pallton prej stofi të trashë e
la t'i shkiste pak prapa. Dhe, sido që u përpoq të
qetësohej, e ndjeu thellë se kishte diçka që nuk
shkonte në vetëdijen e tij. Se çfarë, aty për aty s'qe
në gjendje ta kapte. Mbase ngaqë e shihte veten të
lodhur, ose se këto netët e shërbimit natën e bënë
të mos qe në gjendje të mendonte shpejt dhe si
duhej. Shikoi duart ezmore të shoferit, që shtrëngo-
nin timonin e zi. Në atë shtrëngim ai dalloj një ten-
dosje të lehtë nervore. Gishtërinjtë pastaj u liruan
pak dhe shoferi foli:

— Doktor! Pse nuk e vizituat atë djaloshin?—
pyeti me sytë hedhur përpara.

— Hë? — Mjeku zgjati kokën si i hutuar.

— Pse nuk e vizituat atë djaloshin me pambu-
kore blu?

— Aha! Nuk i takonte, pastaj... — Mjeku papritur heshti.

— Si? Po ai ishte i sëmurë. Unë ja pashë fytyrën, i qe skuqur. Po sytë e tij ja patë? Dukej që qe i pamundur.

Mjeku tundi kokën. «Ja ku e paska patur hallin ai, mendoi dhe heshti.

— Unë jam mjeku i urgjencave. Më kupton? — tha pas pak.

— Sido që të jetë, duhet ta vizitonit. Njeriu nuk vjen kot natën.

— Ka ca rregulla që lipsen të zbatohen. More vesh? — tha shkurt ai, ndërsa sytë nën dy xhamet e turbullta të syzeve ju rrudhën.

«Gjepura, tha me vete shoferi, po më çuditni me ato rregullat tuaja».

Heshtjen që ra e gërvishën një çast gërgëllimat e çelësave, që u përplasën pas pjesës metalike të kabinës. «Po të jetë kështu, atëhere paske nevojë për një remont të lehtë, në mos të mesmë» mendoi Bariu dhe i hodhi një vështrim mjekut.

— Kam vënë re se nuk ju pëlqen të sakrifikoni dhe aq qetësinë, doktor. Sidomos natën. Mos jeni i lodhur?

Mjeku u çudit me guximin e shoferit. E vështroi një copë herë në sy. Brenda tyre nuk lexohej asgjë që t'i tregonte në e kishte me gjithë mend, apo tallej. U inatos me shoferin dhe në moment ju duk se nuk do të shpëtonte lehtë nga ajo mimikë qërtonjëse. «Hë, bela me këta njerëz, tha me vete ai, i shqetëson halli i të tjerëve.»

— Doktor! — gjëmoi zëri i shoferit.— Nganjëherë më duket sikur ju u ngjani disa shoferave...

Mjekut s'i erdhi fort për shtat kjo mënyrë të

foluri, po megjithatë nuk ju përgjegj menjëherë. Ndenji një hop i heshtur, pa ditur ç'të thoshte. Vërtiti nëpër kokë fjalët e shoferit dhe, si nuk mundi të kapte shpejt atë ngjasim për të cilin fliste ai, ja ktheu me të qeshur, një të qeshur shpotitës.

— Veç me një ndryshim.

— Çfarë ndryshimi? — Marshet u ndërruan me forcë.

— Po ja, që shoferat kundërmojnë erë benzinë e naftë, kurse unë erë jodoformi. Apo jo?

— Jo, jo, — tha me nxitim shoferi — nuk është ashtu.

— Atëhere s'e kuptoj — ngriti supet mjeku.

— Vërtet s'e kuptoni?

Mjeku s'bëri zë.

— Sonte për shembull ju më ngjatë me disa shofera, të cilët marrin në udhë kë të duan, dhe jo atë që ka më shumë nevojë. Ca të nënës, ca të njerksës.

Mjekut ju kujtua përsëri djaloshi me pambukore blu.

— Jua thashë një herë, — tha i inatosur — unë jam mjeku i urgjencave sonte. E kuptuat?

— E kuptova. Po ju nga e kuptuat që ai nuk ishte urgjencë, siç thoni. Ju nuk e vizituat.

Mjeku mbeti një çast i menduar. Papritur zuri të kishte të ftohtë dhe u struk në pallton e trashë. Shoferi e vështroi gjatë dhe në një mënyrë të tillë si t'i thoshte: «Mua më erdhi keq që u sollët ashtu. E di që jeni mjeshtër në zanatin tuaj, prandaj më erdhi keq. Kurse ju akoma me ca rregulla...» Dhe për herë të parë që kur ishin nisur, shoferi buzëqeshi. Mjekut kjo buzëqeshje i ra në kokë si një dush i ftohtë në dimër. Ai, si ta kishte kuptu-

ar ç'bluante në mend shoferi, atë buzëqeshje e mori me këtë kuptim: «Po te fëmija i mikut tuaj pse po shkoni? Ai nuk është urgjencë, djalli e mori dhe këtë fjalë. Ju, sapo thatë se po shkoni vetëm sa ta shikoni si është.» Ky mendim i heshtur sikur e fshikulloi dhe thellë në shpirt ndjeu diçka që ju pështoll e më pas i zuri grykën, si një lëmsh i paspjegueshëm, duke i ndjellë në të njëjtën kohë qërtim ndaj vetes dhe një pezmatim të sedrës së tij. Pas pak foli me gjysmë zëri:

— Ti do të thuash për djalin e mikut tim, apo Jo.? Ah, kjo është tjetër punë. Më beso, njeriu haset në jetë para ca gjërave, të cilat duhet patjetër t'i diferencojë.

— Domethënë ca të nënës, ca të njerkes. Kështu? — tha shoferi dhe vrenjti vetullat.

Mjekut nuk i pëlqeu përsëri mënyra se si e kuptoi shoferi. Ju kujtua atë çast krahasimi që i bëri ai dhe i erdhi inat me të. Me vete vendosi të mos fliste më. U zhyt në pallton prej stofi dhe heshti i mërzitur. Maqina nxitonte nëpër udhën e drejtë dhe ai zuri të dëgjonte një si murmuritje, që sa vinte rritej, duke i zukitur në vesh: «Kot që justifikohesh... Na qenka rregull për të tjerët kurse për mikun tënd jo». Pastaj... Ajo që mendoi e bëri të mbyllte sytë, si të donte në këtë mënyrë të mënjanonte atë murmuritje të bezdisur, që i ndillte mendime të këqija. Pastaj i hapi përsëri sytë dhe i endi një minutë nëpër kabinën e ngrohtë e jashtë saj. Diku përpara vështrimi i kapi një masë të turbullt, të vogël, që i ngjau për një moment si një copë shkëmbi hedhur kushedi nga, në mes të udhës. Ajo masë e errët mori shpejt trajtën e vet të vërtetë. Silueta e një njeriu në mesnatë. «Po ky ç'do në-

për natë?» mendoi mjeku dhe padashur shikoi shoferin. Silueta kishte ngritur njëren dorë lart dhe ashtu, i futur mes dy shiritave të verdhulta të maqinës, dukej sikur i thoshte natës: «Ndall!» Maqina ndaloi pranë tij. Atëhere mjeku pa të ndriçuar fytyrën e një burri të moçëm e të gjatë. Fytyra e të panjohurit ju duk shumë e zhubrosur dhe e shqetësuar. Një sekondë u hutua dhe nuk e hapi derën e kabinës. Njeriu i panjohur kaloi në krahun e shoferit.

— Mirë mbrëma! — ngjatjetoi ai me një zë të trashë.

— Mirë mbrëma! Për ku kaq vonë? — pyeti shoferi.

Njeriut të moçëm ju drodhën zhubrat e fytyrës. Vështroi me hetim mjekun dhe foli: — Ti je doktori?

— Po, unë. Ç'ke? — tha mjeku disi i gjallëruar.

— Kam një fëmijë sëmurë, doktor. Ka një orë që pres ndonjë maqinë, por për drej nuk u duk asnjë. Mirë që erdhët ju, a vini dhe e shikoni? Nuk është i imi xhanëm, është i nipit, po ai s'mund të vinte, se është në punë.

Mjeku e pa me bisht të syrit shoferin, pastaj njeriun e panjohur, zhubrat e të cilit sikur qenë tretur e s'dukeshin më dhe mendoi një grimë herë.

— Hipë, — tha mjeku — ku e ke shtëpinë?

— Nga e djathta. Nuk është larg, jo.

Shoferi e ktheu maqinën në rrugën, që i thënë dhe i hodhi një vështrim mjekut. Në fytyrën e tij të bardhë e të përgjumur dalloj një buzëqeshje të lehtë.

B E S I M I

Hapi derën dhe u fut në dhomë i menduar. Ajri atje ju duk i rrallë dhe si i ndenjtur, po dikush papritur çeli dritaren dhe ndjeu të futej me rrëmbim një rrymë e lehtë dhe e freskët ajri, që e gjallëroi pak. Dukej i shqetësuar dhe një mori mendimesh të heshtura, që i trazoheshin herë pas here në kokë, ja kishin ngrysur fytyrën ngjyrë gruri. Një copë herë fërkoi me pëllëmbën e dorës mjekrën e vogël e gati katrore, pastaj vështrimin e hërdhi jashtë i menduar.

«Nuk qenka kaq e thjeshtë...» zu të mendonte ai, por tjetri, që e shikonte me vërejtje, ja këputi në mes fillin e mendimit me një zë, që atij ju duk qërtonjës e i vrazhdë.

— Ulu, Nuri!

Ktheu kokën nga ushtari, që i foli. E shikoi një grimë herë në sy, si i hutuar, po nuk u ul. «Tani prite, i tha vetes dhe nuk i erdhi mirë që e gjeti atë në dhomë. Ky patjetër do të kërkojë shpjegime...»

U mat të dilte nga dhoma, po ushtari, që i foli, heshti ca kohë dhe ai qëndroi palëvizur nga vendi. Kryqëzoi gishtërinjtë, pastaj solli ndër mend Besimin, shikimin e qetë dhe atë tingullin e butë

të zërit të tij. E vërtiti për disa çaste nëpër kokë atë tingull zëri dhe përsëri u çudit që ai nuk kishte mundur të dallonte, qoftë edhe një notë shqetësimi në atë zë. «Ç'e gjeti Besimin që veproi kështu?... tha me vete Nuriu. Ke parë ti, të sillet tjetri sikur të mos ketë ngjarë gjë hiç... Po ç'deshte të thoshte në fund ai?..»

— Hej, Nuri! Nxitohesh. Bile shumë nxitohesh — i kishte thënë Besimi i inatosur. — Si qenka kjo punë kështu? As një as dy, kolektivi. Fjala e parë kolektivi!»

— Nuk shpejtohem, — jo. — Nuriut ju bë sikur dëgjoi përsëri zërin e tij. — Unë të kam shok, por kjo s'më pengon aspak të them hapur mendimin tim. Më kupton? Ti je ushtar dhe ne gjithashtu. Të gjithë kemi, ose më mirë duhet të kemi diçka të përbashkët, kurse ti... Ti kërkon t'u bësh bisht gjërave? Apo nuk është kështu?

— Kush tha që i bëj bisht? Ç'do të thuash ti me këtë?

— Të dërguan të marrësh bateritë. Ata të laboratorit lajmëruan të vinim t'i merrnim menjëherë, po ti i ktheve shpinën detyrës që të ngarkuan, kurse ne mbetëm si peshku në zall. E kupton ti ç'do të thotë kjo?... Ti, mor vëlla... Nejse. Kaq njëjfton.

— Po unë... — Besimi pastaj kishte heshtur. Nuriu s'e kishte rrokur aty për aty arësytën sepse ai e kishte lënë përgjysmë mendimin e tij dhe tani rrinte e rrëmonte, nëse heshtja e Besimit rrëfente pendim apo kishte të bënte thjesht me natyrën e tij të qetë e të mbyllur. Këtë Nuriu s'e kuptonte. Herë-herë, atij i dukej se me të vërtetë që nxituar kur

kishte kërkuar që Besimi të përgjigjej para kolektivit. I dukej sikur fjalët s'i kishte peshuar mirë, atëhere zinte e i ngjitej në grykë e kraharor një silëmsh i bezdisur e i paspjegueshëm, që ja turbullonte mendjen.

«Edhe ata u nxituan, tha një çast, duke kujtuar disa nga shokët e tij. Nuk duhet ta kishin përkrahur mendimin tim.»

Po kjo vetëm sa i kaloi nëpër kokë si një vetëtimë, sepse prapë veten e ndjeu të pushtuar nga mendimi i parë: «Besimi duhet të përgjigjet dhe pikë.» Murmuriti këto nëpër buzë dhe ndër fyzat ndjeu t'i lëvizte me rrëmbim një masë e nxehtë gjaku. Vetën e ndjeu disi të lehtësuar. U përpoq dhe për pak ja arriti të shkëputej nga ato mendime, që ja kishin pushtuar trurin. I hodhi sytë nëpër dhomë dhe ajo që pa në faqen e murit përballë, ishte një fotografi, me përmasa afërsisht të mëdha, veshur rreth e qark nga një kordon i verdhë letre me reflekse të ndezura. «Komandanti dhe ushtari» lexoi pa zë poshtë kornizës së xhamtë. Sytë i mbajtën për pak kohë atje dhe ju duk sikur e shihte për herë të parë atë fotografi. Vështrimin ja mbërtheu një copë herë komandantit, pastaj ushtarit, përsëri komandantit. Krahu i tij ishte hedhur mbi supet e ushtarit, teksa ky buzëqeshte dhe ai shikim i butë i ushtarit. Nuriut ju bë si i njohur. U mundua ta gjente me mend se ku e kishte parë atë ushtar dhe së fundi, kujtesa e tij ndali te Besimi. «Po. Kështu di të buzëqeshë dhe të vështrojë vetëm Besimi» tha me vete, po e pa shpejt se e teproi me një mendim të tillë. Ushtari i kornizës së xhamtë nuk i ngjante Besimit, po atij kështu ju duk ngaqë mendjen e kishte tek ai.

Sytë i hoqi që andej dhe shikimin e treti përtej dritares. Një erë e lehtë si një puhizë lozte me gjethet e plepave, duke lëshuar një fëshfërimë të butë. Një kuadrat ushtarësh u duk një hop nëpër hapësirën e dritares. Mbi kreshtën e gjelbërt të një plepi kaltëronte një copë qiell si një pjatë e madhe fajance e ngjyer në blu.

Shikimin padashur ja qepi përsëri fotografisë. Nga fytyra e gjerë dhe e mbushur e ushtarit brenda kornizës së xhamtë, sikur qe arratisur buzëqeshja dhe shikimi i tij qe bërë i rreptë.

«Dëgjo, Nuri! Nuk bën menjëherë ashtu. U shpejtove. E di ç'do të thotë të dalë ushtari para kolektivit? Ë ke menduar këtë ndonjëherë?

— Çfarë?»

Nuriu picëroi dy-tri herë sytë dhe tundi kokën i habitur. Ushtari pas xhamit vezullonjës buzëqesh-te si gjithnjë. «Kjo do të thotë se e kam tepruar me gjithë mend,» mendoi dhe më pas shtoi: «Pranoje pra gabimin dhe shko e kërkoji të falur.» Sytë i uli poshtë. «Po ai...»

— Ulu, Nuri! — dëgjoji sërish zërin e ushtarit.

Ai u ul.

— Dukesh i shqetësuar. Ç'ke?

— Unë... Asgjë ju përgjegj shkurt Nuriu.

— Si asgjë? Megjithatë, diçka të shqetëson — nguli këmbë ushtari.

Nuriu nuk u përgjegj menjëherë. Gëzimin e shikoi me cep të syrit dhe për një moment këmbëngulja e tij ju duk e çuditshme.

— Po! — tha pastaj i menduar, kurse tjetrit ju bë sikur ai u gëlltit me zor.

— Për çfarë? — tha Gëzimi.

— Si të them..., Ti e di. Për Besimin.

— Aha! E di, Nuri, edhe unë për Besimin po mendoja. Gjithnjë pyes veten: «Pse veproi ashtu Besimi? Ai s'e ka bërë këtë ndonjëherë, apo jo? Duhet të ketë ndonjë shkak, që ne s'e dimë...»

Nuriu e vështroi në sy Gëzimin.

— Shiko, Nuri! Sido që të jetë, më duket i parakohshëm, e pse jo, i gabuar mendimi yt. Në përgjithësi nuk e quaj të drejtë. Po këtë unë ta thashë më duket!...

«Tani filloi», mendoi Nuriu.

— Pse? — Sytë ja nguli Gëzimit.

— Sepse nuk është i arësyeshëm. Dhe si masë... Ku di si më duket.

— Lëre mënjanë këtë. Në rastin e Besimit si është? Këtë më thuaj.

— Unë për Besimin fola — tha Gëzimi,

— Nuk të kuptoj. Ai neglizhoi dhe ti e di se ç'domethënë kjo. Pastaj ne sikur u zotuat, apo e harruat? Kurse ai...

— Megjithatë Besimi i mori bateritë dhe i pruri.

Nuriu u inatos me arësytimin e shokut, po e përmbajti veten.

— Vonë, shumë vonë, mbasi kishim mbetur disa kohë pa punë — foli Nuriu i mërzhitur.— Sido qoftë, nuk veprojmë mirë nganjëherë, Nuri.

Aty për aty, ai nuk e mori vesh se pse Gëzimi foli në shumës. Kjo bile e inatosi akoma më tepër, sepse Nuriu e dinte që Gëzimi nuk kishte qenë dakord që në fillim për qëndrimin e tij ndaj Besimit. Për këtë arësye Nuriu ndjeu dëshirën që ta mbyllte atë bisedë.

— Shkaku në fund të fundit është Besimi dhe jo unë — tha dhe u ngrit në këmbë.

— Ta zëmë se ashtu është — vazhdoi Gëzimi. Ti duhet ta kuptosh se një masë e tillë, ashtu siç e mendon ti dhe ndonjë tjetër, nuk sjell gjithnjë dobi. Dhe jo vetëm kaq. Në disa raste (mirë që ato ndodhin rrallë) ajo sjell pasoja krejt të padëshirueshme. Më dëgjove? Ja, kështu.

Nuriu heshti. Gëzimi shtoi:

— Nganjëherë bile me krijohet përshtypja se ti e kërkon një gjë të tillë për ta fyer medoemos tjetrin. Ti nuk pyet për botën e tij, për hollësitë e karakterit të tij... A nuk është kështu?

Nuriu përsëri nuk bëri zë. Për një minutë ju duk sikur fjalët e Gëzimit qëndruan pezull në hapësirën e dhomës, pastaj sikur u përplasën pas mureve të bardha e që andej i hynë në kokë.

— Domethënë sipas teje është e padobishme. Se nuk... pëshpëriti Nuriu.

— Jo, s'desha të thosha këtë. Më kupto drejt. Unë e çmoj forcën e kolektivit dhe tamam se e çmoj them të tregojmë kujdes me të. Nuk qëndron kjo forcë në atë që nxjerrim apo jo para kolektivit një shok. Po të jetë ashtu si mendon ti, atëhere provo e më thuaj: Ç'bëre ti, unë, shokët e tjerë me Besimin, fjala vjen. Apo e le për në mbledhje? Gabim. Sa për mua, atë forcë e ndjej kudo, në çdo hap, në çdo veprim. Edhe në bisedat më intime e ndjej atë forcë.

— Po unë dhashë mendimin tim. Vetëm timin, më duket — tha Nuriu, që e pa se arësyeja e shëndoshë e shokut po ja hidhte poshtë njërin pas tjetrit, mendimet që kishte pasur më parë.

— Ç'mendim i thua ti këtij. Masë thuaj. Është lehtë të japësh mendime të tilla, masa... Po le t'i lëmë këto. Më thuaj, Nuri, ti e njeh Besimin?

Nuriu e vështroi Gëzimin i habitur. — Si s'e njoh! E kam shok. — Ushtari lëvizi në karrigë dhe tundi kokën.

— Ti nuk e njeh, Nuri. Të duket ty sikur e njeh. Besimi nga natyra është i mbyllur dhe, që veproi ashtu, me siguri që ka arësye. Na përket neve ta mësojmë këtë arësye... Dëgjove? Po komandanti ç'thotë?

— Lëkundet. Mendimin e tij s'e ka dhënë ende.

Ndërsa me vete mendoj: «Ai me siguri s'do ta lejojë një gjë të tillë. Pret të bindet një herë mirë».

— Dëgjo, Nuri! Atje, në repartin ku isha më parë, kishim një shok, një ushtar. Ilija e quanin. Kishte një natyrë të çuditshme ky Ilija. Rrallë më kishin zënë sytë një tjetër si ai. Ç'është e vërteta, vinte diçka ndryshe nga ne të tjerët ai. Qe mësuar e rritur, si i thonë me pekule dhe nuk duronte t'i fliste njeri, me sa dukej. Po i hasi sharra në gozhdë me ne. Nuk i njihte kallot, djersën, ai xhan i vëllait, siç thoshte vetë herë pas here. Kështu dhe kërkesat i quante jashtë natyrës së tij. Kurse ne... E ç'ta zgjatim kot. Ai s'na kuptonte po edhe ne s'e kuptonim atë. Shpesh rrinte i veçuar dhe bënte thyerje disipline.

— Dëgjo! — i thashë një ditë, sepse më kishite ardhur mu në majë të hundës. — O hidh çapin me ne, o në djall ajo puna jote...

Tani më vjen për të qeshur kur e kujtoj atë. Me demek, desha të thosha dhe unë ca llafe. Nejtë. Atëhere s'i kuptoja edhe unë mirë gjërat.

...Më vonë, ngjau ajo që s'duhej të ngjante. U dërguam letër prindërve të tij, ku i numëruam deri më një prapësitë dhe kokëfortësinë e birit të tyre: Ky ishte gabim. Zgjodhëm rrugën më të shkurtër, rrugën më të lehtë. Po sa punuam ne me të, thua

ti? Sa u përpoqëm ta njihnim dhe ta afronim atë? Pak, shumë pak. Ose... Ku di unë, mbase nuk është tamam kështu si them unë, por sidoqoftë, ne nuk e njihnim Ilian. Aq më pak prindërit e tij. Ndodhi pas kësaj që prindërit të shqetësuar, kuturisë të vinin nga ana e anës, kurse ai u mbyll akoma më shumë me vetëveten. Sedra e tij nuk e mposhti këtë goditje dhe në më pastaj e patëm mjaft të vështirë të punonim me të. Po punuam ama... Dhe a e di si? Ili kishte me të vërtetë një shpirt të pastër dhe që një djalë i guximshëm. Ja kështu.

Kaq tha Gëzimi dhe kërkoi vështrimin e Nuriut.

Nuriu qëndroi një minutë kokulur.

— Ekziston gjithmonë një shkak, që i bën të tjerët të marrin vendime të tilla — foli ai me zë të ulët.

— Ashtu është. Veç ky shkak duhet të jetë shumë i fortë. Po në fund të fundit, ç'është nevoja të arrijmë gjer atje. Ai, kushdo qoftë ai, në mes të shokëve jeton. Apo jo?

Nuriu diç desh të thoshte, por nuk arriti. Në dhomë hyri komandanti. Kapelën ai e kishte ngritur paksa lart dhe kjo tregonte se ai e ndjente veten të gëzuar. Përshëndeti dy ushtarët duke buzëqeshur dhe pastaj, si i hodhi një sy të shpejtë Nuriut, u ul pranë tyre. Mbi tavolinë lëshoi një zarf bojë blu.

— Lexojeni! — tha shkurt, po me një zë të qetë.

— Zarfi mbeti për ca kohë mbi tavolinë. Që të dy ushtarët ngurruan një çast ta merrnin, si të ishin para një të panjohure, nxitimi ndaj së cilës do të ishte pa vend.

— Lexojeni, lexojeni! — përsëriti komandanti, duke trokëllitur gishtërinjtë mbi tavolinë.

Nuriu zgjati dorën, mori zarfin dhe ngadalë nxori që andej një fletë të bardhë, të palosur më dysh. E shpalosi. Shkronjat, ca shkronja të mëdha të përkulura poshtë, dukej sheshit se i kishte shkruar një dorë e ashpër, e pastërvitur mirë në këso punësh.

Radhët e para i lexoi shpejt, si të kërkonte nëpër to me padurim, të panjohurën. Në fillim pa zë, pastaj as vetë s'e kuptoi se si e ngriti zërin dhe lexoi:

... Jam punëtor këtu në sharrat... Preng Deda prej Iballe. Në punë e sipër këtu e shtatë ditë të shkueme, u plagosa randë në dorën e majtë. Nuk di si ndodhi, veç humba shumë gjak. Aq gjak, sa fuqitë më lanë krejt e hunba ndjenjat. Sa kohë kam qëndruar kështu, nuk e mbaj mend, veç kur erdha e mora pak forcat, e pashë vedin mbi supet e një ushtari, që po më çonte në spital. Ai ecte shpejt. Unë nuk e njifsha. Në spital u njohëm. Po kisha humb shumë gjak. Atëhere e pashë këtë ushtar të mbytur në djersë që e shtriu krahun e tij e tha:

— Më merrni mua gjak. E jap unë për të. Dhe ai e dha gjakun e tij për mue...

Nuriu qëndroi një copë herë në këto radhë dhe mendoj: «Këtu e shtatë ditë të shkueme...» Tamam atë ditë Besimi kishte shkuar për bateritë.

Solli ndër mend këtë dhe mori frymë thellë.

...Tash jam mirë. Dorën e luej për bukuri dhe e ndjej se si ecën jeta nëpër të...

Letra vazhdonte dhe në fund mbyllej me këto fjalë:

«Unë po shkruaj emnin e Besimit, njësoj si të kisha shkruar emnin tem». Këtë frazë Nuriu e lexoi dy-tri herë, pastaj i ngriti sytë lart. Takoi shikimin e Gëzimit, pastaj të komandantit.

— E si thua? — sikur e pyetën sytë e komandantit.

Nuriu nuk foli. Po sytë ja qepi fotografisë atje përballë. Ushtari brenda kornizës së xhamtë vazhdonte të buzëqeshte si gjithnjë. «Sa i ngjan Besimit», tha e kujtoi përsëri shikimin e qetë dhe atë tingullin e butë të zërit të tij.

GËZUAR, SHOK!

I hodhi një vështrim hetues dhomës. Qelqet mbi tavolinë dhe përtej xhameve të bufesë ndritnin, kurse verniku si i kuq i mobiljeve fekste nën dritën e verdhë e të butë, që derdhet nga sipër. Një çast, vezullimi si i përhimët i kornizave të varura në mur e bëri të mendonte se ajo ngjyrë nuk shkonte dhe aq dhe sikur i solli në shpirt një ndjenjë të ftohtë. «Si s'e kam vënë re më parë? tha me vete ajo. Sidoqoftë duhet t'i ndërroj. E kuqja shkon më shumë.» Pas pak harroi atë që i shkoi ndër mend. Dhoma që e ngrohtë dhe globi i vogël i dritës, që dukej sikur qëndronte pezull në hapësirën e dhomës, i ngjau për një moment si një diell i vogël i zbetë. E gjithë kjo i kënaqi syrin dhe i përkëdheli shijet e saj, po mendimi se atje mungonte përsëri diçka, shumë më e rëndësishme nga ato që i rrokte syri nëpër dhomë e bëri të heshtur dhe të mos ndjente si duhej kënaqësinë, që të jep rregullitë e shkëlqimi me luhatje hijesh i qelqeve.

Pa ditur ç'të bënte u ul në një karrigë pranë tryezës. Duart i kryqëzoi mbi gjoks dhe qëndroi e heshtur me vështrimin e ngulur fushës së përhimët të orës mbi bufe. Babai shfletonte i qetë një revistë

të vjetër «Ylli», kurse Agimi, një djalë shtatëvjeçar, i hedhur në trup, luante me lodrat e tij në divanleton blu me cirka të bardha. Nga jashtë zunë të hynin herë pas here tinguj e zëra gazmorë dhe asaj ju bë sikur këta tinguj e zëra i dëgjonte prej kohësh e sikur i njihte. Një zë i hollë vajze kur — kur ngrihej mbi të tjerët dhe i zukiste në vesh, si t'i thoshte: «S'duhet gjë heshtja. Këndo!» Lëvizi në karrigë. Vështroi dhe një herë pjatat e porcelanata të radhitura mbi tavolinë dhe nuk i erdhi mirë që ato qëndronin akoma bosh. Pritja zuri ta mër-ziste. Solli ndër mend Skënderin. «Po vonohet, u tha për të tretën herë ajo. Pse u vonua kaq?»

Babai tymoste gjithnjë llullën me revistën para syve. Dhe Lirisë papritur i erdhi keq për të. Ai kishte ardhur nga ana e anës që ta festonte bashkë me ta natën e vitit të ri, kurse tani duhej të priste. Pse të priste? Këtë ajo s'e kuptonte dhe u inatos me Skënderin. Përgjithësisht ajo ishte e qetë dhe qe e prirur, ashtu siç mendonte me vete, të bënte dhe lëshime, mjaft që të mos tronditej qoftë dhe një grimë raporti i saj me të shoqin. Po kishte çaste megjithatë, kur nxirmin krye ato ndjenjat e saj të kyçura. Tani i nxorën krye. Ç'është e vërteta ajo qe mësuar të rrinte e ta priste shpeshherë Skënderin, po atë natë në mënyrë të veçantë se si ju duk. Mbase ngaqë kishte menduar ditë të tëra për këtë mbrëmje? Mbase... «Sidoqoftë, sonte s'duhej të shkonte, tha me vete. Ushtarët!... Ushtarët! Gjithnjë për ta mendon. Po për...» Mendimin e nisur e la përgjysmë. E ndjeu që e shkeli pak kur mendoi kështu. U kthye nga korridorin. Mbi një tavolinë të gjatë dhe të ngushtë zbardhte telefoni. Deshte një herë t'i telefononte, por ndërroi mendje shpejt. Dëgjoi përsëri

zërin e hollë të vajzës që ngrihej kur-kur mbi të tjerët dhe padashur ju afrua telefonit. Ora tregonte nëntë e darkës. «Tani duhet të vijë», mendoi dhe shkoi nga dera. Njëpër shkallë trokitje të nxituara hapash, pastaj një zë i trashë që uron dikë. Hapat nuk ishin të Skënderit. Ajo i njihte mirë ata dhe thoshte me vete se edhe në zhurmën e përzier të dhjetëra hapave njëpër shkallë do të dallonte çapet e tij. U kthye e mërzitur në dhomë. Babai ngriti sytë mbi revistë, sikur pyeti: «Hë, erdhi?» Liria psherëtiu dhe vështroi një copë herë në heshtje Agimin. Fëmijës i puliteshin sytë dhe i qenë bërë më të vegjël.

— Mami, kur do të vijë babi? — foli fëmija dhe ngriti sytë që i puliteshin.

Trokiti dera dhe u hap. Bashkë me Skënderin ajo ndjeu se u fut dhe një fije erë e ftohtë. Babai u gjallërua, revistën e la mënjanë, kurse Agimi me një automatik lodër në krah ju hodh në qafë dhe e pushtoi të atin.

— Erdhe? i tha Liria. Zëri që i ftohtë, qërtues. Skënderi e shikoi në sy, pastaj buzëqeshi.

— Hë, si e kaluat? — pyeti babai.

— Shumë mirë — tha Skënderi. — Qe një gjë me gjithë mend e bukur. Kënduam e vallëzuam së bashku.

— Hë, më ju lumtë! — kumboi në dhomë zëri i babait. Liria sikur u shkund nga ky zë. Skënderit nuk i pëlqeu që ajo e priti në këtë mënyrë dhe i hodhi një vështrim të shpejtë hetues. «Pse është e ngrysur në fytyrë?» Tundi kokën e ndenji një sekondë i menduar. «Me siguri që është mërzitur duke pritur. Nuk e kupton që unë e kam për detyrë dhe, sido që të jetë, s'bën të mungoj. I hipi në kokë t'i fliste, por hoqi dorë, duke menduar se

aty për aty, do të ishte pa dobi. «Më vonë, i flas më vonë», tha dhe shkoi në dhomën e gjumit. Që atje i foli:

— E di, Liri! Gazmendi, ti e njeh Gazmendin? Ai ushtari i gjatë, që ka ardhur disa herë në shtëpi, hë? — Priti të dëgjonte zërin e Lirisë, pastaj vazhdoi: — Kishte pregatitur dhe ca urime për vitin e ri, siç i quajnë, dhe u shkulëm së qeshuri. Bukur i kishte bërë qerratai. Ç'është e vërteta, na u skuqën ca veshët, po kishte të drejtë ama.

Që nga dhoma ku ishte ajo dëgjoi të qeshurën e tij. Dhe mendoi: «Skënderi është i sinqertë dhe i do shokët e tij të punës, prandaj bëj gabim që i rri këshu. Fundi i fundit s'ka ndonjë të keqe këtu, ai edhe ne...» Luajti kryet e sikur u lehtësua pak. Po megjithatë shprehjen e atij inati që e kishte pushuar tek priste, e ndjeu se nuk mund ta hiqte lehtë nga fytyra.

U ulën rreth tavolinës. Gotat u bënë të kuqe.

— Gëzuar! — tha babai.

— Gëzuar!

Ai e trokiti me të tre gotën e tij të mbushur me verë dhe dy sytë e tij nën dy vetullat e trasha si strehë i ndritën. Kasketën e hoqi nga koka, duke lënë t'i dukeshin flokët e zbardhur krejt, që nën dritën e verdhë ngjanin si të ngjyer me argjend.

Agimi qëndroi pranë Skënderit dhe herë pas here shikonte flokët e bardhë të gjyshit. Jashtë zuri të binte shi. Shiu ishte i fortë dhe dendur dëgjohej përplasja e pikave mbi xhamet e dritares. Xhamet pastaj u veshën me një cipë të turbullt dhe jashtë s'dukej pothuaj asgjë, veç një drite neon, që dukej sikur ndriste diku larg. Përmes cipës së turbullt ajo ngjante si një sy i verdhë e i mekur.

— Babi! — tha Agimi, duke vështruar flokët e bardhë të gjyshit. — Pse nuk bie dëborë për vit të ri. Mua më pëlqen dëbora, edhe mamit i pëlqen. Ajo thotë se tani do të ndoten qilimi dhe udhët e shtëpisë, se do vijnë njerëz për të uruar.

Dy burrat qeshën, kurse Liria u skuq në fytyrë. I tundi kokën djalit si t'i thoshte: «Ah, shejtan!»

— Hajde gëzuar, — tha përsëri babai — me fund.

Skënderi ngriti me qejf gotën dhe, tek e çikete, takoi vështrimin e Lirisë.

«Të pritëm shumë. S'duhej të qëndroje aq — tha vështrimi i saj.

— Më kupto! Nuk mund të largohesha. Pastaj, ti duhet ta marrësh vesh që unë... Po ne këto muhabete i kemi bërë njëherë. Ç't'i përsërisim kot.

— Shiko, Skënder! Unë e kuptoj dhe s'jam kundër asaj që ti t'i duash shokët e tu të armës. Mirë bën. Po unë e kam fjalën tjetërkund. Sikur e tepron. Ja p.sh. sonte s'duhej të shkoje. Të gjithë mblidhen në shtëpi dhe festojnë.

— Gabohesh, Liri. Festa është për të gjithë.

— Gjithnjë kjo fjalë. Ç'kujton ti, se unë nuk e di?!

— Liri! T'i lëmë këto. E di ç'më tha një ushtar. Është njeri shumë i mirë dhe i dashur. Le që në përgjithësi ashtu janë. «Urime, shok, më tha». Urime për ty dhe për familjen». Ti e di ç'do të thotë kjo fjalë te ne. Babë, nënë, vëlla, ja ç'do të thotë.»

Skënderi buzëqeshi. Liria e shikoi një grimë drejt e në sy, pastaj edhe ajo buzëqeshi. Tringëllinë gotat. Tiku i parreshtur dhe i mërzitshëm i pikave të shiut mbi xhamet e dritares hynte herë pas here

mes tringëllimeve të gëzuara të gotave, si një refren i huaj. Dhoma binte erë tymi e mezesh. Babai erdhi në qejf.

— Shuaje radion, bijë. Një labçe. T'ja marrim një labçe.

Skënderi ja mori aty për aty me një zë të dredhur, kurse babai, që qe rritur e mëkuar me këngët labçe, e pasonte ngadalë me atë zërin e tij të trashë e të thellë. Dhoma u mbush me tinguj. Liria nuk dinte të këndonte, por në shpirt ndjente ngrohësi dhe, tek shikonte herë Skënderin, herë babain, mendonte e thoshte me vete: «Megjithatë jam e lumtur...»

Agimin e zuri gjumi.

— Mbushini gotat, mbushini! Asnjë lek s'bën gota bosh. Hajde gëzuar, për ushtarët, për të gjithë. Hë, bijë!

Liria e ngriti gotën e saj dhe e trokiti duke buzëqeshur.

Ngritën pastaj me radhë dolli dhe...

Në korridor u dëgjua papritur tringëllima e pandërprerë dhe si e shqetësuar e ziles së telefonit. Në dhomë u bë menjëherë heshtje. Një xhamet zhurmëronin pikat e shiut. Drita e neonit, si një sy i verdhë e i mekët, s'dukej më. Liria u ngrit dhe mori në dorë ngadalë receptorin. Jashtë shkrepëti me potere, sikur u thyen xhamat. Në vesh i erdhi një zë i çjerrë, i largët dhe i panjohur. Kërkonin Skënderin. Mendja i shkoi përnjëherë në të keq, po nuk foli.

— Alo!.. Alo!.. Kush je?... Po, po, unë Skënderi jam. Hë?... Çfarë? Përsërite dhe një herë, Alo! Si?... Përmbytje! Ku?... Në Berat, Fier...

Skënderi u vrenjt në fytyrë. Liria ja pa sytë

që ju zvogëluan e ballin t'i zhubrosej dhe u shqetësua. Fjala «përmbytje» i ndolli mendime të zymta.

Zëri që fliste vazhdonte të vinte i çjerrë, sikur rrugës merrte diçka nga shkrepjet e motit.

— Shiko, Ali! Amfibat e mjetet e tjera të shpëtimt... Alo! Alo! Më dëgjton, Ali? Mirë de të shkretën, të niseni menjëherë. Po vij dhe unë.

Zëri në anën tjetër të telit siç dukej kundërshtoi fjalët e fundit të Skënderit, sepse ai tha:

— Mos e diskuto. Nisuni! Festa është e të gjithëve. Takohemi udhës, Ali.

Receptorin e vendosi në vend i ngrysur në fytyrë. Shikoi Lirinë, që nën dritën e verdhë dukej e zbetë, pastaj babain që kishte vënë kapelën në kokë dhe e vështronte në atë mënyrë, si të priste urdhërin e tij. Nëpër dhomë vërtiteshin si me përtesë shtëllunga avulli e tymi. Xhamet dërsinin.

— Ç'do bësh? — pyeti babai i ngrysur.

— Më duhet të nisem shpejt. Rruga është e largët.

— Ka dëmtime?

— Ata nuk dinin gjë, po me siguri që ka. Urdhëri është të nisemi menjëherë — tha Skënderi shkurt dhe i përfshiu që të dy me një vështrim kuptimplotë. U vesh shpejt e shpejt, ndërsa Liria i zgjati mushamanë. Ajo doli gjer te dera, i shtrëngoï dorën në heshtje dhe, teksa u përpoq t'i buzëqeshte, mendoi: «Njeri i çuditshëm ky Skënderi... «Festa është e të gjithëve», tha. Kuptimin e saj e rroku me mend dhe një herë, pastaj u fut në dhomë. Shiu binte me zhurmë dhe tani s'dëgjoheshin më përplasjet e pikave nëpër xhamet e dritares. I hodhi një sy dhomës dhe mendoi për njerëzit, për Skënderin...

NË PYLLIN ME GËSHTENJA

Ata që ikën, kujtuan se humbën. Por jo. Ata gjetën një strehë, që kishte si çati lirinë, kurse si truall dëborën e skuqur në gjak.

Unë ecja në fund të kolonës dhe herë pas here përpiqesha të vështroja në fytyrë Tomon. Ai çaponte ngadalë para meje dhe mbi supet e hajthme pak të përkulura mbante një mitraloz «Breda» fare të ri. Nganjëherë Tomoja ndalte hapin, rregulloonte mirë e mirë mitralozin mbi supet e rënduara dhe përsëri ecte i heshtur, duke shkelur nëpër dëborën e qullur nga shiu. Qe hequr shumë në fytyrë Tomoja atyre ditëve të marshimit të gjatë. Po megjithatë nuk bënte zë. Kurse mua s'më vinte mirë që ai heshtte. Sytë e tij të mëdhenj dhe të zez sikur e kishin humbur atë shkëlqimin e tyre të zakonshëm. Vështroinin si të hutuar, kurse lëkura e bardhë me ca prenka të kuqe aty-këtu kishte marrë ngjyrën gati të dheut të kuq. S'e kisha parë ndonjëherë Tomon kështu. Dhe njëherë mendja më shkoi mos ai kishte marrë ndonjë të ftohur të thekur në mushkëri, po kjo nuk duhej të qe tamam kështu, se këmbët e mbanin

mirë dhe nuk kollitej. «Pse hesht Tomoja?» Vrisja kokën unë, ndërsa kolona ecte nëpër baltovinën e bardhë, kallkan të ftohtë. Një çast, tek çaponim të heshtur, Tomoja tha se, kur ngrinte kokën lart, i vërtiteshin kreshtat e zbardhura të drunjve me kupën e qiellit bashkë dhe seç i mbliidhej diçka e bezdisur në kraharor. Ai s'e thoshte, po unë e dija ç'kishte Tomoja. Po, atë, që kish secili nga ne, veçan ato ditë. Kush më shumë, kush më pak.

Peçi, që ecte disa hapa para nesh, ktheu një copë herë kokën e thinjur, e, pasi e vështroi Tomon në sy, u kthye përsëri, duke prekur lehtë në sup një partizan, me një çantë të vjetër lëkure në krahe.

— Nasi! Mos ke gjë në torbë?

— S'qe e vështirë ta merrje vesh ku rrihte kjo pyetje. Partizani e shikoi i habitur Peçin, pastaj buzëqeshi hidhur, po nuk foli. Peçi tundi kokën e vazhdoi të hidhte hapat ngadalë.

— Tomo! Më jep mitralozin — i thashë unë, duke dashur ta lehtësoja sado pak.

— Jo, jo, e mbaj unë — tha dhe përsëri heshti.

Kishim pothuaj dy ditë që marshonim pa pushim dhe kudo dëborë me një cipë akulli përsipër, po që brenda mbante të fshehur baltovinën thikë të ftohtë. Këtë nuk e ndjenim dhe aq megjithatë. Shtabi i divizionit kishte dhënë urdhër që batalioni ynë të kapte me çdo kusht atë ditë në darkë pyllin pranë fshatit M. dhe, pasi të pushonte aty atë natë, në mëngjes herët të bashkohej me forcat e batalionit të tretë dhe të merrte përsipër udhën në drejtimin e qytetit Gj.

Urdhëri kishte ardhur pak me vonesë, e megjithatë qe vendosur të vihej në vend. Dhe tashti ecnim në kolonë, duke çarë nëpër ciknën e egër të

dimrit. Përpara u duk një pyll i kredhur në një bardhësi të heshtur. Atë çast kolona sikur e hodhi poshtë peshën e rëndë të heshtjes. Nga kreu i saj, që papritur e kishte ndaluar hapin, erdhi vesh më vesh një urdhër: Peçi, Tomoja dhe unë të dilnim në krye. Na kërkonte komisari. Pa bërë zë shpejtua hapin. Diçka duhej të kishte ndodhur, se partizanët u gjallëruan në fytyrë dhe zunë të pëshpërisnin ngadalë midis tyre. Një partizan foli me zë të lartë.

— Tomo! Bëju të fala nemcevet nga unë. Mos harro, më qafsh qeshi ai që foli.

— Po herr gomnos t'i bëj? — ja ktheu po me të qeshur Tomoja.

Pas pak në dolëm në krye të kolonës dhe, mbasi bëmë disa hapa, duke e lënë atë në të majtë, u futëm njëri pas tjetrit në një guvë, ku na prishte komisari dhe komandanti. Komisari dukej i qetë në fytyrë, po vështrimi me të cilin na priti, rrëfente se diçka nuk shkonte. Ishte pak pas mesit të ditës. Komandanti kishte përkulur kokën, se guva ishte ca e ulët për të dhe pa e zgjatur na tregoi me sy njeriun, që rrinte i heshtur në krah të tij. Ai ishte një burrë i shkurtër, rreth të dyzetave dhe nga mënyra se si qëndronte, linte të kuptohej se çalonte nga njëra, në mos nga të dyja këmbët. Sytë e tij të vegjël, të futur në zgavrat dhe me ngjyrën e qiellit, kur merr për borë, i puliste shpesh, aq shpesh, sa mua s'më kishin zënë sytë një tjetër si ai. Ishte kosovar dhe tha se e quanin Reshit. Me sa morëm vesh, sepse ai fliste nxituar dhe me një aksent të theksuar kosovar, kishte mundur të largohej nga fshati që pa çelur mirë dita dhe, pasi kishte ecur në këmbë tërë paraditen me shpresë të takonte në

partizanë, më në fund kishte hasur në pararojën e batalionit tonë. Kosovari ishte mjaft i shqetësuar dhe një muskul i hidhej parreshtur në fytyrën e tij të gjerë, me një palë mustaqe të trasha dhe pis të zeza. Ai fliste dhe herë pas here i drejtohej komandantit, duke i kërkuar armë. Unë ja shihja duart e mëdha që i dridheshin, pastaj sytë e skuqur, ku pasqyrohej qartë shqetësimi i madh i tij. Vështrimin ja qepa pastaj komandantit, që qe nevrikosur si jo ndonjëherë tjetër dhe më pastaj komisarit, që përpiquej ta qetësonte kosovarin.

Me pak fjalë, gjendja ishte kjo: Natën që shkoi fshatit M. i qenë afruar forca të mëdha gjermane. Rreth një kompani prej tyre kishin hyrë në fshat dhe me egërsinë e njerëzve që nuk shohin gjëkund një fije shprese për shpëtimin e tyre, kishin djegur e vrarë ç'kishin mundur. Kosovari tha gjithashtu se gjermanët qenë vendosur në ca shtëpi të fshatit, kurse pjesa tjetër diku përreth tij.

Në këtë situatë të vështirë disa burra, shumë prej tyre pleq, kishin mundur të largoheshin nga fshati dhe të merrnin malet e pyjet. Ai tha se midis tyre kishte mjaft gra me fëmijët e tyre të vegjël.

Tomos, tek dëgjonte, ju përflakën sytë dhe plaga në faqen e majtë ju drodh. Komisari në një farë vendi e ndërpreu kosovarin dhe na u drejtua:

— Ju e kuptoni tani detyrën tuaj — tha ai. — Njerëzit e larguar duhen shpëtuar. Ka rrezik të ngrijnë në dëborë. Po kryesorja është — vazhdoi komisari — të dimë mbi numrin e forcave gjermane dhe mënyrën e vendosjes së tyre. Më kuptoni? Të tjerë njerëz nuk mund të dërgojmë. Partizanët janë të lodhur dhe të uritur, kurse ju...

Nuk qe e vështirë ta kuptoje ç'donte të thosh-

te me këtë komisari. Ne ishim zbuluesit dhe pavarësisht nga situata e krijuar, na takonte të mos përfillnim asgjë. Komisari kishte të drejtë. Pastaj ai heshti një grimë, na vështroi që të treve me radhë, si të donte të mësonte nga sytë tanë në kishim gjë për të thënë.

— Dëgjoni! — tha përsëri komisari. Në qoftë se kjo do të jetë e pamundur (ai e kishte fjalën për detyrën e parë), duhet të bëni çmos dhe të zini ndonjë rob gjerman dhe ta sillni këtu, ë?

Kosovari mbeti si i ngrirë në fytyrë. Komandanti foli:

— Pa dëgjoni këtu! Të kapni ndonjë rob gjerman nuk ma ha mendja. S'para ndahen tani lehtë njëri nga tjetri nemcet. Veçimi sado i vogël ua ndjell dy herë më shumë frikën e vdekjes. Morët vesh? Hëm... U kanë rënë ca pendët nemcevet.

Vështrova Tomon. «Ai nuk duhet të vijë me ne, mendova. Është zbehur si shumë në fytyrë dhe lipset t'ja them komisarit. Mbase ai s'di gjë dhe s'ka parë mirë akoma.» Ja hodha sytë Peçit dhe u mata të flisja. Po Tomoja, si ta kishte kuptuar ç'kisha ndër mend unë, më vështroi rreptë sikur desh të më thoshte.» Ç'e nget, o Petro! Hesht! Unë do të vij dhe pikë».

Pas kësaj unë s'bëra zë, kurse komandanti vazhdoi:

— Tani zhvishni rrobat partizane dhe vishni këto! — tha, duke na zgjatur ca rroba fshatarësh kosovarë, që kushedi si u gjendën aty. Ndofta i kishte sjellë me vete Rushiti? Sidoqoftë ne u veshëm shpejt me ato rroba.

— Sa mban fshati që këtu? — e pyeti Peçi kosovarin.

Ai nuk u përgjegj menjëherë. E këqiri në sy Peçin, kokën e madhe e zgjati përpara, ndërsa fytyra i mori një shprehje pyetëse. Peçi e përsëriti pyetjen edhe një herë.

— Gati-gati dy sahat n'kambë, — tha Reshiti pasi mendoj një sekondë.

— Aq më mirë — thashë unë. Kur t'i jemi afruar fshatit, do të ketë zënë të erret.

Komandanti e kishte humbur me sa dukej durimin dhe qe e vështirë ta mësoje ç'gjë e shqetësonte më shumë. Mbase ngaqë ne ishim të lodhur e të uritur dhe tani na duhej të mos pushonim asnjë minutë? Ose, ngaqë ai e parandjente se batalionin e priste një detyrë e vështirë asaj nate, kurse partizanët... Nejsë. Ai foli sërish: — Hëm... Domethënë kështu. Të mësoni patjetër për nemcet dhe, pasi të keni bërë këtë, do t'i tërheqim që andej. Në fshat s'mund t'i sulmojmë, apo jo. Vaso? — Ai e shikoi komisarin, si të donte të shihte në sytë e tij në foli drejt a jo. — Nemcet tani janë bërë si bisha e plagosur dhe djalli e di ç'mund të bëjnë. Të pabërën. Kështu domethënë. Morët vesh? Hë, Peçi? Dhe ti, Tomo, kujdes!

Tomoja u skuq në fytyrë dhe uli kokën. Aty për aty nuk e mora vesh pse i tha Tomos të kishte kujdes, prandaj zura të vrisja mendjen. Siç dukej komandantit do t'i qe kujtuar atë çast një ngjarje e ca ditëve më parë, kur Tomoja i qe vërsulur një mitralieri gjerman, që qe fshehur pas një shkëmbi me gëmusha rreth e qark dhe qëllonte parresh-tur, me mitralozin e tij «Breda». Qe me të vërtetë një skenë që të rrëqethte. Tomoja i qe afruar shumë, po gjermani e pa dhe ata të dy u përleshën trup me trup gjersa më në fund Tomoja e kishte mposhtur.

Sipas komandantit kjo kishte qenë fare e panevojshme, se ai mund t'i këpuste një plumb kokës «gjer-manit sa një kalë», siç thoshte komandanti.

Sidoqoftë nga ajo përlëshje Tomoja kishte dy kujtime: Një të shkuar thike në faqen e majtë dhe nagantin me dorezën e bardhë borë.

— Robi ndofta nuk e zgjidh punën, — tha i menduar komandanti — ai mund të mos tregojë gjë. Hajde, mirë u pjekshim!

— Kosovari duket njeri i mirë — foli me zë të ulët komisari. — Po me vete nuk do ta merrni. Është shumë i lodhur e i shqetësuar dhe mund t'ju prishë punë.

Këto fjalë ai i tha mbasi kishin dalë nga guva dhe Reshiti kishte mbetur prapa. Ne shtrënguam duart me komisarin dhe u nisëm.

Po detyra për pak dështoi. Dhe nuk ngjau kështu për faj të Peçit, ndofta as për faj të Tomos. Po sepse kështu e kish lufta jonë. Për këtë ne më vonë hëngrëm një dackë të mirë nga komandanti, por komisari na hoqi mënjanë dhe, pasi buzëqeshi, na përqafoi që të treve me radhë, veçan Tomori.

Zumë të ecnim nëpër pyll. Një pyll i dendur gështenjash, i vjetër dhe me ca zgërbonja të thella ngjyrë kafe nëpër trungjet e tyre. Kishte zënë të binte dëborë. Ciflat e bardha të dëborës binin ngadalë, të dukej sikur qëndronin pezull. Një heshtje e rëndë dhe e ftohtë, e përzier aty-këtu me kërcitje degësh, që hepoheshin e thyheshin nga pesha e rëndë e dëborës. S'kishte si kërkoi mot më të acartë. Peçi hidhte çapat në krye dhe s'bënte zë. Ai kështu qe, i heshtur. Rrobat fshatare s'i shkonin hiç dhe nga çasti në çast, dukeshin sikur do t'i

shqepeshin në trup. Krahët mezi i lëvizte. Pas Peçit vinte Tomoja dhe dy-tre hapa më pas, unë. Fërfëllizë. Fjollat e lagëta të dëborës së rrallë endeshin andej-këtej si shpend të vegjël dhe të verbër. Era lëpihej e çoroditej pas degëve e kurmeve të njomura të gështenjave, duke lëshuar ca tinguj të çjerrë.

Ne nuk e dinim mirë rrugën, që të çonte në fshat, po Reshiti tha se më mirë do të qe që të kalonim nëpër pyll dhe të kërkonim shtegun e bardhë që hapej mes gështenjave.

Që të tre ecnim në heshtje, ngjitur me trungjet e trasha të drurëve.

— Si e ndjen veten, Tomo? — e pyeta, se e pashë që po kolovitej mbi këmbët e qullura. Tomoja herë pas here ulte kokën dhe seç pëshpëriste me vete.

— Mirë, o Petro, mirë. Po ti?

Tomoja ishte i ri nga mosha. I kishte apo s'i kishte të njëzetat. Trupin e kishte të gjatë e të hollë, me supet të rëna pak poshtë. Rrobat që mbante veshur i qëndronin për bukuri dhe mua më dukej nganjëherë se vetëm një përplasje shkopinjshe mbi lëkurën e tendosur të daulles mjaftonte që të niste një valle të madhe, të gëzuar e të fuqishme, që nuk do të kishte fund kurrë. Në krye të kësaj valleje më dilte parasysh Tomoja, me atë veshjen, që mbante tani, po që mua më ngjante më e bardhë dhe me ngjyra më të ndezura. Ky ishte një vegim, sepse Tomoja e zhveshi shpejt atë kostumin e tij të valles dhe në kujtesën time doli një tjetër Tomo. Ai me triko të leshtë, që i mbyllte qafën e hollë dhe me një xhakëtë të vjetër e të shkurtër. Të kujtohet ditën kur erdhi në batalionin tonë? Tomo-

ja kishte qeni liceist, po në vitin e parafundit qe përjashtuar nga shkolla për aktivitetin e tij komunist. Qëndrimi i tij më vonë qe bërë i pamundur në qytet dhe kishte marrë malin. Ky ishte Tomoja. Ne u miqësuaam shpejt me të. Kishte zakonisht një natyrë të qetë e të gëzuar, po nganjëherë merrte zjarr dhe atëhere fytyra e tij e re i merrte një shprehje të lehtë zyrtësie, që nuk i shkonte dhe aq pamjes të tij. Këndonte bukur Tomoja dhe po aq bukur i binte kitarës, sido që ne s'ja kishim parë ndonjëherë ndër duar. Nazmiu, një partizan fare i ri nga mosha, e pyeste shpesh për kitarën, kurse Tomoja, i qeshur në fytyrë, ngrinte pushkën lart dhe thoshte: «Ja kitara ime». Dhe ne mendonim se ai me siguri duhej t'i binte mirë kitarës, se edhe pushkës së tij i këndonte bukur gryka.

Peçi u ndal pas një trungu papritur dhe mezi drodhi një cingare. Po nuk ju ndez, se fjollat e lagëta të dëborës ja njomën menjëherë dhe ai lëshoi ca të shara vendshe. Tomoja e vështroi në sy. «Mbaroi dhe duhani», tha Peçi me vete, duke u kthyer nga unë.

— Petro! M'u çanë fyejt e hundës për një cigare. Mos ke ndonjë nga ato të hekurosurat?

— Ka kohë që s'ua kam parë bojën — qesha me zor unë.

— Gjurmë! — tha Tomoja dhe qëndroi në vend.

Edhe Peçi ndaloi. Disa metra më tej, atje ku zinte e hapej një korridor i bardhë, për të cilin na kishte folur kosovari, mbi shtrojen e ndritur të dëborës, dukeshin vërtet gjurmë. Që aty ku ishim, gjurmët s'dukeshin dhe aq mirë, ishin njeriu apo kafshe. Peçi bëri disa hapa përpara, kurse ne qën-

druam duke i shëtitur sytë rreth e rrotull. Gjurmët ndiqnin njëra-tjetrën në një vijë të çrregullt zik-zake, tamam sikur mbi dëborë të kishte kaluar atë çast ndonjë i plagosur, që mezi e mbanin këmbët. Peçi u kthye.

— Mbase janë të kosovarit, — thashë unë — ai këtej duhet të ketë kaluar.

Peçi më shikoi në sy, tundi kokën në shenjë mohimi dhe tha:

— E nejtja gjurmë. Një njeri sapo ka ecur këtej. Gjurmët janë të vogla.

— Ndonjë nga të ikurit! — shtoi Tomoja.

Vështruam njëri-tjetrin dhe ecëm përpara. Era kishte pushuar pak. Vetëm fjollat e mëdha të dëborës binin si përherë qetë-qetë. Peçi shkelte mbi gjurmët. Çapuan një copë herë me mendjen te njeriu, që kishte kaluar para nesh. Pastaj se nga erdhi një zë i hollë, i ndërprerë, që të cërronte në shpirt. Si zë fëmije. Era që frynte e çorodiste disi atë zë dhe ai vinte në veshin tonë në mes të zërit të fëmijës që sajon era, kur fërkohet pas ndonjë gjëje të sheshtë e të lagur. Zëri u përsërit edhe një herë, pastaj përsëri ra heshtja.

— Zë fëmije! — foli Peçi.

— Tomo! — fola unë me një zë, që të dëgjonte dhe Peçi. — Të marrim nga e djathta.

Kujtova detyrën, që kishim për të kryer dhe mendova mos kjo gjë, që na priste, mund të ndikonte për keq. Po as Peçi dhe as Tomoja nuk ishin të një mendjeje me mua, sepse ata vazhdonin të ecnin në drejtimin nga erdhi zëri.

Era vajtonte e trishtë mes degëve të gështenjave. Ecnim ngadalë. Sa kishte zënë të përhihej. Befas Peçi u ndal para një trungu të zgavrosur. Aty

gjurmët zhdukeshin dhe pylli rrallohej ca. Në zgërbonjën e thellë qëndronte e përkulur gati më dysh një grua e zbetë në fytyrë, me sytë të kërcyer jash-të dhe të qarkuar nga rrathë mavi. Në gjoks mban-te të shtrënguar një fëmijë, të mbështjellë me ca pe-lena të leshta e të ngrira. Ajo u tremb kur na pa dhe u zhyt akoma më tej në trungun e krimbur të gështenjës. Nëpër fytyrë i rrëshqiti një hije dyshi-mi e frike, që ja bëri edhe më të zbetë pamjen. Pe-çi i foli, po ajo nuk bëri zë. Fëmija rënkoj me një zë të çjerrë. Tomos ju drodh plaga në faqen e majtë. Peçi qëndroi një minutë i heshtur, diç mendoi, pas-taj i foli përsëri gruas:

— Mos ki frikë. Jemi partizanë.

Gruaja e shikoi në fytyrë me mosbesim. Ku-shedi ç'përfytyrim kishte ajo për partizanët dhe rrobat që ne mbanim veshur, e bënin të mos beson-te. Fëmijën zu ta shtrëngonte në gji.

— Partizanë! — përsëriti Peçi.

— A ndigjove? Jena partizanë! — i thashë unë, duke u munduar të flisja në dialektin e saj.

Pas kësaj, ajo na shikoi që të treve. Fytyra i mori një shprehje të tillë, sikur kërkonte t'i përsë-ritej dhe një herë ajo fjalë.

— Partizanë!.. — murmuriti grua.

Zëri i saj që si i trashë dhe sikur vinte diku nga larg. Pastaj në fytyrë i luajti një buzëqeshje e drojtur.

— Ku shkon? — e pyeta unë.

— N'katund. N'shpi. — Fytyra ju ngrys, sytë ju rrudhën. Po m'mbaron fëmija. Axha...

Flokët e gjatë i kishin dalë nga shamia që mbante në kokë dhe i qenë ngjitur pas fytyrës së nxirë nga të ftohtët.

Tomoja shtrembëroi lehtë buzën e poshtme.

— Hajde me ne! — tha Peçi.

Unë u çudita me Peçin. «Ç'kishte ndër mend të bënte?» Në fshat ishin gjermanët, ai këtë e dinte. Njëherë u mata t'i thosha që të na priste aty, kur të ktheheshim e merrnim me vete. Po dhe kjo s'bëhej. Kushedi kur dhe a ktheheshim ne. Heshta dhe zura të vrisja mendjen ç'duhej të bënim!

Gruaja pohoi me kokë dhe shkoi pas Peçit. Këmbët mezi e mbanin dhe shpesh gjunjët i përthyeshin. Opingat i rrinin ca të mëdha dhe vazhdimisht i dëgjohej llokoçitja e baltës së bardhë, që i ishte futur në to. Kohë pas kohe kokën e kthente prapa dhe seç murmuriste ndër buzë. Pas pak u shkreh në vaj. Qe një vaj i heshtur, pa zë, që i bënte supet e dobëta të saj të dridheshin. Axha!... Axha!...

Këtë emër zu ta përsëriste gjithnjë e më shumë, ndërsa trupi i hequr i dridhej. Peçi e pyeti dhe ajo i tha me një zë të mekur se kishte qenë me axhën, po ai nuk kishte mundur të duronte të ftohtët e natës, se qe plak dhe kishte dhënë frymën e fundit mbi dëborë.

Peçi u përpoq ta ngushëllonte, kurse Tomoja shtrëngoi nagantin në brez. Në çast, ai ju afrua kosovares dhe, pa bërë fjalë, ja mori fëmijën nga duart. Ajo u habit, po pastaj s'bëri zë. Tomon e shikoi në sy dhe lëvizi buzët e ngrira. Kosovarja kishte tipare të bukura. Nga trupi vinte pak e gjatë dhe ashtu tek ecte, dukej sikur nga çasti në çast do të binte, aq shumë qe ligështuar e raskapitur trupi i saj.

Pa e kuptuar, ne kishim zënë të ecnim shpejt. Dita po shuhej ngadalë dhe nëpër hapësirën e ftoh-

të vërtitej një fije erë brisk. Gështenjat u rralluan krejt dhe ne u gjendëm ndanë pyllit, nga shihej si në pëllëmbë të dorës një fushë e bardhë dhe e shkretë. Më tej fshati, një fshat i vogël dhe i hapur në këmbët e një kodre të zhveshur. Asnjë zhurmë, veç kuisjes së vazhduhme e të përvajshme të një qeni. Mbi fushën dhe shtëpitë e fshatit vareshin tumba resh të murrëtyera, si kafshë të çuditshme, që dukeshin sikur e kërcënonin gjëllimin nga lart. Me zor shquheshin ca mure të nxira dhe fjolla tymi që ngriheshin si me përtesë e bëheshin një me zbrazë-sirën.

— Shpija jote ku asht? e pyeta kosovaren.

— Atje! — Ajo zgjati dorën andej nga shihe-shin fjollat e tymit, pastaj e uli e dëshpëruar. — E kanë djegë, që djegshin vedin. — Një hije e egër ja pushtoi fytyrën. Pastaj sytë ju mbushën me lot. U drodh. Një patrullë gjermane prej katër vetash u duk një minutë para fasadës së një shtëpie dykateshe.

Unë dhe Tomoja kishim zënë vend pas një le-dhi, kurse Peçi pas një togu gurësh. Prisnim sa të errej mirë. Hajrija, kështu quhej kosovarja, qëndronte pas nesh në një gropë të vogël nga i shihej vetëm koka e mbështjellë me shami. Të ftohtët i kishte hyrë gjer në palcë dhe herë pas here vinin deri te ne rënkimet e saj të mbytura. Ato bëheshin gjithnjë e më të shpeshta, aq sa ta ngjethnin trupin. Zu të fliste me veten, ndërsa fëmija kurkur lëshonte atë zërin rrëqethës, që të cërronte në shpirt. Ç'të bënim?

Tomoja qëndroi ca kohë i menduar. Pastaj zu të mos e ndjente veten të qetë, se duart i lëvizte i

shqetësuar dhe më thoshte: «Ç'presim akoma, Petro? Ajo do të mbarojë...»

Hajrija rënkoj përsëri dhe unë e pashë se si ajo u ngrit në këmbë dhe u afrua ngadalë. Sytë sikur i qenë bërë më të mëdhenj, kurse fikthi i lëvizte me nxitim herë poshtë, herë lart. Ajo ja nguli sytë fushës, pëshpëriti diçka që unë s'e mora vesh dhe heshti. Po siç dukej Tomoja e kapi domethënjen e kësaj murmuritjeje, se menjëherë ktheu kokën nga ajo dhe, si e shikoi atë në sy, pastaj Peçin, doli nga ledhi dhe nisi të zvarrisej.

— Tomo! Kthehu, Tomo! — foli Peçi i inatosur.

Nuk e di e dëgjoi apo jo Tomoja zërin e Peçit. Hajrija zuri vend pranë meje, kurse Tomoja vazhdoi të zvarrisej, duke kërkuar me dorë nëpër dëborë.

— E mori djalli dhe këtë punë! — shfryu Peçi. — Do ta shohin. Kujdes, Petro! Shtrëngova nagan-tin në dorë. Vështrova kosovaren. Ajo ndiqte me sy lëvizjet e Tomos, kurse unë të patrullës. Pastaj u dëgjua kërcitja e thatë dhe e ashpër e predhave të një automatiku. Predhat kaluan pak mbi Tomon e ranë më këtej, duke lëshuar një zhurmë çuf-çuf siç bën hekuri i nxehur, kur kridhet në ujë të ftohtë.

— Tomo! Tomo!

Ai nuk lëvizi një çast. Kosovarja u pre akoma më shumë në fytyrë. Një breshëri tjetër grisi hesh-tjen. Tomoja zu të zvarrisej me shpejtësi drejt nesh. Nga shtëpia dykatëshe dolën njëri pas tjetrit pesë gjermanë me automatikë ndër duar. Ata u hapën menjëherë dhe nisën të ecnin shpejt në drejtim të Tomos.

— Petro! Mos qëllo! — më thirri Peçi. — Lëri të afrohen.

Tomoja u fut pas ledhit, ju afrua Hajrijes dhe vetëm atëhere pashë se mëngën e majtë të krahut e kishte të përgjakur.

— Tërhiquni në pyll! — urdhëroi Peçi. — Ti, Petro, merr kosovaren dhe nis.

U tërhoqëm dhe zumë vend pas trugjeve të gështenjave. Hajrija, si ta kuptonte ç'kishim ndër mend të bënim, u largua në thellësi të pyllit. Pas pak tri nga nemcet ndalën ndanë pyllit. I vërtitën vështrimet një sekondë, pastaj zunë të ecnin ngadalë e u futën mes gështenjave. Ata kujtonin se kishin të bënin me ndonjë fshatar, nga ata që kishin mundur të largoheshin natën e kaluar. Njëri prej tyre, shtatlartë e qimeverdhë, ecte në krye dhe seç u fliste dy të tjerëve. Tjetri, në të djathtë, u mënjanua ca nga shokët dhe zu të hukaste duart.

— Zuruck karen. Dieser wald gibt uns nagst¹⁾ tha ai.

Dy të tjerët nuk i folën. Ndjeja të ma përshkonte trupin një e rrëqethur. Atij të krahut dua t'i këpus një plumb kokës, se as pesëdhjetë metra larg s'e kam. Po ç't'i bësh Peçit. Trungu i gështenjes është i trashë, ndërsa gishtin e kam vënë në këmbëz. Tomoja ka shtrënguar nagantin në dorëzën e bardhë të tij dhe vështron gjermanin në të majtë. Peçi hesht. Duhet të jap shenjën ai që të qëllojmë. Njëri prej tyre duhet të zihet patjetër i gjallë. Gjermanët bënë dhe ca hapa përpara, pastaj ai

1) Zurück karen. Dieses wald gibt uns angst. (Cyryk gejeni. Dieser wald gib uns nags). Të kthehem. Ky pyll qenka i frikshëm.

qimeverdhi sa një lis diç u tha shokëve. Ata u ndalën.

«Tani erdhi ora», thashë me vete dhe shikova Peçin. Nga prapa erdhi zëri i mbytur i fëmijës. Gjermanët ngritën menjëherë kokat lart dhe atë çast Peçi tundi kokën e tij të thinjur. Heshtja e pyllit u gris nga tri të shtëna. Ai qimeverdhi sa një lis u kolovit një grimë, pastaj ra si thes i mbushur mbi shtrojën e bardhë. Në djall dhe ai tjetri më të majtë, kurse ai që hukaste duart lëshoi një rënkim të tmerrshëm. U përkul të merte automatikun, që i kishte rënë përtokë, po s'mundi dhe përsëri rënkoi si bishë e plagosur. Pëllëmba e dorës së djathtë i qe gjakosur. Naganti i Peçit kishte qëlluar aty ku duhej. Peçi ju afrua shpejt gjermanit me dorën e gjakosur. Ai mezi ngriti duart lart dhe diç pëshpëriste.

— Mos dërdëllit shumë — i foli Peçi dhe menjëherë e mori mbi supet e tij. Ne u tërhoqëm me shpejtësi në pyll. Tomoja ju afrua kosovares dhe i zgjati ca kokrra patatesh të mbuluara me dhe të ngrirë, ndërsa mbi dëborën e ftohtë binin pika gjaku nga krahu i Tomos.

Shokët i kishin dëgjuar krismat në pyll dhe qenë afruar. Robi tregoi ç'duhej dhe po atë natë ne e rrethuam fshatin dhe e çliruam. Sa kishte zënë të çelte dita e re. Hajrija doli e na përcolli gjer në të dalë të fshatit, na falënderoi, ndërsa Tomon e përqafoi.

AI

Hapat i hidhte pothuaj zvarrë dhe trokitja e tyre e mbytur dhe si e vonuar mbi rrugën e kall-drëmtë të ndillte mendime të heshtura. Te bërryli i rrugës qëndroi papritur. Prapa shpinës ju bë sikur dëgjoj përsëri atë shushurimën e athtë të dërrasave që shuheshin dhe erën e rëndë të tymit. U kthye dhe në terrin e natës u përpoq të shquante objektin, që ngrihej disa metra larg tij. Objektin e mbë-shkillte një perde e trashë tymi e ai mezi mundi të dallonte konturet e shformuara të tij, që për një çast i ngjanë me një pëlhurë të madhe e të grisur nderur në zbrazësirën e zezë të natës. Sytë i hoqi shpejt që andej dhe zuri të ecte i menduar me kokën varur poshtë, duke thithur shpesh e thellë cigaren. Binte një shi i imtë e i vakët. Qielli sikur qe dyndyr poshtë, i rënduar e i zyrtë dhe të dukej se nga çasti në çast do të shkundte tërë trupin e tij të lagur mbi tokën e heshtur. Një hapësirë e njo-mur ende një fije ere po aq e vakët, sa dhe shiu që binte. Natë vjeshte. Ai e kishte ulur bustinën mbi sy dhe, tek ecte me hapa të ngadalshëm të dukej sikur atë natë kishte vendosur ta kalonte me vetëminë e tij të ngrysur. Ky ishte Gemi. Emri i tij

i vërtetë Xhemal. Qe i shkurtër në trup, me tipare të kursyera në fytyrë, e i dalldisur pas një ndjenje, që sa vinte e shtrëngonte në gjoks. Ngjarja e tri orëve më parë e ndiqte si një hije e bezdisur, tëmthas i rrihnin me një tik të shqetësuar, kurse nëpër tru i silleshin mendime të ngatërruara, të palidhura. «Fadili e tepron tha i mërziur, ç'u bë në fund të fundit, që unë...» Me dorën e djathtë bëri një gjest shfajsimi të heshtur. Pas pak u përpoq të qetësonte veten, po nuk mundi. Mendimet i përziheshin me njëri-tjetrin, aq sa nuk qe në gjendje të kuptonte se ku e kishte gabimin ai dhe ku Fadili. Sidoqoftë ai përpiqej t'i mbushte mendjen vetes se s'kishte bërë kushedi çfarë që ta detyronte tjetrin t'i fliste aq rëndë. Zuri ta ndjente veten të kapitur. Po lodhje nuk ishte. Ishte një ndjenjë ku përzihej inati ndaj vetes, me protestën e heshtur të sedrës së tij të fyer. Kështu, me kokën të varur poshtë, të mbushur me mendime të shqetësuar, vazhdonte të hidhte këmbët nëpër rrugën e kalldrëmtë vend-vende me pellgje uji, ku refleктоhej e turbullt drita e zbetë e llambave elektrike. Pellgjet aty-këtu ngjanin si copëza të braktisura trotuari dhe ai shkelte mbi to, duke u stërpikur.

Heshtje. Nata hesht nganjëherë tinëzisht. Papatritur, tutje diku, u gris me tërsëllëmë një copë qiell. Jehona e shkurtër e përflakjes së largët u transformua menjëherë në një oshëtimë të mbytur, që u tret përtej në errësirën e pafund. Pastaj çdo gjë ra në qetësi, veç erës, që i fshikullonte degët gjysmë të zhveshura të drurëve anës rrugës duke i hedhur në një valle të plogët e të trishtë. Po ai nuk e kishte mendjen atje. Solli ndër mend bisedën e shkurtër me Fadilin. Fjalët e tij sikur vra-

ponin nëpër trurin e tij me një ton qërtues, pastaj në veshët i trokisnin hapat e nxituar.

— Gemi! Pse u ndave nga shokët?

Gemi heshti.

— Mos je gjë sëmurë?

«Tani po tallet,» kishte menduar Gemi.

— Unë!... Jo, nuk jam i sëmurë. Po pse më pyet?

— Ashtu, kot. Pashë që s'e prishe terezinë prandaj.

— Çfarë? — i dogji Gemit. Nëpër fytyrën e tij të ngushtë i rrëshqiti një hije zemërimi.

— Pse bën sikur s'di gjë, Gem.

— Nuk të kuptoj, folë hapur — tha Gemi.

— Nuk të njihja kështu. U tregove shpirtvogël.

Pastaj...

Drita e verdhë e një llambe ra mbi fytyrën e Gemit.

— Folë! Ç'ke që i le mendimet përgjysmë? Çoi gjer në fund. Apo do të thuash që i trembem sakrificës. Jam njeri... Nuk guxoi të shqiptonte atë fjalë që plotësonte mendimin e nisur dhe heshti.

— Më vjen keq për ty — tha Fadili me zë të ulët. Gemit ju duk sikur i tha: «Shiko, Gem! Nuk harrohen kollaj ngjarjet, që i vënë në provë njerëzit. Dëgjove?»

— Pse? — foli i zemëruar Gemi.

— Pse! Pse! Nuk mjafton si provë kjo e sotmja?

Gemi kërceu gati përpjetë, si ta kishte kafshuar diçka, kur kujtoi fjalët e Fadilit. Vetën e ndjeu ngushtë dhe ju bë sikur zjarri, ndonëse që shuar shpejt, e digjte ende me gjuhë të nxehta e të padukshme. I kaluan të ngjethura nëpër trup. Toni qërtues i zërit të Fadilit, si dhe trokitja e mbytur e

hapave të tij, u tretën në errësirë. Gemi qëndroi, nxori nga xhepi një cigare dhe, pasi i ktheu shpinën erës, e ndezi. Vështroi një copë herë përpara. Larg dukeshin siluetat e mugëta të shokëve. Hijet e tyre nën ndriçimin e mekët të dritave anës rrugës lëkundeshin e stërzgjateshin, pastaj sajonin figura të çoroditura mbi shtratin e lagur të rrugës. U përpoq të shquante mes tyre trupin e bëshëm të Fadilit, por më kot. Në kokë vijoi t'i endej biseda me të.

— Si shumë e kurseve veten sonte, Gem.

— Po unë erdha pas jush.

— Erdhe apo s'erdhe, kjo nuk ka rëndësi. Rëndësi ka ç'mendime bluan në kokë. Ç'bindje ke.

Në trurin e tij pasoi një heshtje e shkurtër. Degët gjysmë të zhveshura të drurëve lëkundeshin lehtë nëpër natë dhe për disa çaste atij i ngjau vetja me një nga ato degët pak të dukshme. Në rrugën e kalldrëmtë mezi dëgjohej trokitja e hapave të tij. Diku ndriti dhe u shua një dritë.

— Nuk e fsheh, ndjeva keqardhje kur të pashë në fillim. — Solli sërish në mend zërin e Fadilit. Këto fjalë i qenë dukur si shumë të ashpra, po megjithatë nuk kishte folur. Dhe pikërisht pse nuk kishte folur, u inatos. Hoqi bustinën dhe e shtrëngoi mes gishtave. Po menjëherë ndjeu cepat e yllit t'i shponin lëkurën dhe e hapi pëllëmbën. Në errësirë u duk një sekondë ndriçimi i cigares së ndezur, pastaj harku vezullues i saj, kur ra përtokë.

Në bujtinë qetësi. Nëpër hapësirën e heshtur të saj vërtitej një pëshpëritje e cunguar bisede. Gemi i zhytur mes çarçafëve të bardhë dëgjonte zërin, që i pëshpëriste tjetrit diçka intime.

- I the?
- Po!
- Si i the?
- I thashë që s'më pëlqen indiferentizmi.
- Mirë. Po ajo?
- U prek.
- Pse?
- Sepse më do.
- Po ti?
- Edhe unë e dua, po jo në kurriz...

Zëri që pëshpëriste dalëngadalë u shua dhe Gemin e zuri gjumi.

Mesnatë. U dëgjua krisma e thatë dhe e ashpër e një pushke. Pastaj një tjetër. Më pas heshtjen e thyen trokitje të nxituara hapash jashtë, në korridor dhe në bujtinë. Zuri të përmendej dendur fjala «Zjarr».

— Ç'është? — pyeti një zë i përgjumur në errësi.

— Zjarr!

— Ku? — pyeti i shqetësuar po ai zë!

— Këtu afër. Siç duket ka marrë zjarr shkolla.

O burra, nxitoni!

— Qetësi.

— Pushoni ju atje! — u ngrit mbi të tjerët një zë i përgjumur. Ishte Gemi.

— Qetësi, shokë. Fiaškoja do gjumë.

— Mos llap ti atje — foli i nxehur Gemi. Murtiti pastaj diçka nëpër dhëmbë dhe, si pa që askush s'ja vuri veshin, tha me zë të lartë:

— Avashni njëherë. Është apo s'është e nevojshme të shkojmë ne atje. Pastaj nesër kemi...

Zëri i tij nuk u dëgjua më. Dikush u kollit,

kurse një tjetër pastroi zërin si të përqueshte ato që tha Gemi.

— More, është në të ky apo jo?

— Vishu, vishu, byrazer. Shpejt. — Gemi dëgjoi zërin e Fadilit.

U veshën menjëherë dhe dolën jashtë me nxitim. Në bujtinë mbeti vetëm Gemi. Një minutë qëndroi i menduar, pastaj fërkoj dy-tri herë sytë e përgjumur e nisi të vishej. Pas disa çastesh silueta e tij u end e vetmuar rrugës, gjersa u shkri e u bë një me natën.

Kur ai arriti në vendin e ngjarjes, qielli mbi shkollën flakëronte herë me ngjyra të përpurta, herë me të zbeta. Gjuhët e stërgjatura të flakëve, që lëpinin herëpashere shkruabin e natës, kërcënonin me egërsi. Nga veriu rrëshqiste një erë dhe konet e mëdha të flakëve kur-kur përthyeshin, duke kanosur godinat rreth e qark. Dëgjohej kërcitja e thatë e dërrasave që digjeshin dhe shushurima e athët, e fuqishme, që sajohej gjatë shuarjes së tyre. Gemi ndjeu afshin e ngrohtë të zjarrit dhe një grimë herë, pa ditur ç'të bënte, qëndroi në vend i stepur. Diku, nga ai lëmsh tymi e flake, dëgjoi zërin si buçimë të Fadilit. Kjo buçimë zëri ju bë sikur i tha: «Hej, ti, ç'pret akoma.» Nuk pati kohë të mendonte sepse ai zë ju duk se i foli ashtu. Para tij kaloi shpejt silueta e një njeriu që çalonte. E njohu. Ishte Xha Ymeri. «Po unë ç'bëj kështu?» I tha vetes me qërtim. Në oborrin e ndriçuar dobët sytë i zunë një kovë të madhe të braktisur. E mori dhe u hodh të mbushte ujë, po befaz u drodh e ndaloi në vend. U dëgjua klithma rrëqethëse e

sirenës së zjarrfikëses. Hodhi kovën dhe u turr drejt shokëve, që dukeshin e zhdukeshin si hije nëpër katrorët e dritareve. Ndjeu dhe njëherë zërin e Fadilit e humbi diku mes flakëve e tymit të dendur....

Gemi nuk e mbante mend sa kohë ishin përleshur me zjarrin, veç në përfytyrimin e tij të turbullt i sillej si një diçka e zyrtë dhe e mundimshme ajo stepja e pashpjeguar, që herë-herë i ngjante me zbrazësinë e padëshiruar të qënjes së tij. Zuri të grindej me veten dhe përsëri ju duk se u ngjante atyre gemave gjysmë të zhveshur të drurëve, që lëkundeshin të trishta nëpër natë. «Nuk harrohen kollaj ngjarjet që i vënë njerëzit në provë. Një çast u çudit si kishte mundur t'ja thoshte këto fjalë Fadili. Po ai, sido që të ishte, ja kishte thënë dhe tani Gemi hahej e grindej me veten, duke menduar se qe treguar me gjithë mend i çoroditur. I erdhi keq që kishte vepruar në atë mënyrë dhe pas një minute tha me vete se një gjë të tillë nuk do ta përsëriste kurrë. «Ç'do të ndodhte sikur njerëzit të tregoheshin indiferentë si unë? «pyeti veten me qërtim. Një hiç, asgjë më shumë». «Rrojnë ata që luftojnë», ju kujtua pastaj aforizmi kuptimplohtë, që e kishte lexuar diku kohët e fundit. Aforizmin zuri ta përsëriste shpesh me veten e tij dhe i menduar nuk vinte re që kishte zënë të përhihej e ajri të bëhej gjysmë i tejdukshëm dhe më i dendur. Ngriti kokën dhe vështroi përpara. Shokët i dalloi mirë. Mbushi gjoksin me ajrin e dendur të agut të dritës dhe e ndjeu veten disi më të lehtësuar. Pastaj nxitoi të arrinte shokët.

PORTRETI I VJETËR I NJË BASHKËBISEDUESI

Qëndroja i heshtur në kabinë, duke pritur fishkëllimën e trenit. Përjashta njerëzit lëviznin si me nge dhe të dukej sikur ata kishin ardhur këtu për pelegrinazh. Treni heshte. Bashkëudhëtarët e mi dukeshin gjithashtu të heshtur e të ngathët. Dhe ti parandjeje se e tërë rruga do të kalonte kështu. Por kjo që sa për një çast, ashtu siç mund t'i ndodhë kujtdo në fillim, kur udhëton me njerëz të panjohur. Pas disa çastesh në kabinë lindi e mori udhë bashkë me ne edhe një bisedë, të cilën unë po përpiqem t'jua rrëfej ashtu siç ndodhi.

Piktori i hodhi edhe njëherë sytë jashtë dritares. Mbi peronin e gjatë ngjyrë plumbi të shkrirë të stacionit ai vështroi përsëri mes njerëzve atë gruan shtatvogël me një pako në duar, që përshëndeste dikë me dorë dhe për një minutë, pa e ditur as vetë pse, u përpoq të mernte me mend njeriun, të cilit i përkiste ajo përshëndetje. Kishte diçka të heshtur në fytyrën e imtë e të zeshkët të gruas që përshëndeste, një domethënje të largët,

enigmatike, që atij për disa çaste ju duk si një përkujdesje e vjetër dhe e thyer. Pastaj piktori i ktheu sytë ngadalë dhe i ndali papritur mbi dy vajzat që rrinin përballë tij. «Njerës prej tyre» mendoi ai «duhej t'i përkiste patjetër ajo përhëndetja e gruas mbi peronin e gjatë, sepse vështrimi i saj qe ngelur pikërisht në dritaren e kabinës sonë.» Atë moment, njëra nga vajzat, ajo me flokë të verdhë e të lëshuar poshtë, seç i foli shoqes, u ngrit më këmbë një grimë herë dhe shikoi përjashta. Piktori e ndoqi vështrimin e saj. Po ajo siç duket nuk pa atë që donte të shihte, sepse u ul shpejt e heshitur dhe pak e mërzitur. Mbi peronin e gjatë piktori nuk pa më gruan e imtë, që përhëndeste dhe se si i erdhi.

Lokomotiva zuri të vërshtëllente me ca tinguj të fuqishëm, por ajo sokëllimë shurdhuese e sirenës dalëngadalë erdhi e u shua, duke i lënë vendin gumëzhimës së përzier e të mbytur të udhëtarëve. Treni lëshoi ca gërvima të mprehta, lëvizimi gjymtyrët e tij të hekurt, në fillim si me përtesë, pastaj mori një farë shpejtësie duke gulçuar e shpërndarë andej-këtej ato çaf-çufet e fuqishme, si një qenje e stërmadhe dhe e lodhur.

Ishte fillimi i prillit dhe papritur, pas ca shirave të imta që ranë shtruar dy-tri ditë me radhë dhe një fije ere që hallakatej e brishtë nëpër hapësirën e qullët, zuri të bënte zagushi, një zagushi e ngopur me avuj të plogësht dheu, që kundërmonin erë bari të njomë. Nëpër korridorin e vagonit lëviznin mjaft njerëz dhe dukej sheshit se që të gjithë përpiqeshin të gjenin një vend sa më afër dritares. Te dera e kabinës sonë qëndroi papritur më këmbë një burrë rreth dy metra i gjatë, i ngjallur dhe me

xhaketën hedhur krahëve. Dy vajzat ngritën kokat e tyre dhe vështruan shpatullat e gjera të njeriut, që zuri derën e kabinës, kurse piktorit ju vëshën sytë nga një shtresë e imtë djerse. Nëpër kuadratin e dritares dukeshin e zhdukeshin me shpejtësi copëza të gjelbëra dhe të verdha arash. Në ato çaste sikur davaritej ajo shtresë avujsh zagushie dhe në kabinë hynte ai fragmenti i gëzuar pranverë, që të çlodh e të zgjon ndiesitë aty të brishta, aty rebele.

Në kabinën tonë (kjo me sa dukej ndodhte edhe në kabinat e tjera të vagonit, se përndryshe s'kishin pse të qëndronin aty njëzet në njëzet) ishin ulur gjashtë veta. Piktori, unë, një djalë rreth të njëzetetave i hequr ca në fytyrë dhe me një palë syze të zeza, plaku me një qylaf në kokë nga ato të Labërisë dhe ato dy vajzat e reja, që deri aty para se të fliste ai plaku me qylaf, seç kishin zënë të çuqurisnin vesh më vesh.

— Hëm, — hunguroi labi plak — për ideal atyre shokëve të hekurudhës lipset t'u këpusim një fletërrufe të mirë. T'u heqim ca veshin, se siç duket akoma s'duan ta kuptojnë që njerëzia tanë gjezdis dendur. Apo jo? — Ai na shikoi të gjithëve me radhë me ata sytë e tij të vegjël e të zgjuar si për të parë në ishim të një mendje me të, pastaj sikur shokët drejtues të hekurudhës t'i kishte mu aty përpara, vazhdoi:

— Vini, ore, dy a tre vagona më shumë, se s'u bë qameti. Hëm. . .

Labi shikoi papritur njeriun me syze të zeza dhe rrudhi ballin. Unë dhe dy vajzat që atë çast qenë kthyer nga plaku buzëqeshëm, kurse piktori e vështroi me vërejtje në sy dhe nëpër kokë pada-

shur ju end imazhi i qetë i Çobo Rrapushit. Njeriu i ngjallur që kishte zënë derën e kabinës me trupin e tij të madh ktheu kokën nga plaku dhe i buzëqeshi në një mënyrë aprovuese. Vetëm njeriut me syze të zeza më ngjau se nuk ju duk asnjë shprehje në fytyrë, as pranim as kundërshtim i heshtur. Ai e ktheu kokën nga unë dhe në çast ndjeva përsëri atë vështrimin e tij nën dy xhamat e errët të syzeve. Se si më ngjau një sekondë ai vështrim. Mbase ngaqë syzet i kishte të errëta (ai nuk i hoqi pothuaj asnjëherë gjatë tërë atij udhëtimi), ose ngaqë rrinte i heshtur në poltron, sikur kabina të ishte e zbrazët dhe e ftohtë. Ku ta dish? Sidoqoftë vështrimi i tij më ngjau i turbullt dhe teksa përpiqesha të kujtoja se ku i kisha parë ato tipare të hequra, mendova se me një njeri të tillë, po ta binte rasti, mbase nuk do të miqësohesha kurrë. Ky ishte një mendim i çastit, vetëm sa më kaloi nëpër tru, sepse... Nejse. Heshtjen, që i mbërtheu për ca kohë bashkëudhëtarët e mi, e theu përsëri ai që piktorit ju shfaq në kokë si imazhi i Çobo Rrapushit.

— Po ju ku shkoni? — i pyeti ai vajzat me atë zërin e tij të çjerrë ca nga duhani, ca nga gulçi.

— Në malësi, xhaxho. Jemi aksioniste. Po ju? Vajza që foli ishte ajo flokëverdha. Shikoi në sy njëherë xha Berdon, pastaj e mbajti vështrimin mbi njeriun me syze. Në atë shikim të vajzës kishin diçka të veçantë, diçka të largët të pakapshme. Dhe ai e shikoi, po jo gjatë.

— Unë...

Labi u duk sikur ra në mendime. Më vështroi mua disa çaste, pastaj vajzat dhe foli:

— Hëm... Kuturisa edhe unë të shkoja gjer në

Shkodër, në Vaun e Dejës për ca punë. Kam një djalë atje. Po ka zënë birkoja të më nxjerrë ca andralla. Ja, si ky është, ca më i mbushur.

Xha Berdoja më tregoi mua me sy. Dy vajzat më vështruan një sekondë, si për të përfytyruar djalin e plakut, që punonte në Vaun e Dejës, kurse unë buzëqesha lehtë nga krahasimi i papritur i xha Berdos.

— I është mbushur mendja top të largohet që andej dhe të vijë në viset tona. Sikur s'bie në Shqipëri Vau-Dejsi. Xhanëm nuk them që kjo është ndonjë e keqe e madhe, po është montator dhe montatori s'ka ç'bën tani atyre çkërkave e brinjave në anën tonë. Ë, si thua ti? — m'u drejtua. Unë heshta duke tundur kokën në shenjë pohimi.

— Hëm. Po ç't'i bësh birkos. Është mërziur ca, thotë në letrat... I kam shkruar të qëndrojë e të punojë mirë aty ku e kanë caktuar dhe të mos bëjë çap. Po keni parë ju, s'i mbushet që s'i mbushet mendja birkos. Na, si të shkëmbit e ka. U ka bërë lutje atyre shokëve të drejtorisë ta transferojnë se me demek prindërit i ka pleq dhe nuk mund të lëvizin nga vendi. Duan edhe ata një njeri të kujdeset... Kështu u shkruan atyre shokëve.

Xha Berdoja nënqeshi hidhur një grimë herë, pastaj hoqi qylafin e bardhë. Flokët i kishte të rrallë dhe më të bardhë nga qylafi. Njeriu i ngjallur që kishte zënë pothuaj gjithë derën e kabinës sonë lëvizi mezi trupin e tij të madh dhe hodhi një vështrim mbi kokat tona. Nga ajo përpjekja e tij, për të gjetur pak çlodhje, lindi një korent ajri, që e pastroi kabinën nga tymi dhe e bëri më të lehtë frymëmarrjen. Vajzat heshtnin, kurse piktori, që me sa dukej s'e kishte pasur mendjen qysh në fi-

llim të bisedës, e pyeti xha Berdon si quhej djali dhe ç'paraqitje kishte, sepse kishte të ngjarë ta njihte apo ta kishte shok, sepse ai i njihte pothuaj tërë punëtorët e gjigantit të dritës.

Xha Berdoja i tha piktorit si quhej djali i tij, ç'paraqitje kishte, pastaj shtoi:

— Tani unë po shkoj të banoj ca ditë me të në Vau-Dejës. Mbase i kthehet mendja, në mos do të thërres dhe plakën të vijë dhe ajo.

Piktori ja nguli përsëri sytë xha Berdos, aprovo me kokë dhe ra në mendime. Kurse njeriu me syze lëvizi nga vendi, sikur shkundi plogështinë, buzëqeshi lehtë duke mbledhur paksa buzët, thuajse bëhej gati të thoshte: «Qenka një babaxhan plak ky!».

Në kabinë hyri konduktorja. Ajo ishte vajzë e re, e gjatë dhe pak e hajthme në trup. Sytë i kish-te të zi, të butë dhe nga mënyra se si vështronin dukeshin sikur përshëndesnin secilin udhëtar: «U lodhët? Keni të drejtë, bën ca zagushi. Po ja, edhe pak».

— Biletat në përgjithësi! — u dëgjua zëri i saj përmes rrapëllimave të trenit.

Xha Berdoja zuri të kërkonte biletën nëpër të ndarat e portofolit të tij. Unë dhe dy vajzat ja zgjatëm biletat konduktore, kurse ai me syze tha:

— Po ju i shikuat një herë.

— Është rregull, shok! — tha konduktorja.

— Rregull... Po sikur t'ju them që më humbi bileta. Ju e patë një herë. Ç'do të bëni?

Labi plak e shikoi atë çast njeriun me syze në një mënyrë të tillë, si t'i thoshte: «Pak fjalë, mor

djalë. Bëj si të thonë». Konduktorja e shikoi gjithashtu me habi dhe këmbënguli në kërkesën e saj.

— Biletën!

Njeriu me syze, që siç duket kishte menduar se me ato fjalë do të hidhte ca humor nëpër kabinë. a kushedi ç'tjetër, mbledhi supet dhe mezi nxori biletën nga xhepi. Pastaj, si për të larguar vështrimet e vrenjtura që ranë një çast mbi të, mënjanoi kokën nga unë.

— Në Shkodër shkoni? — më pyeti.

— Po! — i thashë. — Po ju?

— Në Shkodër! — tha dhe për herë të parë vu-ri buzën në gaz, si për të treguar se që i kënaqur që gjeti më në fund njeriun, me të cilin mund të bisedonte. Ndërkohë unë heshta duke menduar se biseda jonë nuk do të kishte rrugë të gjatë. Por jo. Njeriu me syze, që për nga pamja të linte përshtypjen e një intelektualit, ai mund të ishte nëpunës apo mësues, nuk kishte tani ndër mend të heshte. Dhe pikërisht kjo, që ai s'kishte ndër mend të heshte, sepse më inatosi, Sidoqoftë, ky ishte vetëm një inat çasti dhe unë s'kisha të drejtë të mendoja keq për këtë njeri duke u nisur vetëm nga pamja e jashtme dhe nga ato djall syze të zeza që më bënë gjithnjë të nxehesha. «Kushedi, thashë me vete, mbase i ka me numër korrigjues dhe e ka të nevojshme t'i mbajë».

— Bën vapë — tha ai.

Unë pohova duke mbyllur një moment sytë.

— Çudi si nuk pëlçet vape ai plaku me shajak.

Plaku me shajak ishte xha Berdoja.

— Është mësuar — thashë unë.

Ai tundi kokën dhe heshti një minutë.

— Ç'profesion ushtroni? — më pyeti duke më shikuar në sy.

— Mjek — ju përgjegja.

— Më pëlqen mjekësia. Mund të bësh karrierrë... Më kuptoni, në shkencë. Arësimi ka telashe dhe mbetesh gjithnjë në vend... .

Tani e mora vesh që ai ishte mësues dhe, pa e kuptuar se si, më shkoi përsëri mendja tek syzet e zeza.

— E shikoni atë vajzën atje? — foli me zë të ulët, sikur ruhej të mos e dëgjonin.

— Cilën?

— Atë me flokë të verdhë.

— Po! — i thashë.

— Ka qenë nxënësja ime. Mësonte mirë, po unë e kam rrëzuar dhe ajo e përsëriti një vit shkollën.

Mbeta një çast i habitur, pa ditur ç'të thosha. Vajza me flokë të verdhë bisedonte e shpënguar me xha Berdon. Unë kujtova vështtrimin e saj hedhur njeriut me syze në fillim të udhëtimit dhe më pastaj ngurrimin e tij, kur në kabinë hasi vajzën me flokë të verdhë. (Ai kishte hipur në stacionin e Vorës dhe mezi kishte gjetur vend në kabinën tonë. Dhe, me siguri nuk do të kishte hyrë, po ta dinte se ajo ishte aty.)

— Po pse e rrëzuat? — e pyeta unë.

Ai nuk u përgjegj menjëherë. Hodhi një sy nga vajzat dhe, si u sigurua që biseda jonë s'u kishte tërhequr vëmendjen, vazhdoi.

— As unë nuk e di pse. Ndoshta sepse ajo... Sidoqoftë kjo është punë e errët. Unë e di që ajo nuk ma fal, po edhe unë nuk ja fal vetes atë gabim. Më kuptoni?

— Tani vazhdoni të punoni në arësim? — fola unë jo pa qëllim.

— Jo, — tha — tani për tani jam punëtor në një ndërmarrje të qytetit, por kjo nuk do të jetë e gjatë.

Kjo «tani për tani» më bëri të mendohem dhe të më zgjohet kureshtja.

Ndërkaq ai vijoi të më tregonte se kishte qenë mësues në një shkollë të mesme të qytetit dhe, pasi kishte dhënë mësim për tri-katër vite rresht, e kishte dërguar më në fund për riedukim në gjirin e klasës punëtore.

Nuk e fsheh, më erdhi keq, u habita ca dhe me sa duket habinë time e shpreha edhe në fytyrë, sepse ai u vrenjt dhe më pyeti përnjëherë:

— Ju çudit kjo?

— T'ju them të drejtën, po — i thashë.

Ai buzëqeshi hidhur dhe për disa sekonda u duk sikur s'kishte ndër mend të fliste më. Çiltërsia e tij jo dhe aq e zakonshme në këtë çast më bëri përshtypje dhe me vete zura të mendoja se ç'gjë e brishtë dhe e papranuar ishte kjo çiltëri e menjëhershme e bashkëbiseduesit tim. Për më tepër, pas ligjëratës së xha Berdos. Mund të ishte pendim dhe dihet se pendimi i vërtetë sjell nganjëherë diçka që nuk pranohet menjëherë. Mbase, se në të tilla raste njeriut i lind pyetja: «Po mirë atëhere, kur e di se një gjë është gabim, pse e bën?» Nejse. Atë moment ndjeva dëshirën të mos e dëgjoja më, por tamam atëhere kur mendova kështu, s'm'u durua dhe e pyeta:

— Po pse kështu?

Më shikoi në fytyrë si i hutuar, pastaj pëshpëriti:

— Nuk isha në rregull. Më kupton?

— Jo — i thashë, duke e shikuar në sy.

— Doemos. Nuk mund ta kuptosh menjëherë. Ke të drejtë. E di si është puna? — Ai u gjallërua dhe sikur hoqi mënjanë atë drojtjen e parë, që unë ja kisha marrë për ters. — Kam qenë ca... Si të them, mendjemadh.

— Si! — Kërceva gati unë.

— Mos u çuditni. Kam qenë me të vërtetë jo në rregull. Dua të them s'më hynin në sy të tjerët.

Fjalët e fundit ai i shqiptoi gati rrokje për rrokje dhe piktori, që deri atë çast seç vizatonte në blokun e tij, ngriti kokën e, pasi më vështroi një çast mua, pastaj njeriun me syze, mbeti një minutë me një pamje të tillë në fytyrë që rrëfente qartë mëdyshjen, në duhej të qeshte apo ta merrte seriozisht atë bisedë.

— Po, po, kam qenë egoist — tha përsëri ai, sikur fliste me vete — tani po bëj përpjekje dhe luftoj çdo ditë me veten time. Po nuk qenka aq e lehtë. Në shkollë jepja histori. Studjoja, ç'është e vërteta gjer natën vonë dhe leksionet përpiqesha t'i jepja me kualitet. Po nuk qenka e gjithë kjo... — Këtu ai lëshoi një varg belbëzimesh të mbytura, që tregonin se si nuk kishte më në mend të fliste.

Piktori i hoqi sytë nga xha Berdoja dhe vajza me flokë të verdhë dhe ja qepi njeriut me syze. Disa kohë veproji kështu, pastaj ngriti kokën dhe buzëqeshi. Dy vajzat u përkulën pak mbi blokun e piktorit. Unë mezi pashë portretin e një plaku dhe e mora me mend se ishte i xha Berdos. Vajza me flokë të verdhë zgjati dorën dhe mori tri copë kartona të bardhë e të hollë nga bloku i piktorit. Shikoi portretin e xha Berdos, pastaj të sajën dhe së

fundi të njeriut me syze. Portretin e fundit, siç duket piktori e kishte parë të udhës ta vizatonte me ngjyra humoristike dhe ja kishte arritur plotësisht qëllimit, sepse vajza qeshi, sidoqë u përpoq të mbulonte ndjenjën, që i lindi. Njeriu i ngjallur, që kishte zënë derën e kabinës sonë, lëvizti përsëri dhe në çastin kur portretet kalonin në dorën e vajzës tjetër, përshkoi një korent ajri që e mori njërin nga portretet dhe e hodhi jashtë dritares.

— Iku portreti juaj — i tha vajza me flokë të verdhë, njeriut me syze.

— Portreti i vjetër i njeriut me syze — shtova unë me vete dhe nxora menjëherë kryet jashtë dritares. Kartoni i bardhë me portretin e bashkëbiseduesit tim lëkundej nëpër hapësirën e kaltër nga një fije erë pranvere. Pastaj ai humbi diku dhe unë mora frymë lirisht.

NJË TUFË LULESH ALPINE

— Kujdes duart, Arif!

— Pse? — shikoi duart dhe ngriti kokën ai që quhej Arif.

— I ke të bardha.

— Ti rri urtë, nuk të pyeta si i kam.

Heshtën një grimë herë. Ai që i fliste Arifit ishte një ushtar trupgjatë, i bëshëm dhe me ca duar të mëdha, që në vështrim të parë, dukej sikur mezi i lëvizte. Mjekrën e kishte të gjerë dhe të dalë pak përpara, kurse fytyrën të qetë, muskuloze, prej nga shihnin dy sy përherë të ndezur në ngjyrën e gësh-tenjës. Dan e thërrisnin. Para se të vinte në ushtri, kishte punuar si minator dhe tani shokët e komandës i kishin besuar punimet në anën tjetër të objektit, së bashku me nëntë shokë të tjerë. Dan ishte shkurtimi i emrit të tij të vërtetë, po ata kësh- tu e thërrisnin dhe ai kishte zënë vend mes tyre i qetë, herë-herë i vrazhdë, kur puna nuk ecte ashtu siç e kishte menduar ai. Dhe atyre u pëlqente ta quanin kështu, sepse shqiptimi Dan kishte shumë të ngjarë me zhurmën e përafërt «Dang» që lind pas goditjes së barominës me vare.

Bënte vapë. Një e nxehtë e madhe që të zinte

frymën. Me zor shquhej mbi kolikun përballë e përtej drithërime valë-valë e ajrit të rrallë. Zbrazësira e thatë i bënte parreshtur jehonë kërcitjes së ashpër të varesë mbi barominë, si dhe tringëllimës së lopatave e kazmave. Dani shtrëngoi me duart e djersitura varenë e rëndë dhe goditi me forcë mbi barominën, që mbante Arifi. Disa shkëndija, si fluturëza mikroskopike të kuqe, luajtën vallen e tyre të nxehtë e të shkurtër para syve të Arifit. Trupi i barominës u bë flakë.

— Dan! Nuk due me m'fol njashtu.

— Pse?

— Se nuk due. More vesh? — Kurse me vete tha: «Si shumë mend po m'shet sot, or Dan.»

Dani heshti një grimë dhe buzëqeshi lehtë. «Arifi është punëtor i mirë, po ka një sedër pak të sëmurë dhe duhet t'ja heq, mendoj ai. Arifi duhet ta kuptojë se ajo që ka në kokë është gabim.»

— E more vesh? — tha përsëri Arifi.

— Kujdes duart!

U dëgjua përplasja me tërsëllëm e varesë mbi barominë dhe gërvima e një lopatë pas një shkëmbi. Arifi e mori me mend se Dani mendonte për të dhe i erdhi inat, aq sa zuri të grindej me vetëveten.

— Pse s'e kupton? Nuk do, apo...

— Jo se s'dua, po s'kam çfarë të kuptoj. — Dani uli varenë, e shikoi në sy Arifin dhe për një sekondë ata mbetën pa folur.

— Arif! Ç'ke që fshihesh si krimbi nën gurë? Pse nuk thua të vërtetën? Të mungon guxim i apo çfarë?

Arifi puliti sytë, pastaj i uli poshtë. Baromina i dogji duart. Një çast u hutua. Dani tundi kokën,

diç murmuriti nëpër buzë, kurse Arifit ju bë sikur ai i tha: «Prapë ti me tënden?» Një çast nuk mundi ta vështronte në sy Danin. Dëgjoji vetëm zërin e tij.

— Ti e di ku qëndron e keqja, apo jo?

— Ku? — i dogji Arifit.

— Atje! — tha Dani, duke treguar me dorë në këmbë të malit barrakat prej pupuliti të aksionistëve. — Diella nuk është gjithshka, Arif.

Arifi heshti. Fjalët e Danit i ranë në kokë si një dush i ftohtë dhe ndjeu se u skuq në fytyrë e një nerv në ballë nisi t'i fërgëllonte. «Dani e ditka punën. Kot që e fsheh... Po nga dreqin e mori vesh?... Me siguri Kola, Kola i ka thanë. Ah, Kolë, Kolë!» Ndenji disa çaste i turbulluar. Vështroi pastaj gjoksin e mbuluar në djersë të Danit dhe nuk ju durua e tha:

— Po mirë. Ta zëmë se njashtu asht, si thua ti. S'ka ndonjë të keqe të madhe në këtë mes, apo jo?

— Ka si s'ka.

— Çfarë?

— Kujdes duart!

Hyri në mes të bisedës rrapëllima e kazmave e lopatave, që ua vrau veshët.

— Dy të këqija ka. E para: Unë po iki tha dhe shokët s'po i njoftoj hiç. E dyta, nuk e kam ditë se paskemi këtu një... — Mendimin e nisur nuk e vazhdoi. «S'duhet të nxitohem, tha me vete Dani. — Është lehtë t'i ngjitësh tjetrit një nofkë, po vështirë t'ja heqësh pastaj.»

Arifi kishte mbetur me sytë ngulur te Dani. Zëri i tij ju duk fshikullues, sido që ai e pa që Dani u përpoq të mos i jepte zërit të tij atë ton. Njëherë përnjëherë mendoj se kjo ishte një lloj mëshi-

re që tregohej ndaj tij dhe u inatos. Deshte t'i thoshte: «Folë pra! Preje drejt e shkurt. Unë s'kam frikë. Kam gabue thue ti. Ani mirë, njerëzit gabojnë.» Po heshti e nuk foli, pa e ditur pse. Dani shikoi poshtë, atje ku aksionistët ishin grumbulluar në fragmente rreshtash dhe seç shkëmbenin me gaz midis tyre. Ishte drekë: Dikush u tha të pushonin dhe ata lanë veglat e punës dhe u ulën mbi ca të dala rrënjësh, që dukeshin si gjarpërinj të vegjël në ngjyrën e dheut. Dani u përkul dhe këputi një lule alpine nga tufa pranë këmbëve të tij. E rrotulloi një grimë mes gishtërinjve tërë pluhur dhe, pasi e kundroi ngjyrën e saj të verdhë, ndjeu ngrohtësi në shpirt. Stigmat e lules, të radhitura me një rregull të habitshëm i ngjanë një çast si ca mijëra koka barominash në miniaturë. Qeshi pastaj me krahasimin që bëri. Era, një erë e lehtë mali, si një puhi vjeshte, u grind një copë herë me petalet e njoma të lules dhe ai vuri re se ato e humbën shpejt freskinë e tyre. Vështroi ballin e shkëmbit. Në mes ballit goja e zezë dhe e stërmadhe e objektit. Dikush nga shokët i zgjati një cingare. Ai e mori, e ndezi dhe e thithi fort.

Të nesërmen ata u zgjuan më shpejt se zakonisht. U veshën në heshtje në gjysmerrësirën e çadrës dhe dolën jashtë të përgjumur. Ajri i dendur, viskoz dhe i ngingur me aromën e luleve e të barit të njomë ua flladiti fytyrat e përgjumura. Ishte ende herët dhe dielli kishte mundur të praronte vetëm majëmalet.

Nëpër bokërinat e rrafshnaltës zvarriteshin ngadalë hijet e murme e të fundit të mugëtirës. Ata ecën një copë herë në heshtje, nëpër një shteg të ngushtë shkurresh dhe morën të përpjetën, një të përpjetë thikë e të lodhshme. Vende-vende zgjatimet e shformuara të shkëmbinjve në atë ag drite shfaqeshin, si lunga të stërmëdha e të çuditshme.

— Nuk po të shof mirë, or Arif! — i tha Kola tek gdhendte me biçak një fiskajë të hollë ahu. — Të asht rrudhë balli e nuk po të pëlqen diçka.

Arifi nuk i dha përgjegje. E vështroi me inat Kolën dhe pëshpëriti diçka nëpër buzë.

— Çka po thue, or Arif?

— Asgjë. Veç nuk po kam qejf tash për muhabet. Ndigjove?

Kola e shikoi një grimë herë me hetim. Arifit ju kujtua Diella.

... Aty e tri ditë më parë ai e ndjente veten fare të qetë. Punonte mirë dhe s'dinte ç'ishte lodhja. Po tamam, ashtu siç vjen papritur në një ditë vere me qiell të kaltër një re e murrëtyer dhe derdh mbi tokë shiun, ashtu i erdhi dhe atij në vesh që në aksionin e ndërtimit të udhës së re, kishte ardhur dhe ca vajza nga Bajram Curri. Menjëherë atij i kishte shkuar mendja te Diella. Kjo ishte arsyeja që ai s'e kishte mendjen, ndërsa shokët e tij shkëmbenin mendime dhe flisnin me gjallëri. Dikush i foli:

— Hej, Arif! Ku të livadhis mendja? Si mendon ti?

— Unë... Për çfarë?

— Oj po ky!... Për shkëmbin de. Për çfarë tjetër? — Ky ishte Myfiti, që ata e thërrisnin labi

i vogël, sepse kishte një trup të shkurtër e një fytyrë të hequr.

«Punë dreqi, kishte menduar Arifi, shkëmbi... Shkëmbi. Këta njerëz s'dinë gjë tjetër veç shkëmbit. Po Diella!...

— Ku di unë — pat ngritur e mbledhur pastaj supet Arifi.

Më tej ata nuk e ngacmuan. Po ai e kishte ndjerë të ngulur mbi të vështrimin hetues të Danit dhe i qe dukur sikur ai vështrim i kishte hyrë thellë në mendje dhe i lexonte gjithë ç'bluante ai. «Njeri i çuditshëm ky Dani,» tha me vete dhe e ndjeu shpejt se u lirua nga ai vështrim i shokut. Pastaj mundi të kapte turbull se ata bënëin fjalë si e si t'ja brenin sa më parë zemrën shkëmbit dhe objekti të dilte tej malit, para afatit të caktuar. Kështu ishte, sepse dëgjohej parreshtur fjala «ditë». Po më shumë «natë». Megjithatë kjo nuk i bëri dhe aq përshtypje. Mendjen e kishte te Diella.

— Deri më sot s'ja kena pa fytyrën turpit dhe as këtej e sodit s'kena pse me ja pa, edhe në qoftë se na duhet me e ba natën ditë. Si thoni, burra? — Arifi i dëgjoi mirë këto fjalë dhe ju bë se i tha Kola. Po, po Kola. Ishte kohë dreke. Arifi qe veçuar me mendjen top se asaj pasdreke, kur shokët do të shkonin në objekt, ai do të ngiste këmbët për në sektor, të shihte prapë Diellën. Shokëve vendosi të mos u thoshte gjë. Ndenji pas një trangu të moçëm ahu dhe pritja ju duk e gjatë, aq e gjatë, sa zuri të mendonte se s'kishte më të bezdishme se pritja. Diella i shfaqej para syve të mendjes herë e gëzuar me atë gropëzën e vogël, që i formohej mes fageve të trëndafilta, herë e ngrysur dhe e drojtur me buzë të mbledhura dhe të përveshura. Atë-

here zinte e i ngjitej në kokë ai mendimi i keq, i vogël, që ja bënte pritjen të padurueshme. «Po të ketë ardhë, do t'i them se s'është për mue. Kaq.» Më pas u çudit si i shkrepri në kokë ky mendim. Po tjetër nuk i shkoi nëpër tru dhe ai mbeti me të në kokë gjersa shokët u larguan. Dëgjoi zërin e Kolës, që e thërriste, po nuk ju përgjegj. Koha kishte zënë të freskohej dhe ajri të bëhej më i dendur, aq sa e ndjeje se si futej me rrëmbim thellë në trup dhe gjallëronte qelizat. U nis ngadalë për në sektor. Atje arriti në të errur. Të pyeste për Diellën, s'i kishte ardhur për shtat, prandaj kishte vendosur të qëndronte mënjanë me sytë ngulur sheshit para barrakave prej pupuliti, tamam aty, ku zakonisht mbledheshin aksionistët dhe zhvillonin aktivitetet e tyre pas punës. Dalëngadalë sheshi u mbush me zëra gazmorë. Dëgjonte aty-këtu fragmente bisedash, si një copëzim i hallakatur fjalësh nëpër mug. Pastaj një fisarmonikë, një kitarë dhe valle. Ai i kishte qejf vallet dhe padashur lëvizi nga vendi. I shikoi mirë në fytyrë vallëtarët aq sa mundi, po nuk pa midis tyre Diellën. Sytë i hoqi që andej dhe i ndali mbi një grup vajzash. Ato rrinin pak të veçuara, si të drojtura dhe seç pëshpërisnin midis tyre. Arifit ju dukën më shumë të gëzuara se sa të drojtura nga mënyra se si rrinin. Papritur i fërgëllloi një nerv në ballë, vetullat ju ngrysën. Diella midis tyre. Pa e kuptuar as vetë, bëri disa hapa përpara. Po nuk mundi të afrohej. Qëndroi nën kuroren e gjerë e të errët të një lisi. Errësira këtu e mbuloi të tërin. Që aty Diella dukej më mirë dhe ai ja pa fytyrën e qeshur me dy gropëzat mes faqeve. «Ç'dreq ja mbushi mendjen që erdhi këtu,» shfryu gjithë inat. Dhe një ndjenjë e heshtur dhe

e rëndë zuri ta shtrëngonte në gjoks. Atë çast tri vajza, që ai nuk i njihte, ju afruan grupit, seç biseduan, pastaj ato e morën Diellën, formuan një rreth të vogël dhe zunë të kërcenin.

Ai kishte ndenjor dhe ca kohë aty, pastaj qe larguar. T'i fliste Diellës, nuk kishte patur guxim dhe qe çuditur se pse i kishte ndodhur ashtu.

...Kaq kujtoi dhe përsëri tha me vete; «Ç'drejja mbushi mendjen që erdhi këtu?» Ky mendim ju vërtit një grimë herë nëpër kokë, pastaj fill pas tij shtoi. «Po të paktën të m'kishte shkruar letër, të më kërkonte lejë. Unë s'kisha në mend me e ndaluar.» Ky mendim i fundit ju duk i drejtë dhe atë çast inati ndaj Diellës ja pushtoi tërë qenjen. «Hej, patriarkal i vogël, ju bë sikur i foli dikush, nga shokët. Të bukur mendje që më paske. Dashke me të kërkue lejë? ë? Pse nuk thua të ishim marrë vesh të paktën. Mbasandaj ju keni bisedue, apo harrova? Sa për letër, ke pak të drejtë, por ndoshta ajo të ka dërgue. Me siguri që ke. Prite kur ta marrësh.» «...Ndoshta të ka dërgue... Prite kur ta marrësh,» përsëriti me vete ai. Një minutë solli ndër mend se letrat vonoheshin ca. Aq më tepër që tani ishte larguar nga repartit. I shtoi me mend edhe dy-tri ditë kohës në të cilën vinin zakonisht letrat në repart dhe kjo ja lehtësoi ca gjendjen. Dhe i erdhi mirë të mendonte se kështu duhej të ishte dhe jo ndryshe. I erdhi gjithashtu mirë edhe për zërin që ju duk se i foli. Një sekondë ju bë si i Kolës, por shpejt vendin e Kolës në përfytyrimin e tij e zuri Dani. «Dani, që të bluan siç bluan shkëmbin dhe e bën çakëll.» Qeshi me vete për Kolën, që e quante kështu Danin. Më pastaj u ha-

bit si ndryshoi aq shpejt mendim. Dalëngadalë zuri të murmuriste me vete se Diella nuk kishte ndonjë faj, po ai i merrte gjërat një çikë si me të përjetë. Buzëqeshi lehtë. Hapat i hidhte në fund të kolonës së vogël dhe sytë zuri t'ja qepte shpatullavet të gjera të Danit. Vështrimin e la një copë herë mbi qafën e Danit. Ajo qafë e shkurtër dhe e trashë më tepër nga ç'duhej për moshën e tij, atij i ngjau si një copë shkëmb i latuar, që s'kishte forcë ta thyente. «Ti duhet ta kuptosh, Arif! Diella nuk është gjithshka. Më kupto ç'dua të them. Njeriu ka edhe... Nejse, ti i di këto.»

«Sa mirë e ka Dani» tha me vete Arifi dhe vështrroi Kolën, që ecte para tij.

Brenda kubesë së errët të objektit mezi futej një fashë drite, si një gjuhë e verdhë dhe e gjatë. Dani ndjeu të mbulohej nga djersa. Parreshtur dëgjohej gumëzhima e pistoletës dhe rrapëllima e motokompresorit në anën tjetër të objektit.

— Sikur të kishim dhe ne një pistoletë, or Dani — tha Kola.

Dani e shikoi, po nuk bëri zë. Shtrëngoi varenë e rëndë me të dyja duart, kurse Kola rregulloi mirë barominën dhe mënjanoi kokën.

— Mbaje mirë. Me këtë që kemi, do ta shqyejmë shkëmbin — tha Dani.

«Dani që të bluan, siç bluan shkëmbin dhe e bën çakëll,» kujtoi Kola dhe qeshi. Ndjeheshin të lodhur, po megjithatë puna vazhdonte rregullisht. Ndërsa objekti në zemër të malit zgjatej çdo ditë dhe brenda javës ai do ta përshkonte malin, si një qenjë e stërmadhe dhe e zezë me frymëmarrje të

thellë. Atëhere ai do të vështronte me atë syrin e tij të madh e të zi se si aksionistët atje poshtë shtrojnë udhën; do të vështronte se si derdhej djersa përzier me ëndrrat dhe binte mbi çakëllin e udhës, duke hyrë përgjithnjë në trupin dhe në jetën e tij.

Në kubënë e errët hyri skuadra e pastrimit. Arifi i hidhte herë pas here nga një vështrim Danit, si t'i thoshte; «Dan! Ti ke të drejtë, po unë... ti e merr vesh, dreqi e mori këtë punë». Diella i kujtohej shpesh, po ende s'kishte shkuar ta takonte, sido që Dani ja kishte hedhur njëherë fjalën. Në pushimin e drekës kishte vendosur t'i thoshte që të shkonin bashkë te Diella. «A do të pranojë Dani?»

Pistoleta në anën tjetër vazhdonte të grindej me shkëmbin. Këtej nisi tringëllima e kazmave e lopatave. Kishe përshtypjen sikur malet rënkonin nga ethe të forta në trup. Jehona e hallakatur e zhurmave dilte jashtë kubesë e mbytur, si një bashkëbisedim i mekur malesh.

— Kolë! Ma ndiz cigaren — tha Dani.

Kola ndezi shkrepësen dhe ja zgjati Danit. Ai e thithi fort cigaren, pastaj kaloi kurrizin e dorës mbi ballin e dirsur dhe mendoi: «Kaq vapë s'kam pasur kurrë.» Nxori shaminë nga xhepi dhe, pasi fshiu fytyrën dhe gjoksin e gjerë, ja zgjati Kolës.

— Qenka qull — tha ai, duke mbështjellë me të trupin e barominës, aty ku e rroknin duart e tij. Po shpejt ndjeu se ajo u tha.

— Dalim pak se na u zu fryma — foli Nazifi, një ushtar i gjatë, që Kola e quante «Ushtari dy katësh.»

Dolën jashtë të mbuluar nga një tis i hollë plu-

huri. Nazifi e kishte mbështjellë kokën me një shami dhe lëvizte pëllëmbën eshtake para fytyrës si një erashkë.

— Ç'thotë Sinoptika, or Nazif? — qeshi Kola.

— Parashikohen të digjen mikrotrupat — ja priti ushtari i gjatë dhe të gjithë ja dhanë gazit.

— Edhe sa fole minash duhen?

— Pesë janë boll.

— Domethënë dhe dy.

— Po!

— Atëhere e kanë fjalën minat — tha ai që pyeti.

— Pas minave përsëri ne — tha Dani, duke i dhënë të kuptonte tjetrit se ata duhej të punonin dhe pasdreke.

— Arif!

— Hë, Dan!

— Punojmë bashkë?

Arifi pohoi me kokë.

— Në pushimin e drekës shkojmë te Diella.

Arifi e shikoi dhe i buzëqeshi, kurse Dani mendoi të përgatiste një tufë lulësh alpine dhe t'ja çonin Diellës.

— Minat... Minat...

Zëri që u ndje u duk sikur mbeti një çast pezull në hapësirë. Ajri i thatë që kundërmonte një si erë vajrash eterike u bëri jehonë pastaj këtyre britmave të fuqishme. Më pas ato u fashitën dalëngadalë dhe u bënë si një zë i mbytur që del nga thellësitë e honeve. Kishin zënë vend pas ca shkë-

mbinje dhe vështronin fitilat që ndizeshin, duke lëshuar një zhuzhitje të lehtë, sa mezi dëgjohej. Heshtje. Arifit ju duk kjo heshtje jo e zakonshme. E gjithë qenja të pushtohet nga një rrëqethje pritjeje, që atij i dukej se s'do të mësohej kurrë me të. Pas dy minutash heshtja u thye. Në hyrjen e objektit u shfaqën njëra pas tjetrës shtëllunga të mëdhata tymi, që u shoqëruan nga zhurmat plot tërsëllëmë të minave që pëlcisnin. Gurët, si ca aerolitë të vegjël zunë të vërtiteshin nëpër hapësirë. Lëshoheshin pastaj poshtë, duke vërshëlyer, si të ishin predha mortajash.

— Një... Dy... Tre... Katër...

Heshtje. Arifi ja hodhi sytë gojës së zezë të objektit.

— Njëra nuk plasi — tha dikush i shqetësuar.

Sytë i mbajtën te balli i shkëmbit, po asnjëri nuk foli. Arifi vështrroi Danin dhe për pak vështrimi i tij mbeti i ngulur mbi atë fytyrën muskuloze.

— E pesta duhet plasur, or Dan — i tha.

Pritën. Numëruan minutat, sekondat.

— Phu, ta marrë djalli, ta marrë, — tha Dani — do të jetë ngjeshur shumë me dhe ose kapsolla...

— Shikoi në sy Arifin. Ky vështrim Arifit ju bë sikur i tha: «Ç'pret de? Shko dhe plase, por kujdes!» Lëvizi nga vendi dhe u nis në drejtim të objektit.

— Ku shkon? — dëgjoi prapa zërin e Danit. — Kthehu!

Qëndroi në vend. Pa Danin që i kaloi para tij dhe papritur një ndjenjë shqetësimi ja pushtoi trurin. Ndoqi për një çast lëvizjet e Danit, gjersa i humbi nga sytë. Pastaj i ndoqi me mend zvarritjet e tij.

«Nuk duhet ta lë vetëm, tha menjëherë i menduar, sido që të jetë, nuk duhet ta lë vetëm. «Sekondat zunë të trokisinin në trurin e tij, si tiku i shkurtër e i shqetësuar i një nervi.» Ç'dreq pati ajo minë që s'plasi? pyeti veten i ngrysur në fytyrë. Dhe u përpoq të gjente shkakun që mina heshtte. Atë çast ju kumbis në kokë një mendim i zymtë. «Po sikur... Nuk desh t'i jepte fund këtij mendimi, që ju duk i tmerrshëm dhe u nis me vrap e hyri në kubënë e errët. Heshtja në kube ju duk e ftohtë, e rëndë. Mbi truallin e gurtë të kubesë trokisinin me një zhurmë të trishtë pikat e ujit, që binin nga lart. U afrua ngadalë. Njëpër tisin e mugët të kubesë mezi vuri re pëllëmbën e madhe të Danit, që shëtiste me kujdes njëpër faqen e shkëmbit. Pastaj diku ajo u ndal. «Tani kujdes, vëlla!» pëshpëriti Arifi.

Dani, si të kishte dëgjuar, u kthye menjëherë.

— Kush është?

Arifi heshti.

— Arif, ti je?

— Po!

— Largohu, Arif! — dëgjoi zërin urdhërues të Danit.

Ai nuk lëvizi nga vendi.

— Largohu të thashë.

Dani ç'është e vërteta do të kishte dashur që Arifi të mos largohej, po ishte rregull dhe nga çasti në çast nuk dihej ç'mund të ndodhte.

— Nisu! — i tha përsëri Arifit. Rrëmbeu qysqinë, pastaj e la. Zuri të hiqte ngadalë dheun në fole. Arifi u largua i mërzhitur. «Kujdes, Dan! Vëlla!»

Trupin e ndjente të nxehtë dhe padashur solli ndër mend Diellën. Po u përpoq dhe e hoqi nga mendja po me atë shpejtësi me të cilën ju kujtua. Pse ju kujtua Diella?... Hapat i bënte të avashta. Nuk i ikej, po ai ishte urdhër dhe Arifi e dinte se Dani fliste një herë dhe s'linte ta bëje dysh fjalën e tij. «Po sikur t'i ndodhë gjë Danit?» mendoi përsëri i shqetësuar. Ndali në vend pa mundur të bënte asnjë hap përpara. Heshtje. Një heshtje që të ndillte mendime të zymta. I fërgëlloi sërish një nerv në ballë. Gjuha e verdhë e dritës në hyrje të objektit sikur u drodh dhe u zgjat akoma më shumë brenda kubesë. Vështroi andej nga punonte Dani. Goditje qysqie mbi shkëmb, pastaj errësirën e ndriçoi një shkëndijë, si një cigare e ndezur. E kuptoi që Dani kishte ndezur fitilin. «Tash ka me ardhë me vrap. Dani duhet të largohet me shpejtësi,» tha dhe mbeti me sytë andej nga duhej të dëgjoeshin hapat e Danit. Pritja ju duk e mërzitshme, shqetësuese, ndërsa shkëndija lëvizte me shpejtësi, si një qenje e zjarrtë dhe e çuditshme. Më në fund dëgjoji hapat e nxituar të Danit nëpër kube. «E pati edhe kjo punë,» tha i gëzuar. Priti të dukej trupi i madh i Danit. Por hapat nuk u dëgjuan më. Në vend të tyre atij mezi i kapi veshi një «Oh».

— Dan! — bërtiti i shqetësuar.

Asnjë përgjegje. Fiteli lëshonte ende atë zhurmën therëse. Arifi vrapoi drejt shkëndijës. Danin e gjeti të shtrirë përdhe, duke shtrënguar gjurin nga dhëmbjet e forta, pas përplasjes në ecje e sipër, me shkëmbin. Deshte ta merrte në krah, por atë moment një zhurmë e shurdhët, pastaj një shungu-

llimë e tmerrshme e bëri të hidhej mbi trupin e Danit. Ndjeu vërshtëllimën e egër të gurëve, që hidheshin nëpër hapësirën e errët të kubesë. Në pulpën e djathtë ju përplas diçka me forcë, më pas ndjeu gjakun t'ja njomte këmbën. Nga dhëmbja kafshoi buzët, por nuk e lëshoi veten. Menjëherë zuri të zvarrisej me Danin. Gjuha e verdhë e dritës u luhat pak, sikur zgjati trupin për të ndriçuar dy ushtarët.

NATË VETËTIMASH

Asaj nate të ftohtë dimri zor të besojë se kish-te këmbë njeriu jashtë. Kështu dukej, sepse në të vërtetë nëpër një udhë të ngushtë, që atyre anëve rrihej shumë pak në mos hiç, ecnin të menduar dy njerëz. Njëri që i rrumbullt në fytyrë, trupshkurtër dhe i heshtur, kurse tjetri i gjatë, eshtak nga fytyra dhe me një kapotë, që i varej gjer në fund të këmbëve. Ai me fytyrë të rrumbullt ishte ushtar dhe kohë pas kohe përpiquej të kapte me vështrim telat e harkosur të linjës telefonike, që ndeheshin e treteshin nëpër hapësirën e lagur të natës. Tjetri ishte malësor dhe dukej sikur s'e kishte mendjen atje. Malësori i gjatë ecte përpara dhe nganjëherë kthente kokën nga ushtari e pyeste:

— Mos i ka gjetë gja ushtarët, o Azem?

Ushtari i thoshte «jo», sido që dhe ai vetë s'e dinte mirë në që kështu me të vërtetë.

Binte shi, një shi i akullt litar-litar, kurse vetëtimat, si ca gjarpërinj të zjarrtë e të mëdhenj, e grisnin herë pas here me tërsëllëmë kupën e zezë të qiellit. Shi e furtunë përzier bashkë.

Natë vetëtimash.

Ushtari i ndoqi për disa çaste ato përflakje të befta të qiellit, pastaj zuri të mendonte:

«Ky duhet të jetë shërbimi i fundit, por pas pak nuk i erdhi mirë që mendoi ashtu. Bile një çast u çudit që i hipi në kokë ky mendim, sepse, sido që kohët e fundit kishte menduar shpesh për ditën e lirimt, prapëseprapë s'i kishte kaluar nëpër mend që ky apo ai duhej të qe shërbimi i tij i fundit në ushtri. Kujtoi Bedriun dhe i erdhi inat që mendoi kështu. «U lodhe?» pyeti veten me qërtim tek ecte. Kohën ai as që e futi në hesap, sepse gjatë atyre dy viteve të shërbimit qe mësuar ta shihte motin të çoroditej shpesh, ndaj ja njihte trillet. Vendin e dinte pëllëmbë për pëllëmbë dhe kjo, që në një rrethanë tjetër do të qe një gjë e pëlqyer, tani e bënte të mendonte që hapat duhet t'i hidhte me kujdes, madje dhe avash. Kjo ishte arësyeja që ai dhe tjetri, që ecte i menduar para tij, ta ndjenin veten edhe më të shqetësuar. Diku para tyre qëndronte i kredhur në një heshtje të zymtë posti luftarak.

Malësori i gjatë me pushkën ngjeshur krahut dhe i qullur deri në palcë, u kthye përsëri nga ushtari.

— A u vra shumë Bedriu, o Azem?

Zëri i malësorit Azemit ju duk çuditërisht i trashë. Një çast ju bë sikur ai zë, para se t'i vinte në vesh, u përplas pas shkëmbinjve të vrugët e të njomur, sikur mori diçka nga vrazhdësia e tyre, pastaj i erdhi si i çjerrë:

— Jo, Pal, jo. Po kishte dhembje dhe s'kishte mundësi me ecë.

Ushtarit në fillim i kishte ardhur keq për Palin, por dalëngadalë ndjenja e përftuar nga sjellja dhe gatishmëria e tij ja mbyste pothuaj atë keq-

ardhje dhe ai e shihte me dashuri siluetën e gjatë të malësorit.

— Si qëlloi kështu?... — pëshpëriti i inatosur ushtari duke kaluar dorën e lagur e të mardhur mbi trupin e lëmuar të aparatit telefonik, që mban-te në krah. Njëpër qafë ndjeu t'i rrëshqisnin dy-tri bulëza uji, që i morën poshtë duke zbritur sharr-zës së kurrizit. I kaluan të rrëqethura në trup. Sy-të ja qepi përsëri kupës së zezë të qiellit, thujse priste që të vetëtinte. Dhe kështu ishte. Këtë e bën-te jo aq që të vështronte udhën, sa të shikonte ashtu nxitimthi linjën telefonike, megjithse ai e dinte fare mirë që kjo s'kishte të bënte dhe aq me detyrën e tij asaj nate. Shkrepëtiu. Litarët e hollë e të ujshëm të shiut ju derdhën fytyrës dhe ai me-zi mundi të dallonte për një sekondë telat që he-poheshin mbi kokën e tij njëpër shkruabin e na-tës. Një copë herë ato fije të holla ju dukën si nerva të pafund, që gjer aty më parë dridheshin nga disa valë, si pëshpëritje të njohura. Dhe tani u mërzit që zëri i komandantit dhe i shokëve të tij nuk përçohet më ndër ato fije. Shkrepëtimat e egra, që rrëkëlleheshin herë pas here mbi tokë me një përflakje të ashpër, e kishin bërë punën e tyre.

Azemi shikoi Palin që ecte i menduar. Solla ndër mend sërish Bedriun dhe më pastaj brambu-llimën e zjarrit brenda pareteve të përflakura të sobës.

Ata ishin vetëm tre ushtarë dhe rrinin në cep të dhomës ndanë sobës ndezur flakë. Zjarri brambu-llinte herë pas here brenda pareteve të skuqura të sobës duke lëshuar njëpër dhomë një afsh të ngroh-

të. Nga dhoma tjetër, që i ndante vetëm një mur, vinin parreshtur fjalë të shkëputura, fragmente bisedimesh telefonike. Jashtë frynte dhe gjëmonte. Zëri i centralistit hynte i gëzuar në dhomë.

— Alo... Alo, Krenari! Gëzuar festat e nëntorit. Suksese...

Azemi porsa qe kthyer nga një detyrë e largët dhe tani i heshtur ngrohej e ndiqte lojën e zjarrtë të gjuhëve të flakës. Në dhomë për një copë herë ra heshtja.

— Ç'më rrini si mumje? Flisni! — tha Bedriu me sytë që i shkëlqenin.

Në dorë mbante një libër të vogël me kapakë ngjyrë hiri: «Disiplinën nga heroizmi një hap e ndan.»

— E di ti, Azem! — vijoi Bedriu. — Mua më duket se ka diçka të përbashkët midis heshtjes dhe natës, apo jo? Unë s'e kam dashur kurrë heshtjen. — Azemi ngriti supet.

— Fillove ti o «miku i librit» — foli njëri nga ushtarët, Nazimi.

— Jo, ç'hyn këtu libri?! Mbase unë e kam lexuar diku, por ç'rëndësi ka kjo. Mua më duket se megjithë mend ngajjnë shumë heshtja me natën.

— Dhe gjete kë të pyesësh. — Ushtari që foli vështroi nga Azemi.

— Erdhi koha të ndahesh nga ne, Azem! Ç'mendon?

— Asgjë — u përgjegj shkurt ai.

— Po folë një fjalë, ta paguaj — qeshi Bedriu.

— Çfarë të them! Më vjen çudi veç si kaluan kaq shpejt dy vitet e shërbimit.

— Aha! Për këtë mos u qaj. Ushtar do të jesh gjithnjë.

— Këtë e di. Po tjetër është kjo.

— Ku mendon të punosh, Azem?

Ai ktheu kokën menjëherë nga Bedriu dhe e shikoi i habitur. Pyetja e tij ju duk pa vend.

— Në fshatin tim, ku tjetër?

— Jo. Thashë ashtu kot.

Biseda e hapur i futi në mendime që të dy ushtarët. Bedriu sollti ndër mend ditët e para, kur ishte njohur me Azemin. Atëhere ai ishte i ngathët, i heshtur dhe mezi i futeshin në kokë shpjegimet e komandantit dhe sekretet e profesionit të tyre. Njëherë bile, ai mbante mend, i kishte propozuar komandantit që ta transferonte nga shërbimi i tyre Azemin, pasi aty kërkohej mend e punë, kurse ai s'ja shkreppte. Komandantit nuk i kishte ardhur mirë që ai ruante në kokën e tij mendime të tilla për shokun, por megjithatë nuk i kishte thënë gjë. Vetëm kishte buzëqeshur, duke i dhënë të kuptonte se s'bënte mirë që nxitohej. Dhe tani, sa herë kujtonte këtë, i vinte turp nga vetja, aq sa ndjente që i skuqeshin veshët.

Kurse Azemi nga ajo kohë ruante vetëm hesh-tjen. Tani mendonte. Pyetja e Bedriut dhe ajo «Erdhi koha të ndahesh nga ne» sesi ju dukën atë çast. Ç'është e vërteta, ai e kishte pritur këtë ditë, kish-te menduar për të dhe tani, që e ndjente se ajo po afrohej gjithnjë e më parë, nuk i vinte dhe aq mirë. Ai e shihte se diçka do të linte atje, diçka të brendshme, që ai nuk e përcaktonte dot qartë, por që e ndjente vazhdimisht. Pas dy ditësh ai do të largohej dhe me vete do të merrte një copë nga ai

pejsazh i egër shkrepash të thepisur të hirtë, bashkë me kujtimet më të mira për shokët, për komandantin e tij.

Në dhomë hyri komandanti. Bashkë me të, thirrjet e përsëritura dhe të shqetësuara të centralistit.

— Alo.. Alo, Krenari! Më dëgjon? Alo... Alo...

Në dhomë heshtja u bë e rëndë. Komandanti e kishte ngritur kapelën lart dhe kjo do të thoshte se ai qe i shqetësuar. Përsëri zëri therës i centralistit.

— Alo.. Krenari! Alo... Flamuri. Më dëgjon, jam Flamuri!

Po zëri që duhej të vinte diku nga larg, siç dukej nuk përgjegjej. Ata i kishin kthyer sytë nga fliste centralisti. Asnjëri nuk fliste. Veç brambullima e zjarrit përhapej parreshtur nëpër dhomë, me një zhurmë të mërzitshme. Thirrjet e centralistit u dëgjuan dhe një herë, pastaj dera u hap me forcë. Jashtë shkrepëti. Një copë nga ajo shkrepje u duk sikur çau xhamet e dritares dhe hyri brenda e përflakur.

— Azem dhe ti, Bedri! Merrni një aparat telefonik dhe nisuni! Ti, Nazim, hajde me mua.

Azemi mori shpejt një aparat telefonik krahaqafë dhe doli jashtë. Pas tij Bedriu.

Përpara nuk shquanin pothuaj asgjë. As dy hapa larg.

— Si nuk morëm fenerin — tha Bedriu.

— Ç'fener në gjithë këtë furtunë!

Era shkrofëtinte e marrosur dhe dukej sikur nga çasti në çast do t'i fuste në gjeratoren e saj të çmendur për t'i degdisur pastaj diku larg. Ecnin

ngjitur me shpatin, në të majtë të shtegut. Pas pak ata morën nëpër një skërkë tërë shkurre, nga të dy anët me rrëpira dhe hone të thella. Pak më tutje shtëpia e Pal Gjekës. Dritat sa vinin afroheshin dhe ndriçimi i tyre i zbetë në shkumbin e natës ngjante me ca yje të vetmuar në sfondin e zi të qiellit.

— Shiko, Azem! Unë po marr këtej nga shtegu i «Vanit». Njëri nga ne duhet të arrijë sa më parë atje. Më more vesh?

— Jo, Bedri! Mos shko.

— Pse?

Azemi nuk kishte folur.

— Ke frikë apo si? — i kishte thënë Bedriu.

Azemi qe kthyer menjëherë nga ai dhe qe përpjekur ta shikonte në sy.

— Ç'flet kështu, Bedri! Nuk e sheh? Pastaj...

Azemi e dinte që Bedriu nisej nga një mendim i mirë, dinte gjithashtu se ai do të kalonte nëpër një shteg, që ishte apo s'ishte tridhjetë-dyzet metra larg në vijë të drejtë me udhën nëpër të cilën do të kalonte ai vetëm, po ishte natë, era frynte e tërbuar dhe herë pas here vetëtimat t'i verbonin sytë. Azemi ndjeu prapa krahëve zërin e Bedriut, që fliste me veten. Ecnin ngadalë njëri pas tjetrit. Azemi zuri të mërzitej. Ai shteg i errët nuk i linte të ecnin shpejt. Dëgjoji trokitjen e çapeve të shokut, pastaj papritur zërin e shqetësuar të Bedriut.

— Azem!

Kaq i dëgjuan veshët. U kthye menjëherë dhe nuk e pa shokun. Ndjeu të ngjethëj në trup. Deshte

të fliste me zë dhe ajo që i kaloi nëpër mend e bëri të dridhej. Degët e një lajthishteje aty nën këmbët e tij kërcitën. Trupi i fërgëlloi një sekondë.

— Bedri! — bërtiti me zë të lartë dhe ndjeu një zbrazësirë të akullt në shpirt. E humbi një çast. Pastaj dëgjoi një «Oh» dhe ai mezi mundi të orientohej në errësirë. U afrua me shpejtësi në drejtimin nga erdhi zëri i shokut dhe ajo që i kapën veshët e bëri të rrëqethej përsëri në trup. E mori me mend që Bedriu qëndronte pezull në hapërsirë mbi hordin e thellë, kapur pas degëve të lajthishtes.

— Bedri! — Zëri ju drodh. Zgjati dorën në errësirë dhe u gëzua që takoi duart e Bedriut. Degët e lajthishtes kërcitën sërish. Ai e tërhoqi ngadalë shokun dhe në atë përpjekje dëgjoi një rënkim të mbytur. Tendosi muskujt edhe një herë e më në fund e nxori mbi skërkë. E pa që Bedriu që goditur keq në gjunjë dhe s'mbahej në këmbë nga dhembjet. Çapitën ngadalë disa hapa, pastaj Azemi i futi krahun dhe i mori dorën, duke e hedhur mbi qafën e tij. Dritat e shtëpisë së Palit tani dukeshin mirë. Asnjë zhurmë veç frushullimës së erës dhe gërvishjeve të potershme të qiellit. Shiu sikur kish-te pushuar pak. Arritën para shtëpisë së Palit. Azemi trokiti lehtë në derë. Pastaj dhe një herë. U dëgjuan hapat e rëndë të Palit, që hapi derën. Shtangu kur pa dy ushtarët në katërkëndëshin e derës. Pastaj foli:

— Hyni, hyni! Malësori i gjatë u duk sikur veç atyre dy fjalëve nuk mund të thoshte tjetër. E mori Bedriun nga krahët e Azemit dhe e futi në dhomë. Gruaja e Palit ngriti kokën e hutuar dhe

tha një «mirë se erdhët» që ata mezi e dëgjuan.

— Ç'a ke kështu, o Bedri? — e theu heshtjen Pali.

— U vra ca, o Pal. I rrëshqitën këmbët e ra. Po ju?... — Azemit i ra në sy fytyra e mërzitur e gruas së Palit.

— Asht pak pa qejf djali, o Azem! — tha malësori.

— Pal! — tha i menduar Azemi. — Më duhet të shkoj shpejt te shokët, Bedriun po e lë këtu sa të kthehem. Kujdesu për të. Unë po iki.

— Ç'asht ajo fjalë, o Azem. Po ti për shpejt e ke punën?

Azemi tundi kokën.

— Më prit atëhere. S'ke ku shkon vetëm nëpër natë. Njitash po vij — tha dhe hyri në dhomën tjetër

— S'ka nevojë, Pal, jo. Shkoj unë vetëm.

— Prit, prit! — Doli nga dhoma me pushkë në dorë.

— Shkojmë, o Azem!

Azemi nuk bëri zë. Dolën jashtë. Ushtari i rrubullt në fytyrë dhe i heshtur dhe malësori i gjatë, i menduar me pushkën ngjeshur krahut.

SHOK, VËLLA!

Unë e dija që ai inatosej shpejt, po nuk beso-
va që atë çast do të më fliste ashtu. Kokoren e
zbardhur e kishte rrasur thellë në kokë dhe sytë
i dukeshin më të vegjël e më të thellë nga ç'i
kishte në të vërtetë. Kurse në fytyrën e mbushur
e të grunjtë i luante një muskul i vogël dhe në
mes të dy vetullave të ngërthyera ju formuan e ju
drodhën tri vija vertikale.

— Dëgjo këtu, — më tha i nxehur ai — ec
mirë dhe mos shiko të ndahesh nga shokët. Dë-
gjove?

«Dëgjoj, dëgjoj — thosha me vete ashtu i hesh-
tur e i inatosur. — Marr vesh edhe pa të bërti-
tura.»

Ishte e treta herë që më fliste që kur ishim
nisur dhe kjo e folur acar se si më dukej. Më ngrin-
te nervat. Nuk isha mësuar të më flisnin ashtu dhe
veç kësaj më hipte një plogështi e bezdisur, që më
mërziste. Shokët kthenin kokën nga unë dhe më vë-
shtronin ftohtë, kurse Sadiku seç murmuriste me
vete e i përvishte buzët, sikur donte të më thoshte:

«E di ç'ke ti? Ec mirë dhe mos na mërzit. Me ty do merremi gjithnjë ne?» Mua më vinte inat që ai donte të thoshte ashtu, por megjithatë heshtja i ngrysur.

Ecnim nëpër një skërkë, përmes asaj bardhësie të ftohtë që të lëbyrte sytë. Dëbora e re kërciste nën këmbët tona si një xham i thërmuar në milionë grimca të bardha. Era vinte rrotull me potere dhe bënte ç'bënte gjente ndonjë të çarë në rrobat e të futej brenda, duke të ngjethur mishin. Mjegulla, si një napë e dendur, pak e tejdukshme ulej gjithnjë e më poshtë e ftohtë brisk. Shokët ecnin ngadalë njëri pas tjetrit. Unë mendoja i heshtur për shumë gjëra... Më kishte hipur gjaku në kokë dhe as që doja të dija për erën që turfullonte e fshikte hapësirës së përhimë dhe as për mjegullën, që të mbështillte si me një pëlhurë të lagur. Komandanti më fyente me mënyrën si më fliste. Ç'kisha bërë unë fundi i fundit që të më drejtohej ashtu?!

Solla ndër mend padashur edhe një herë ç'kish-te ngjarë. Kishim pothuaj tërë ditën që ecnim nëpër monopate dhe, sa zuri të errej e syri të shihte turbull sendet rreth e qark, u dha urdhëri të pushonim. Ishim ndanë një fshati të vogël të kredhur në dëborë. Shtëpitë dukeshin të heshtura e të bardha, sikur kishin mbirë nga dëbora, të plogëta e memece. Kurse oxhaqet nxirrnin fjolla-fjolla tymi, që të ndillnin dëshirën të ngroheshë ndopak pranë zjarrit. Po asnjëri prej nesh s'duhej të lëvizte nga vendi.

— Kalohet kjo natë kështu? — thashë unë, kur pashë Sadikun që zuri të sajonte një guvë prej dëbore.

Fiqoja, që ishte pranë meje, ktheu kokën e tha:

— Kësaj i thonë të rrish nën mollë e të mos i hash kokrrat — i buzëqeshi me sy të qepur një shtëpie të re dykatëshe.

— Ç'bëhet sikur të shkojmë atje? — i thashë Fiqos.

— Në asnjë mënyrë — u përgjegj me gjysmë zëri Fiqoja, sikur ruhej të mos e dëgjonte njeri. Ai ishte ushtar i vjetër dhe me sa dukej ua dinte mirë tekat punëve të marshimit, kurse unë s'para i kuptoja dhe aq dhe bija në gabime.

Heshtëm. Atë natë bëmë si bëmë e kaluam jashtë. Në mëngjez herët u nisëm përsëri nëpër muqun e përhimë, që shkrihej me bardhësinë e gërxeve. Erë nuk frynte, as dëborë s'binte. Vende-vende dukeshin togje dëbore me grimca kristalike pothuaj të njëllota, sikur një sitë e padukshme kishte situar natën fletëzat e bardha. Përpara u duk një urë-pasarelë, që në sfondin e përhimë dukej si një shkallë e hedhur mbi dëborë. Atë moment më erdhi në vesh urdhëri i komandantit. Ura, që dukej përpara, supozohej se qe hedhur në erë dhe ne duhej të kalonim nëpër ujërat e akullta të përroit. Merret me mend, më kaluan të rrëqethura në trup. Një llaf goje ishte ky. Tani duhej të çaponim nëpër një grykë kazan erërash dhe më pastaj të kapërcenin përroit.

— Edhe kjo na duhej — tha Fiqoja. Po nga mënyra se si foli, m'u duk sikur ato fjalë më tepër i shpëtuan se sa deshte t'i thoshte.

— Pusho ti aty. Mos hap panik — tha dikush nga shokët.

— Ç'panik, e! Nuk e sheh a?

Tjetri nuk foli më. Ata të kreut morën nga e majta nëpër rrëpirën e bardhë. Unë ndala hapin

dhe bëra sikur po rregulloja këpucën. Kolona u largua ca dhe unë, pa u vënë re, i rashë për shkurt udhës, duke ecur mbi pasarelën, që lëkundej mbi ujërat tërë zhurmë të përroit. «Mbase nuk e marrin vesh», thashë me vete dhe eca. Po nuk kisha bërë as njëzet hapa përtej urës, kur më doli përpara Sadiku.

— Të kërkon komandanti — më tha me një zë të ftohtë.

Kaq. Ç'është e vërteta, kur e pashë Sadikun të qullur që i kërcëllinin dhëmbët nga të ftohtët, më erdhi keq. «E shkela ca», mendova i mërzhitur dhe ju paraqita komandantit. Ai më tha se ajo që kisha bërë unë ishte një dezertim nga radhët dhe se për këtë do të përgjigjesha. Fjala «dezertim» se si m'u duk. E rëndë dhe sikur nuk e meritoja. Kjo më ngriti nervat.

E tepronte nganjëherë komandanti. More s'të linte të bëje një hap pas andej, as këtej. Nxehej e rrëmbehej shpejt dhe, kur punët nuk shkonin ashtu siç i kishte menduar ai, atëhere më mirë të futeshe në ndonjë vrimë. Ishte i ri në moshë dhe kjo më çudiste, sepse, sa çelte dita dhe gjersa errej, aty me ne qëndronte. Nuk kishte punë tjetër vallë komandanti? Sidoqoftë më dukej se e tepronte nganjëherë.

Këtë bluaja në kokë kur më foli Sadiku.

— Dëgjo, Gim, — më tha ai — mos e zgjat.

— Pse?

— Sepse e ke gabim.

— Gabim! Gabim! Sidoqoftë s'dua të më flasë ashtu. Dezertor nuk jam — i thashë Sadikut.

— Rri urtë, Gim, se je ushtar, — tha Fiqoja

— ai është komandant dhe të ka në dorë kur të duash.

— Ti mbylle! — i foli rreptë Sadiku Fiqos — S'është puna jote dhe mos i shtrembëro gjërat. More vesh? — Pastaj i ktheu sytë nga unë.

— Ti e kishe gabim dhe s'ke pse të nxelesh. Në mos qoftë dezertim, diçka e tillë është. I ke.

Unë heshta i inatosur, pa e ditur përse më erdhi inat me Sadikun, më shumë se sa me komandantin. Mbase ngaqë ai pohonte gabimin tim me një mënyrë të tillë, sikur më mëshironte. Kështu më dukej mua.

— Pranoje gabimin, Gim! — foli përsëri Fiqoja.

— Do ta mbyllësh atë të shkretë gojë me dhëmbë të krimbur, apo si e ke hallin — ju shkruhe Fiqos. — Gabim, gabim. Nuk dua të më bërtasin. Marr vesh dhe pa më folur ashtu. Dëgjuat ju?

— Atëhere dëgjo ç'të thonë — tha Sadiku.

«Na mbushe mendjen», thashë me vete dhe heshta.

Rruga sa vinte bëhej më e vështirë. Kishe përshtypjen sikur ngjiteshim drejt qiellit ngjyrë plumbi. Mbi shpatin e përthyer të malit, nëpër të cilin ecnim, qielli kishte hedhur një gunë të stërmadhe, që të vriste sytë. Nëpër këtë gunë vraponin herë pas here fshikuj të acartë ere, që të godisnin nga të gjitha anët. Ishim të lodhur dhe ecnim ngadalë. Ishte e dyta ditë që marshonim. Vendi ku do të arrinim, maja e V. mezi dukej si një kësulë gjigante. Komandanti dilte herë në krye të kolonës, herë në fund. Jepte ndonjë porosi dhe nganjëherë

m'i hidhte sytë, po nuk më fliste. Unë i ruhesha vështrimin të tij, se më dukej sikur më thoshte: «Hë? Pse nuk i ngre sytë lart? E kupton që ke gabuar, prandaj.» Dhe mua më vinte inat herë me të, herë me veten. Kur largohej, unë ja shikoja trupin prej atleti e megjithatë çuditesha si nuk lodhej njëherë ky njeri. «Kushedi mbase edhe ai lodhet, po nuk e jep veten», mendova dhe zura ta kisha zili vullnetin e tij. Vija re gjithashtu që shokët e donin dhe kjo më bënte të mendoja se duhej të shikoja më thellë veten time. Pastaj zura të kujtoja diçka tjetër. Pëshpëritej se njëherë e kishte thirrur në zyrë shefi epror dhe i kishte tërhequr vëmendjen për taktin që tregonte me ushtarët. Bile zëri që pëshpëriste thoshte që një ushtar, (emri i tij s'dihej, siç nuk dihej gjithmonë në të tilla raste) i kishte dërguar një letër komandës po për këtë qëllim.

— Shiko ti, Pajtim, — i kishin thënë — të janë besuar njerëz që t'i përgatitësh dhe jo njerëz që t'u bërtasësh.

Komandanti ynë pat heshtur i zënë ngushtë.

«Hëm... Kujton se të dëgjojnë më shumë duke bërtitur, ë? Shko tani dhe ndërro taktin me shokët...» Vazhdonin dhe fjalë të tjera këtu, por pa rëndësi.

Këto m'i kishte thënë Fiqoja. Po ai me siguri i sajonte këto nga mendja, sepse nga i mori vesh Fiqoja? «Fiqos duhet t'i tregohej vendi», pëshpërita i menduar.

Çaponim njëri pas tjetrit. Pajimet më rëndonin në trup, ndërsa karabinën sikur s'e ndjeja fare. Rreshti i shokëve që nga kreu në fund kishte marrë formën e një «S» të madhe. Më të djathtë e më

të majtë rrëpira dhe hone të thella e të bardha. Era ulërinte. Këmbët na shkisinin. Kush ka qenë në malet e veriut në dimër, e kupton sa e vështirë është të ecësh mbi kurrizin e tyre. Një litar u zgjat dorë më dorë. Kalonim nëpër një rrëpirë të rrezikshme.

— Kujdes!

— Kujdes ju atje! — foli komandanti për ne të fundit. Zërin e kishte të fortë dhe në hapësirën e akullt më ngjau si predhë pushke. Pastaj fjala «kujdes» u përsërit nga dhjetëra gojë, që lëshonin avuj. Litari u bë shpejt i bardhë e i ftohtë.

— Këtej nuk kalojnë as zogjtë e jo ne — i pëshpëriti njërit në vesh Fiqoja dhe teshtiu.

— S'na the gjë të re — ju kthye tjetri. — E di ç'ke ti, Fiqo! Mbylle gojën, se do të ftohesh.

Buzëqesha me tërë atë kujdesin shpotitës të tjetrit. Fiqoja nuk foli. Qe njeri i çuditshëm Fiqoja. Fliste shpesh kodra pas bregut, por ç'është e vërteta, fjalët e eprorëve s'i bënte kurrë dysh dhe përgjithësisht qe e vështirë t'ja kuptoje menjëherë ç'donte të thoshte.

— Kujdes!

Vështrova poshtë fundin e një honi. Mendtë m'u morën dhe papritur këmba e djathtë më rrëshqiti e litari më shpëtoi nga duart. U përpoqa në çast të ruaja ekuilibrin, po nuk qe e mundur. Dhe të flisja, nuk pata mundësi. Kjo ndodhi brenda një sekonde a më pak. Vetën e pashë për një copë herë pezull në errësirë e me zor dëgjova britmën therëse të një shoku. Më tej nuk mora vesh gjë.

Isha gremisur në fund të honit, mbi një tog dëbore. Dhembje nuk ndjeja, po veshët më gëmëzhinin dhe koka më sillej rrotull, sikur më ki-

shin futur në një centrifug të madhe, që vërtitej papushim. Nuk mbaj mend sa kohë vazhdoi kështu, po s'duhet të ketë zgjatë shumë, sepse pashë një njeri që u hodh mbi hon e ra diku. Më kaluan të rrëqethura në trup dhe një ndjenjë shqetësimi më pushtoi të tërin. E mora me mend se ai për mua u hodh në hon. Pastaj e pashë që po vraponte tatëpjetë rrëpirës së honit, drejt meje. Desha të ngrihesha, por më kot. Honi më erdhi përsëri rrotull. Megjithatë i ndjeva hapat e tij, pastaj zërin dhe dorën e komandantit që u hodh mbi supin tim. «Tani prite kur të më flasë», thashë me vete e heshta.

— Agim! U vrave? — pyeti shpejt e i shqetësuar Komandanti.

— Jo, jo — nxitova unë dhe e shikova në sy.

Dhe ai më vështroi e më buzëqeshi. Në çast harrova gumëzhimën e veshëve, marramendja më iku çuditërisht dhe, pa e kuptuar se si u hodha në krahët e tij dhe e pushtova. — Shok, vëlla! — pëshpërita. Asgjë tjetër. Në grykë e në kraharor erdhi e m'u mblodh një lëmsh si ngashërim nga gëzimi, që s'më la të flisja më tej. Po dhe komandanti nuk foli. Më vështroi dhe njëherë në sy, pastaj tërhoqi litarin, që e kishte lidhur për beli. Më shtrëngoi dorën në të tijën dhe ata lart zunë ta tërhiqnin ngadalë litarin, teksa ne i ngjiteshim së përpjetës.

KË KËRKONI, SHOQE?

Porta e madhe me shufra të hekurta, të gjelbëra u mbyll ngadalë, duke lëshuar një gërvimë të lehtë therëse, si të kishte hasur përfundi ndonjë gjë të ashpër. Në sfondin e përhimë të mëngjezit porta e tërhequr hoqi ca vijëza të trasha e të blerta, si meridiane të shkurtëra.

Ajo i hodhi një vështrim portës, pastaj papritur qëndroi e menduar disa hapa larg saj. Në trup ndjeu një rrëqethje të pashpjeguar dhe për një çast fytyra ju skuq dhe sytë i uli poshtë.

— Këtë rrugë zgjodhe, Drita?

— Po. Pse?

Me majën e këpucës zuri të vizatonte dheun e njomur. Ishte një vajzë e re, rreth të tetëmbëdhjetave, e hequr ca në trup e në fytyrë. Atij viti sikur qe rritur me nxitim. Shtatin e kishte të gjatë e të hijshëm, kurse sytë, ca sy të butë ngjyrë gështenjë i lëvizte sa andej-këtej, thua jse druhej t'i përqëndronte në një vend. Duart zu t'i fuste kohë pas kohe ndër xhepat e pardsesysë prej stofi gabardin bojë kafeje dhe vetëm nganjëherë vështrimin ja hidhte portës së gjelbër, duke menduar se s'kishte asnjë kuptim që priste atje e heshtur. Ngriti kokën

dhe për një copë herë kërkoi me shikim ushtarin, që e kishte parë ditën që shkoi te porta. Dhe nuk i erdhi mirë, pa e ditur as vetë pse, që ai nuk ishte atje. Vetëm kur dalloj tjetrin, që atë çast doli nga një derë anësore dhe qëndroi te porta me një shprehje të ftohtë në fytyrë, e ndjeu se me atë tjetrin do ta kishte më lehtë të fliste. E pushtoi një ndjenjë e papërcaktuar. Më shumë drojtje se ngurrim. Mbeti disa sekonda me sytë ngulur ushtarit me shprehje të ftohtë në fytyrë. Një çast, ju duk sikur ai s'e vuri re, po pastaj ushtari e vështroi me indiferentizëm dhe asaj, sido që kështu ju skuq përsëri fytyra dhe sytë i uli poshtë. Pas pak qeshi me vete për atë që i shkrepri në kokë. Ushtari, që qëndronte te porta, s'kishte asnjë arësye që ta shikonte ndryshe, po kjo siç duket i lindi kur kujtoi tjetrin, që nuk ishte atje. Përtej portës me shufra të hekurta dhe të gjelbëra, qetësia e humbi kuptimin e saj. U gris me potere dhe ajo dëgjoi një uturimë të zgjatur, si një buçimë të përzier motorash, që mbështolli për ca kohë hapësirën. Toka u drodh një grimë herë, pastaj sikur u çka diku. Kreshtat e dy plepave, që ngriheshin mbi portën e madhe, si dy karakoj të blertë, u lëkundën një copë herë dhe që atje u ngritën të trembura ca laraska, duke krakitur. Era, që fryu, i solli në vesh tingujt e një kënge, që i pëlqente.

... *Këngët tona, këngët tona.*
Këngë të heshtura partizane».

Tingujt pas pak i humbën, si t'i kishte përpirë tej e mbanë hapësira qelq e mëngjezit. Motivin e saj luftarak ajo e vazhdoi me mend dhe ndjeu

se u çel në fytyrë. Ky mëngjez vjeshte me ajër viskoz e transparent i pëlqente. Bëri disa hapa përpara. Porta u hap. Përmes saj kaloi një kuadrat ushtarësh. Njëpër asfaltin e rrugës ju bë sikur trokiste vetëm një hap. Ajo e ndoqi për disa çaste me sy kuadratin dhe papritur, veten e pa të veshur me uniformën e gjelbër, në rreshtat e tij. Buzëqeshi, pastaj tundi kokën, duke kujtuar se s'kishte ardhur atje të vështronte të tjerët. Dëgjoi fëshfëritjen e butë të zarfit midis gishtërinjve të saj të hollë dhe padashur solli sërish ndër mend ushtarin, që nuk ishte më te porta, dialogun e shkurtër që kishte pasur me të.

— Kë kërkonti, shoqe?

— Unë... Jo, nuk kërkoj njeri. Pse?

Ushtari kishte ngritur supet i habitur.

— Si!.. Ju megjithatë dikë kërkonti. S'kam parë njeri të vijë për qejf këtu».

«Qenka shumë kureshtar ky ushtari» kishte menduar ajo. Pastaj kishte heshtur e drojtur, kurse ushtari e pat vështruar në atë mënyrë, si t'i thoshte: «Kot që heshtni. Në mos sot, nesër, ju do ta thoni arësyeën pse vini këtu». Pas kësaj ai kishte buzëqeshur dhe qe larguar, duke tundur kryet. Po buzëqeshja dhe vështrimi i tij si i habitur asaj i kishin mbetur në kujtesë. Dhe tani zuri të grindej me vetëveten, që s'kishte pasur guxim t'i thoshte të vërtetën ushtarit. «Përse nuk ja tregova? Ç'ka këtu për të fshehur? Përkundrazi... Mos unë ngurroj?»

Kurse ushtari pat menduar se vajza e drojtur dhe me tipare të bukura, që qëndronte disa hapa larg portës e me sytë qepur asaj, me siguri do të qe e fejuar dhe tani vinte atje të takonte atë, që

duhej të qe i fejuari i saj. «Kush ishte vallë ai?» Ndryshe nuk kishte si shpjegohej drojtja e saj. Mbase ai nuk kishte pasur mundësi të shkonte për ca kohë tek ajo? Ndofta. Gjëra të tilla ngjisin shpesh. Po ndofta ndonjë nga ato zënkat e vogla.. Kushedi! Mendimin e dytë nuk kishte dashur ta besonte. Një vajzë e tillë nuk mund të bëhej kurrë shkak për zënje. Dhe teksa largohej, murmuriste nëpër buzë: «Hë... Vajza me sy të bukur. Hë... Me siguri kërkon shokun e saj. Kush është ai?»

«Këtë rrugë zgjodhe, Drita?»

Tha një «po» me mend dhe për një çast u çudit se si i kishte lindur kjo dëshirë. Disa ditë bile, ajo pat menduar se mos kjo ishte një trill dhe aq, por jo. Sa më shumë kohë kalonte, aq më tepër e ndjente se rruga që kishte zgjedhur i pëlqente. E tek përpiquej të gjente arësyen pse i pëlqente, i dilte gjithnjë parasysht ai ushtaraku dhe mëpastaj e ëma.

«Mendohu mirë, Drita...» Kujtoi zërin e saj dhe i erdhi inat që e ëma s'e kuptonte. «Ç'mendon vallë ajo?». Drita qe kthyer ditën e parë. Dhe jo se i duhej ende kohë të rrihte çështjen për të cilën kishte vendosur një herë, po sepse e kishte parë të udhës që të bisedonte edhe një herë me të ëmën dhe t'i mbushte mendjen që ajo duhej t'ja përkrahte dëshirën. Kjo bëri që në kokën e saj të zgjohej përsëri biseda e tyre.

... Pranë dritares, me vështrimin hedhur diku përtej saj, qëndronte i ati. Drita ja kishte qepur sytë shpinës së tij të madhe, që zinte gati të gjithë dritaren. «Ai e kupton që unë kam të drejtë», mendonte. Pastaj shikonte të ëmën, që i hidhte herë pas here vështrime qortuese. Nëpër kuzhinë vërtitej

një shtëllungë e përhime avulli, që Dritës i dukej si një lëmsh i ftohtë mjegulle. «Këtë mjegull, që ka zënë vend diku thellë te nëna, duhet ta shpërndaj...», pëshpëriti e menduar.

— Domethënë ke vendosur, ë? Këtë rrugë zgjedhe? — tha me një zë të këputur e ëma. Fjalët e fundit ajo i shqiptoi gati rrokje për rrokje.

— Po! — tha Drita dhe shikoi shpatullat e bëshme të të atit. Ato nuk lëvizën fare. — Mua kjo më pëlqen.

— Oj, ti. Mos ke luajtur gjë nga tepeleku. Unë mendoj si e si të të ujdís më mirë, kurse ti kërkoke të vishesh ushtarake. Hë, mo ti, foli çupës një fjalë — ju drejtua të shoqit.

— Pse? Ç'të keqe ka këtu, — foli i menduar ai.

— Drita! Dëgjomë mua, ti. Hë të keqen. S'ësh-të punë për vajza ajo. Ushtarake!... — E uli zërin, duke i hedhur një vështrim lutës Dritës.

— Nuk është ashtu, jo — tha i ati shkurt.

— Mbase nesër nuk do të jetë kështu si them unë, po sot është — tha përsëri ajo, kësaj radhe me zë të ngritur.

— Nesër është vonë — tha Drita.

E ëma e shikoi në sy për një moment e habitur. «Kur u bë kjo të mendojë kështu?» Pastaj shtoi me një zë, ku ndihej qartë një notë pakënaqësie.

— Po shoqet e tua?.. Pse nuk shikon shoqet e tua?

— Shoqet... Ç'hyjnë këtu shoqet e mia?! — tha Drita. Ju afrua dritares, që binte mbi rrugë, përkundrejt një pallati të ri katërkatësh. Fshiu me pëllëmbën e dorës xhamin, që qe mbushur me bu-

lëza të shkëlqyeshme uji dhe vështroi përjashta. Qe vonë dhe rruga ishte e shkretë. Hija e një shtylle telefoni zgjatej e përthyhej përtej trotuarit të rru-gës. Nga hyrja përballë doli me të shpejtë një nje-ri... Ajo nuk e njohu në fillim, po pastaj e dalloi nga uniforma që qe Fariu. «Ku shkon kaq vonë ai?» Vështroi dritaret. Kishte dritë dhe hija e shtyl-lës qe shmangur. Drita e njihte mirë atë dhe gjith-një i qe dukur plot interes jeta e tij. Kurse e shoq-ja, një grua e pakët nga trupi dhe e qeshur në fy-tyrë, i dukej Dritës, sikur i ngjante çuditërisht Fa-riut. Fjalëpakë, e qetë, shembëllimi pikë për pikë i një gruaje, që e kupton të shoqin dhe që ka arritur ta kuptojnë edhe atë, shembëllim, që lind zako-nisht pas një jete pa pretendime dhe me lëvizje. Ndërsa Fariu... Njëherë ajo i kishte thënë:

— S'u mblodhët një herë në shtëpi. Si është kjo punë kështu? Disa herë ju kemi ardhur dhe s'ju kemi gjetur.

— Punë, lëvizje... Lëvizja është jetë — i qe përgjegjur Fariu, duke buzëqeshur.

«Janë të fortë, prandaj nuk ankohen,» kishte menduar Drita dhe këto përgjegje i kishte bërë të sajat e, sa herë qëndronte pranë dritares, kujtonte Fariun.

— Në ato çaste, se nga i ngjitej një ndjenjë, që i rrëfente në heshtje se rruga që duhej të ndiq-te ajo, ishte rruga nëpër të cilën, kalonte Fariu, Çkujdesjet mbarojnë aty, ku zë e merr fill mendi-mi i vërtetë për jetën.

— Drita! — e shkëputi nga mendimet e ëma. — Grise zarfin. S'është punë për ty ajo. Dëgjove?

— Priti t'i përgjegjeshin. Drita nuk foli. Hesh-tja e saj i tregoi së ëmës se e bija nuk hiqte dorë

nga ajo që kishte vendosur një herë. Kurse i ati u kthye dhe e mbuloi Dritën me një vështrim të ngrohtë dashamirës. . .

Kaq solli ndër mend, tek rrinte e heshtur, disa hapa larg portës me shufra të hekurta. Ngriti kokën dhe vuri re se kishte tërhequr vëmendjen e atij ushtarit me një shprehje të ftohtë në fytyrë. Papritur dëgjoji emrin e saj.

— Drita!

Ktheu shpejt kokën. Një burrë zgjati duart përpara e vrapoi pas një vajze të vogël në mes të rrugës. Prapa shpinës ndjeu diskun e vakët të die-llit, që ngrihej ngadalë nëpër qiellin e kaltër. Era i solli përsëri një valë zërash. Ju duk sikur dëgjoji sërish tingujt e asaj këngës, motivin luftarak të së cilës nuk pati kohë ta vazhdonte me mend.

— Kë kërkoni, shoqe? — dëgjoji zërin e ushtarit, që qëndronte te porta.

— Me komisarin dua të bisedoj — tha dhe preku zarfin në xhep.

Ushtari e shikoi në sy.

— Përse?

Ajo i tha arësyen dhe ushtari pa e zgjatur u largua e u fut në një derë, prej nga dolli pas pak, duke buzëqeshur.

— Hyni! — tha ai. — Komisari po ju pret.

Porta u hap. Ajo hyri me hapa të ngadalshëm, kurse ushtari e ndoqi me sy për disa çaste. «Edhe një më shumë», mendoi ai dhe përsëri buzëqeshi.

PËRMBAJTJA

	Faqe
Dy shokët.	3
Plaga e tij	17
Nata e udhës	30
Besimi.	38
Gëzuar, shok	43
Në pyllin me gështenja	55
Ai.	71
Portreti i vjetër i një bashkëbiseduesi	78
Një tufë lulesh alpine	89
Natë vetëtimash	104
Shok, vëlla	113
Kë kërkoni, shoqe?	121

57278